

פרק ארבעים וארבעה: מלחמה – ואנדי – בגידת דימוריה

בראשית 1793 היה המצב בשדה המלחמה רע מאוד. ההצלחות שהיו בסתיו אשתקד פסקו. כדי לחדש את ההתקפה צריך היה להוסיף חיילים חדשים לגייסות, ומספר המתנדבים פחת והלך. בפברואר שער, כי יהיה צורך, לכל הפחות, ב 300,000 איש כדי למלא את החסרון בשורות הצבא ולהעמיד את מספר החיילים הפעילים על חצי מיליון. אולם אי אפשר היה לסמוך על מתנדבים בלבד לשם יצירת צבא כביר כנ"ל. פלכים אחדים, כגון נאר וז'ירונדה, הוסיפו לשלוח מעין גייסות קטנים, אך היו פלכים שלא נתנו מאומה¹.

אז ראה הקוננוט הכרח לעצמו להכריז בכ"ד בפברואר 1793 על גיוס של 300,000 איש: כך וכך אנשים מכל פלך, כך וכך מכל מחוז, וכך וכך מכל קומונה. תחילה הוטל על הקומונות לעורר את העם שיתנדב לצבא, ואם מספר המתנדבים יהיה מועט – לגייס את השאר בדרך שימצאו נכונה לפניהם, הינו: או על פי גורל או על פי הוראת הקהלה; אגב: אם כה ואם כה התירו למצוא ממלא מקום. כדי לעורר את האנשים להתגייס הבטיח הקוננוט לחיילים, לא רק קצבה אלא גם אפשרות לקנות מן הנכסים הלאומיים ולשלם בכל שנה מהקצבה שלהם את עשירית המחיר. לענין זה הוקצו נכסים על סך 400 מיליון².

כבד מאוד היה מחסור הכספים בימים ההם, וקמבון – איש ישר בלי ספק, שניתנה לו כמעט דיקטטורה מוחלטת בעניני הכספים – הוכרח להוציא מהדורה חדשה של שטרי כסף על סך 800 מיליון. הערובה לשטרי הכסף היתה – כפי שאמרנו כבר – ההכנסה ממכירת נכסיה של הכנסיה והאחוזות של המהגרים המלוכנים אשר הוחרמו מטעם הממשלה. אולם העדית של קרקעות הכהנים כבר נמכרה, ומכירת אחוזותיהם של המהגרים התנהלה בכבודות. אנשים קנו אותם בלי רצון מיוחד, מחמת החשש שמא יפקיעו מידיהם לאחר שהמהגרים ישובו לצרפת. ובתנאים אלה קשה היה לקמבון למלא את הוצאות המלחמה ההולכות ורבות, והקושי הזה הלך והכביד מיום ליום³.

אגב: לא בחוסר הכסף היה עיקר הקושי במלחמה – אלא בהעדר קצינים. רוב הקצינים וכמעט כל המפקדה העליונה היו ממתנגדי המהפכה, ועל פי השיטה החדשה שקבע הקוננוט – קצינים נבחרים ע"י חיילים – אי אפשר היה למצוא קצינים קמי התואר, אלא לאחר שנים מספר, ובימים ההם לא היו הגייסות רוכשים אמון בגנרלים וברמי התואר בכלל. ואמנם, מיד לאחר בגידתו של לפנט באה גם בגידתו של דימוריה. צדק מישלה בהשערות, כי דימוריה נשא בלבו את מחשבת הבגידה עוד בצאתו את פריז ובנסעו אל גייסותיו ימים מספר לאחר הרג לודויג הטי"ז. הוא ראה, כי יד החר על העליונה והבין, כי הרג המלך פתח דף חדש בספר המהפכה. הוא שנה את המהפכנים תכלית שנהא ובא לכלל החלטה, כי חלומו – לכונן סדרים בצרפת, להחזירה אל הקונסטיטוציה של 1791 ולהושיב על כסא המלכות את הנסיך האורליאני – לא יוכל להתגשם, אלא אם יבואו האוסטרים לעזרתו. אז גמר דימוריה בלבו לבגוד.

בימים ההם היה דימוריה אדוק בז'ירונדיסטים. היו לו קשרים אינטימיים עם ז'נסונה, אחד מחשובי המפלגה הזאת, עד חודש אפריל. אולם הוא לא ניתק את קשריו גם עם אנשי ההר. אמנם הללו חשדוהו (מרט כינה אותו בפרהסיה בשם "בוגד"), אך לא הרהיבו עוז להדיחו. כל כך הרבו להפליג בשבחיו לאחר הנצחון שנחל בנאלמי ובז'מאפ; הכונה האמתית של נסיגת הפרוסים לא היתה ידועה לקהל הרחב; והחיילים, ביחוד הרגלים, העריצו את הגנרל שלהם, – וממילא כל מי שהעז לקטרג עליו התחייב בנפשו מחמת הצבא, שדימוריה היה יכול להסיתו על נקלה בפריז כלפי המהפכה. לא נשארה, איפוא, ברירה, אלא לחכות לשעת כושר ולהשגיח עליו בשבע עינים.

ובימים ההם החלה המלחמה נגד אנגליה. משנתקבלה בלונדון ידיעה על הרג לודויג הטי"ז – החזירה הממשלה האנגלית לציר הצרפתי את כתב ההרשאה שניתן לו ופקדה עליו לעזוב את הקיסרות המאוחדת. אולם הרג המלך היה, כנראה, אמתלה סתם. מיומניו של מרסי אנו יודעים עכשיו בבירור, כי הממשלה האנגלית לא התיחסה בחבה יתירה אל המלוכנים הצרפתים והשתדלה למנוע כל דבר העלול להגביר את כוחם. השמרנים שמשלו באנגליה הבינו, כי הגיעה שעת הכושר להכות את צרפת, צָרְתָה על פני הים, להוציא מידה את הקולוניות ואולי גם אחד מנמליה הגדולים ביותר, על כל פנים – להתיש את כוחה בים. ממשלת השמרנים השתמשה עכשיו ברושם שעשה באנגליה הרג המלך, כדי לעורר את יושבי הארץ למלחמה, ודרך אגב להשביט את הרוח המהפכנית שהחלה לפעום באנגליה.

מזלם הרע של הצרפתים גרם, שעסקניה הפוליטיים של צרפת לא הבינו, כי אין להמנע ממלחמה באנגליה. לא רק הז'ירונדיסטים, וביחור בריסו, שהיה מתפאר בבקיאותו הרבה, כביכול, בעניני אנגליה, אלא גם דנטון קוה כל הזמן כי הליברלים, שחלק מהם נטה אחרי האידיאות של החופש, ימגרו את ממשלתו השמרנית של פיט ויפסיקו את המלחמה נגד צרפת. אולם, לאמתו של דבר היתה כל האומה האנגלית מאוחדת ברצונה בשעה שעמדה על התועלת המסחרית הרבה שניתן לה להפיק מהמלחמה הזאת. צריך לומר כמו כן, כי הדיפלומטים האנגלים הצליחו לנצל את תכניותיהם של אנשי המדינה הצרפתים ברדיפתם אחרי הכבוד. הם הכניסו בלבו של דימוריה את המחשבה, כי הוא הוא האיש שהאנגלים זקוקים לו ושעמו הם מסכימים לשאת וליתן; הם הבטיחוהו לסייע לו במאמציו להחזיר את המונארכיה הקונסטיטוציונית ליושנה, ואת דנטון שדלו בדברים, כי הליברלים עתידים להשתלט בקרוב ולכרות ברית שלום עם צרפת הריפובליקנית⁴. בכלל עשו האנגלים את מעשיהם בתחבולות, כדי שיוכלו להטיל על צרפת את האחריות למלחמה בשעה שהקוננוט הכריז (בראש חודש פברואר 1793) מלחמה נגד הקיסרות המאוחדת.

המלחמה נגד אנגליה שינתה את המצב בגבול הצפוני. הצרפתים הוכרחו לכבוש את הולנד, כדי שצבאות האנגלים לא יוכלו לעלות שם אל היבשה. אולם דוקא את הדבר הזה לא עשה דימוריה בסתיו אשתקד, אף על פי שדנטון פקד עליו לעשותו. החשב, כי אין כוחותיו מספיקים לעשות את הדבר, או אולי לא רצה לעשותו, על כל פנים בדצמבר בא לחרוף בבלגיה, ועל ידי כך העלה את חמתם של הבלגים על צרפת. אוצר הנשק המרכזי שלו היה בליז'.

עד היום לא נתבררו תנאי בגידתו של דימוריה כל צרכם. על כל פנים ברור הדבר, כי צדק מישלה בשער, כי כבר בכ"ו בינואר, בנסעו מפריז, החליט דימוריה לבגוד. עליתו על הולנד בסוף פברואר, ככבשו את פְרֵדָה ואת גֶרְטוּוֹנְבֵּרג, היתה כנראה טכסיס שנעשה בהסכמת האוסטרים. מכל מקום, בדבר הזה עזר הרבה לצבא האוסטרי, שכן בראש חודש מארס יכול היה הצבא האוסטרי להכנס לבלגיה ולכבוש על נקלה את ליז'. ולשואו בקשו בני ליז' את דימוריה שיתן להם נשק. הפטריוטים הליז'יים הוכרחו לברוח מארצם; הצבא הצרפתי היה מפורז ומפורז מפני שהגנרלים לא רצו לעזור זה לזה; ודימוריה הרחיק להולנד. אכן, קשה היה לסייע לצבאות האוסטרים סיוע טוב מזה.

נקל לשער את הרושם שעשו הידיעות הללו בפריז, ביחוד מפני שמיד באו ידיעות אחרות מדאגות שבעתים. בשלושה במארס באה ידיעה, כי בבריטאן עתיד להתפרץ מרד כלפי המהפכה, ובאותם הימים התקוממו בליון הפלוגות הריאקציוניות שנתגיסו מ"בני המשפחות המהוגנות" כדי לאסור מלחמה על הקומונה המהפכנית של ליון, – בדיוק בשעה שהאצילים המהגרים שנתלקטו בטורין עברו את הגבול ובעזרתו של מלך סרדיניה נכנסו מזוינים לצרפת. לבסוף, בעשרה במארס, התקוממה ונדי – מחוז רחב ידים במערבה של צרפת, המשתרע בין בריטאן ונהר לוארה. היה ברור, כי כל התנועות הללו היו, כמו אשתקד, חלק מן התכנית הכללית של המהפכנים שכנגד.

דנטון היה בימים ההם בבלגיה והובהל מיד לפאריז. הוא בא לפאריז בשמונה במארס, נאם את אחד מנאומוי האדירים, שהפעים את כל הלבבות, ועורר את האוכלוסין לפטריוטיות ולאחד, והקומונה הניפה שוב את הדגל השחור. שוב היתה המולדת בסכנה.

המתנדבים מהרו להתגייס, ובתשעה במארס בערב היום נערכה סעודת-פרידה אזרחית מתחת לכפת השמים ברחובות פאריז לכבוד המתנדבים היוצאים למלחמה. אולם זו לא היתה התלהבות-נעורים כב 1792, אדרבה: מרץ קודר עורר את המתנדבים, ולב העניים נשבר בקרבם למראה המחלוקת המפוררת את צרפת. מספרים, כי ביום זה אמר דנטון: "צריך שיפרוץ מרד בפריז!" ואמנם צריך היה שיפרוץ מרד, כדי שהעם יתעורר מרפיונו. כדי לעמוד בפני המכשולים הנוראים באמת, שעמדו לשטן בדרך המהפכה על כל צעד ושעל, וכדי למלא את ההוצאות העצומות מחמת ההתקפה המשותפת של המהפכנים שכנגד, האויבים הפנימיים והחיצוניים של המהפכה, צריך היה לדרוש כסף מהבורגנות, אשר התעשרה במהפכה. אולם דוקא את הדבר הזה סרבו שליטי צרפת לעשות.

הם התנגדו לאמצעי זה מתוך פרינציפיון, כי הצטברות העושר בידי אנשים פרטיים היא, לדעתם, האמצעי הטוב ביותר להתעשרותה של האומה כולה; אולם מאידך גיסא חששו שליטי צרפת מפני העניים בערים הגדולות שימרדו בעשירים. זכר ימי ספטמבר, וביחוד ד' וה' בו, לא נמחה עדיין מן הלבבות. – "מה יהיה – חשבו בלבם שליטי צרפת – אם מעמד שלם – כל העניים – יתקומם במעמד שני – כל העשירים? הלא זו תהיה מלחמת אזרחים שתתפשט בכל הערים – ודוקא בשעת-חירום זו, כשבמערבה של צרפת מתקוממות בריטאן וננדי הנעזרות בידי אנגליה, בידי האצילים והמהגרים שנתלכדו באי ז'רסי, בידי האפיפיור וכל הכוהנים. ובצפונה של צרפת מתפרצים האוסטרים, וגייסותיו של דימוריה מוכנים להצטרף אליהם ולעלות על פריז לדכא את יושביה. האנשים המכונים בשם "דְּבְּרֵי המחשבה המהפכנית" (Les chefs d'Opinion) כבטוי הימים ההם, שהתייחסו על מפלגת החר ועל הקומונה, השתדלו בתנאים אלה לשפך קודם כל את המהומה ולהעמיד פנים, כי הם סומכים על דימוריה. רובספייר, דאנטון ומראט – שהיו בחינת "שלישיה רוחנית", מנהיגי הדעות, ונעזרו בידי הקומונה – התחילו לדבר ברוח זו. הם השתדלו קודם כל לעודד, להלהיב לבבות, כדי לתת לצרפת כוח להדוף את הזרים, שהתפרצותם השנה מסוכנת יותר מבטתיו אשתקד. הכל עבדו ככוון אחד – חוץ מן הז'ירונדיסטים, שלא ראו לנגד עיניהם אלא את "האנארכיסטים", שמצוה להרוג ולאבד אותם!

בעשרה במארס כגשה פריז; היה חשש שיתחדשו מעשי הרצח של ימי ספטמבר. אך חמת העם הוסחה לצד אחר ונתכונה כלפי העתונאים, ידידי דימוריה. קבוצת אנשים מבני העם פרצה לנפץ את המכוונות של עתוני הז'ירונדיסטים, שיצאו לאור על ידי גורזאס ופינְה.

בעצם לא זו היתה כוונתו של העם. נְרֵלֶה (Varlet), ז'אק רֹו, פורניה האמריקני ושאר "המטורפים" הלהיבוהו, והוא בקש "לטהר את הקונונט", הינו: לסלק ממנו את הז'ירונדיסטים הריאקציונרים. אולם בסקציות החליפו את הדרישה הזאת בתביעת שוא: לכונן טריבונאל מהפכני. ומשום כן באו ראש העיריה פֶּש ומנהלה של הקומונה שומט אל הקונונט (בתשעה במרס) ודרשו לקבוע בית-דין כנ"ל. תמך בהם קאמבאקְס (שהיה ברבות הימים "יועץ ראשי" בקיסרות הנפוליאנית). הוא כפר במושגים שהיו מקובלים בימים ההם בדבר חלוקת השלטון ההכרחית – שלטון המשפט לחוד ושלטון ההוצאה לפועל לחוד, – והציע לקונונט שיטול בידיו גם את שלטון השפוט ויקבע בית-דין להענשת הבוגדים.

רוברט לִנְדֶה (Lindet), – עורך דין מתלמידי האסכולה המלוכנית הישנה – הציע לכונן טריבונאל שיצטרף מדְּבְּרֵי ממונים מטעם הקונונט ויצטרך לשפוט את העבריינים שהקונונט הועידם לדין. הוא לא רצה בשופטים מושבעים, ורק לאחר וכוחים ממושכים הוחלט להוסיף אל חמשת הדיינים, המתמנים מטעם הקונונט, שנים-עשר מושבעים וששה סגנים מפריז ומהפלכים הסמוכים, שאף הם מתמנים מטעם הקונונט למשך חודש אחד.

ובכן: במקום לאחוז באמצעים נגד הרמאות הבורסאית ונגד מעשי הספסרות, במקום אמצעים העלולים לתת צרכי אוכל נפש לדלת העם, במקום לטהר את הקונונט מצירים העומדים לשטן לכל תקנה מהפכנית, ובמקום לעיין בטכסיס המלחמה שיש לאחוז בהם לאחר בגידתו של דימוריה, – שכבר נתאמתה וכמעט נתאשרה ביום ההוא – לא הביאה מרידת עשרה במארס דבר, זולת בית-דין מהפכני. במקום שְׂכֵלֶה הַיּוֹצֵר והבוּנֵה של המהפכה העממית, שבקשה את צרכיה העצמיים – העלו את כוח הַבְּלוֹשׁ המשְׁטָרְתִי, והוא שקפח חיש-מהר את יצירתו המהפכנית של העם.

חברי הקונונט כבר היו מוכנים ללכת איש לביתו, אך פתאום פרץ דנטון אל הבמה ועצר את הצירים שכבר יצאו מן האולם, בהזכירו להם, כי האויב יכנס לצרפת וכי עוד לא נעשה מאומה כדי להדוף את כניסתם.

וביום ההוא מרדו אכרי ונדי, המשוסים בידי הכוהנים והאצילים, וערכו טבח בריפובליקנים. את המרד הכינו זה כבר על פי רמז מרומא. באוגוסט 1792 כבר נעשה הנסיון הראשון למרוד – דוקא בשעה שהפרוסים נכנסו לצרפת. מאז היתה העיר אֶנְז'ֶר למרכזם הפוליטי של הכוהנים אשר סרבו להשבע אמונים לקונסטיטוציה, ונזירות "הבינה הקדושה" שמשו להם רְצִים להפצת הכרוזים ומעשי הנסים שנעשו, כביכול, בכדי לרמוז שהעם מוכרח למרוד (עיין מישלה ספר X, פרק V). הגיוס שעליו הכריז הקונונט בעשרה במארס נתן אות למרד כללי. מיד לאחר זה הציע קְטֵלִינֹ (אכריבנאי וגבאי של כנסייה בעדתו, שהיה אחד מראשי הבריונים הנועזים ביותר) להעמיד בראש המרד מועצה עליונה, והכומר ברניה נתמנה להיות נשיאה.

בעשרה במארס הכו פעמוני ההזעקה בכנסיות רבות, וקרוב למאה אלף איש נטשו את עבודתם ופשטו בעיר לצוד את הריפובליקנים ואת הכמרים שנשבעו אמונים לקונסטיטוציה. אכן: זה היה ציד לכל פרטיו ודקדוקיו, לרבות המחצר, התוקע בשופר למראה החיה והנותן אות לשלח בחיה את כלבי הציד. זה היה ציד ושמד ממש: את האויבים שנתפסו חיים עינו בעינויים אכזריים. קטלו אותם קמעה-קמעה וסרבו להמיתם, או שהסגירום בידי הנשים שעינו אותם במספרים, ואפילו בידי ילדים – כדי להאריך את יסוריהם. כל הדברים האלה נעשו בהנהלת הכמרים, שספרו לאכרים את הנסים והנפלאות שלא היו ולא נבראו, כדי להכריחם להרוג ולאבד גם את נשי הריפובליקנים. האצילים וגבירות-החיל שלהם נצטרפו למרד לאחר זמן. וכ"שהאנשים המהוגנים" הללו כוננו את הטריבונאל שלהם כדי לשפוט את הריפובליקנים בטרם יוצאו להורג – דן בית המשפט שלהם למיתה 542 פטריוטים במשך ששה שבועות⁵.

נגד מרד פראי זה יכול היה הקונונט להעמיד רק 2,000 איש, המפוררים ומפורדים בכל ונדי התחתית – למן נאנט ועד רושלי. רק בסוף מאי באו הכוחות המאורגנים הראשונים של הריפובליקה. עד אז לא יכול הקונונט להלחם במרד אלא בפקודות בלבד, בהועידו למיתה את האצילים והכמרים ובהחרימו את רכושם באם לא יצאו מונדי במשך שמונה ימים. אולם מהיכן יִצְאָה הכוח אשר יוציא לפועל את הפקודות הללו?

לא טוב מזה היה המצב גם בדרומה של צרפת: הצבא בהנהלתו של קיסטין נסוג מפני האוסטרים. ובבלגיה מרד דימוריה בקונונט ב"ב במארס 1793. הוא שלח מלינן אגרת לקונונט, בהוכיחו את צרפת על שספחה את בלגיה ובקשה לרוששה, בהפיצה שם את שטרי הכסף ובמכרה את

נכסי האומה. כעבור ששה ימים התקייף את האוסטררים על יד ניירוינדה, הניחם שיכוהו, ובכ"ב במארס – בהסכמתם של הנסיך השארטרי (בנו של הנסיך האורליאני) והגינראלים האורליאניים – פתח במשא ומתן עם המפקד האוסטרי מֶק. הגינראלים הבוגדים התחייבו לפנות את הולנד בלי מערכות קרב ולעלות על פריז כדי לכונן שם את המונארכיה הקונסטיטוציונית. האוסטררים התחייבו לתמוך בהם בשעת הצורך, ולשמ ערובה התעדתו לכבוש את קונדה – אחד ממבצרי הקֶפֶר.

דנטון חרף את נפשו ומהר לבלגיה בתקוה שיצליח לסכל את הבגידה הזאת. הוא בקש שיסעו עמו שני הז'ירונדיסטים – ז'אנסונה, ידידו של דימוריה, וגיאדה – כדי לשדל בדברים את הבוגד דימוריה ולהחזירו לריפובליקה; אך כשלא הצליח להכריחם שיסעו עמו – נסע לבדו (בט"ז במארס), אף על פי שידע כי יתכן שגם אותו יחשדו בבגידה. דנטון בא אל דימוריה, מצא אותו במצב של נסיגה גמורה לאחר מערכת ניירוינדה, והבין כי הוא לא יחזור בו מבגידתו; אמנם כן: הוא כבר נתחייב בפני מאק לפנות את הולנד.

אימה ופחד נפלו על פאריז כשחזר דנטון בכ"ט במארס ואישר בחזירתו את בגידתו של דימוריה. יתכן, כי הצבא, שהוא לבדו עלול היה להפסיק את הסתערות הזרם, כבר עלה על פריז, נגד הפריזאים.

אז קם ועד המרד (שנצטרף בימים ההם בפריז ונתכנס במשך ימים מספר בארמון ההגמונות בהנהגת "המטורפים") ומשך אחריו את הקומונה. הסקציות נזדונו וכבשו את חיל הרכב. אין ספק, שהסקציות היו מתפרצות נגד הקונונט, אילמלא הכריעו עצות אחרות שהשיאום האנשים אשר השתדלו למנוע את המבוכה והמהומה ותגרות הדמים בין האלמנטים המהפכניים.

בשלושה באפריל נתאשרה בגידתו של דימוריה אישור מוחלט: הוא צוה לאסור את הקומיסרים שנשלחו אליו מטעם הקונונט. המזל גרם שהצבא לא הלך אחריו. צו הקונונט, ששל פיו היה הגינראל הבוגד הפקר, ואשר פקד לאסור את הנסיך השארטרי – הגיע סוף סוף אל שורות הצבא, והגינראל והנסיך לא הצליחו למשוך אחריהם את הגייסות. דימוריה הוכרח לברוח לחוץ-לארץ כלפיית בשעתו, ולהסגיר את עצמו אל האוסטררים.

למחרת היום הוציא יחד עם האוסטררים קול קורא, שבו הודיע הנסיך הקובורגי לצרפתים, שהוא עולה על צרפת על מנת להחזיר לה את המלך הקונסטיטוציוני החוקי.

בעצם המשבר הזה, בשעה שההיסוסים בדבר עמדתם של גייסות דימוריה הניחו על קרן הצבי את קיומה של הריפובליקה, היו שלושת החברים החשובים ביותר במפלגת החר (דנטון, רובספייר ומראט) תמימי מעשים עם הקומונה (פש ושומט). הם עשו יד אחת ומנעו את התפשטות המבוכה ותוצאותיה ההכרחיות.

ובימים ההם השתמש הקונונט במצב שנתהוה, ובתואנה ש"חוסר האחדות" הפריע עד כה לערוך את המלחמה כראוי, החליט ליטול בידו את השלטון המוציא לפועל כתוספת לשלטונו המחוקק. הוא מינה "ועד להצלת הצבור" ונתן לו סמכות רחבה, כמעט דיקטטורית. והתקנה הזאת גררה אחריה תוצאות כבירות, שהשפיעו על התפתחותה של המהפכה להבא.

כבר ראינו לעיל, כי לאחר כבוש טוילירי כוננה האספה המחוקקת מיניסטרויון – בשם "מועצה ארעית להוצאה לפועל", – והפקידה בידו את כל השלטון המוציא לפועל. מלבד זאת: בינואר 1793 מינה הקונונט גם "ועד ההגנה הכללית", ולפי שהמלחמה היתה ראש הדאגות בימים ההם – ניתנה לוועד ההגנה הזכות לפקח על המועצה הארעית להוצאה לפועל. ועכשיו, לשם תגבורת האחדות בממשלה, יסד הקונונט את "ועד ההצלה הצבורית", שהיה נבחר מטעם הקונונט ושהרכבו צריך היה להתחדש כל שלושה חדשים. הוא היה ממלא את מקומם של ועד ההגנה והמועצה להוצאה לפועל. לכתחילה סברו, שהקונונט גופא נטל לעצמו את תפקידי המיניסטרויון; אולם למעשה, לאט-לאט – וכן אפשר היה לשער מראש – עלה ועד ההצלה הצבורית על הקונונט והיה בעל שררה גדולה בכל מקצועות השלטון, ובשררה הזאת היה חלק רק ל"ועד הבטחון הצבורי" שהיה ממונה על המשטרה.

דנטון, שכבר השתתף בשקידה רבה במערכת המלחמה, היה בימי המשבר, שהתרגש ובא באפריל 1793, הרוח החיה בועד ההצלה הצבורית, והשפעתו זו עמדה לו עד צאתו בדימוס בעשרה ביולי 1793.

הקונונט, שעוד מספטמבר 1792 החל שולח את הקומיסארים שלו אל הפלכים והגייסות ומטיל עליהם יעודים רבים, החליט סוף-סוף לשלוח בשליחות מעין זו עוד שמונים צירים כדי לעורר את הלבבות בפרווינציות ולהלהיב את האוכלוסין למלחמה. והואיל והז'ירונדיסטים היו מסתלקים משליחיות כאלה (איש מהם לא הלך אל הגייסות) הסכימו בחפץ-לב למנות את אנשי החר – אולי נתכונו בזה להתגבר בקונונט בשעת העדרם של אנשי החר.

אולם מאליו מובן, כי לא התקנות הממשלתיות הנ"ל מנעו את האסון, שבגידת דימוריה עלולה היתה להמיטו, אילו הלכו הגייסות אחרי מצביאים יותר מדי נמשך העם הצרפתי אחרי המהפכה, ולא בגידת גנרל פלוני או אלמוני תוכל לערער את אמונתו בה. אדרבה: בגידתו של דימוריה שיוותה למלחמה צביון חדש – צביון של מלחמה עממית, דימוקרטית.

זאת ועוד אחרת: הכל הבינו כי דימוריה לא היה מעיז לעולם לעשות על דעת עצמו את אשר עשה. משמע שהיו לו קשרים אמיצים בפריז, בקונונט. שם היה קן הבגידה. הקונונט בוגד! – כה נאמר בקול-הקורא שהוציא קלוב היעקובינים בשעה שנתפרסם דבר הבגידה, ושעליו חתם מראש אשר ישב ראש בקלוב בערב ההוא.

מכאן ואילך היו מפלתם של הז'ירונדיסטים וסילוקם מן הקונונט – מחויבי המציאות. בגידת דימוריה חייבה את מרידת 31 במאי, שנסתימה בגירושם של ראשי הז'ירונדיסטים מן הקונונט.

פרק ארבעים וחמשה: הכרחתו של מרד חדש

ל"א במאי – הוא אחד הימים המפורסמים במהפכה הגדולה, – חשוב ומפורסם כ"ד ביולי וה' באוקטובר 1789, כ"א ביוני 1791 ועשרה באוגוסט 1792; אולם הוא גם הטראגי מכל הימים. ביום זה התקומם העם היושב בפריז בפעם השלישית בעשותו את המאמץ האחרון לשוות למהפכה צביון עממי באמת. לשם כך הוצרך להתפרץ הפעם לא בפני החצר והמלך, אלא בפני שליחי העם – הקונונט – כדי להדיח את ראשי המפלגה הז'ירונדיסטית.

כ"א ביוני 1791, יום האָסֶר המלך בידי העם בוארן, שמש סיום לתקופה אחת; מפלת הז'ירונדיסטים בל"א במאי 1793 שמשמה סיום לתקופה

שניה. מכאן ולהבא לא תתכן מהפכה חשובה אלא אם כן תסתיים בל"א במאי משלה. או שיבוא יום במהפכה שהפרולטריון יִבְדֵּל מן המהפכנים הבורגניים, כדי להרחיק לכת מהם – למקום שהללו לא יוכלו ללכת כל זמן שהיו בורגנים; או שהַקְּדֻלוֹת זו לא תבוא, וממילא לא תהא זו מהפכה כלל, אלא פשוט: חילוף-צורה בשלטון.

אפילו בימינו, לאחר מאה שנה, מרגישים אנו את כל טראגיות המצב, שבו היו שרויים הריפובליקנים בימים ההם. כשהוכן המרד של ל"א במאי, שוב לא דובר על המלך שהפך את הבטחונותיו ושבועותיו והזעיק לעזרה עמים לועזים כנגד עמו. עתה היה צורך לאסור מלחמה על אנשים שהיו שותפים במלחמה במלך. כי אלמלא-כן היתה הריאקציה מתחילה עוד ביוני 1793, בשעה שעיקר פעולותיה של המהפכה – חורבן המשטר הפיאודלי ושלטון המלך – לא הגיע עדיין לידי גמר. הריפובליקנים, אשר שאפו לתוצאות מוחשיות וממשיות לטובת המוני העם, צריכים היו לגרש את הריפובליקנים-הז'ירונדיסטים, שעד כה התקיפו בגבורה את שלטון העריצות, ומכאן ואילך עמדו לשטן בדרך העם ואמרו לו: "עד כאן תלך ולא תוסיף", או לקומם נגדם את העם, לסלקם, ואם יהא צורך – גם לפסוח על חלליהם כדי להשלים את הפעולה שהחלה בה המהפכה.

טראגיותו של המצב הזה מורגשת היטב בכרוז של בריסו "אל בוחרי". שעליו כבר דברנו לעיל.

אמנם, כן: כל הקורא את הקונטרס הזה אי אפשר שלא ירגיש, כי בו הוצגה בפירוש שאלת החיים והמות. בריסו מתחייב בנפשו בשעה שהוא דורש בכרוזו לערוף את ראשיהם של האנשים המכונים אצלו בשם אנארכיסטים. לאחר פרסום הדפים הללו היו שני דרכים: או שהאנארכיסטים ירכיבו ראשם בפני המערפת – ועל ידי כך יפתחו את הדרך בפני המלוכנים, והמהפכה תפסק בלי שתשיג את עיקר מטרתה; או שהז'ירונדיסטים יגורשו מן הקונגרט ואז יאבדו המה.

מאליו מובן, כי לא על נקלה הסכימו ההרריים (המונטניארים) להעזר במרד העם כדי לכפות את הקונגרט שידיח מקרבו את מנהיגי האגף הימני יותר משהיה חדשים ניסו בכל האופנים לבוא לעמק השווה. ביחוד השתדל להתפשר דנטון; רובספייר יגע וטרח כדי לשתק את הז'ירונדיסטים ב"דרך פרלמנטרית" ולבלתי השתמש בכוח נגדם. אפילו מראט כבש את כעסו, ברצותו להמנע ממלחמות אזרחים. אולם על ידי כך לא הצליחו אלא לעכב את ההתפלגות הגלויה. לא נעשה דבר כדי לבצר את הכבושים שכבר הושגו. הכל היו חיים חיי שעה.

המשטר הישן היה איתן עדיין בפרווינציות. המעמדות עדיפי הזכויות צפו לשעת כושר כדי לכבוש מחדש את רכושם ואת מקומותיהם בשלטון ולחדש את שלטון המלך והזכויות הפיאודליות, שלא נתבטלו עדיין בתוקף החוק. עם הכשלוך הראשון של גייסות הריפובליקה היה המשטר הקודם חוזר ליושנו. בחלקיה הדרומי, הדרומי-מערבי והמערבי של צרפת עוד היו המוני האכרים נוטים אחרי הכוהנים והאפיפיור, ובאמצעותם – אחרי המלך. אמנם, קרקעות רבים שהופקעו מידי הכוהנים והאצילים לשעבר כבר עברו לידי הבורגנות, הכבירה והזעירה, וגם לידי האכרים. הכוהנים לא הוסיפו לשלם ולפדות את המסים הפיאודליים. **אולם כל זה היה בחינת הוראת שעה**, ומה יהיה אם מחר ייעף העם ממלחמות, וישבו יגע ונואש אל בכתותיו האפלות ואל מרתפיו שבערים ויתן דרוך למשטר הישן – האם לא ישוב המשטר הישן בנצחוננו ולא יעמוד על עמדו כמקודם בעוד חדשים מספר?

לאחר בגידתו של דימוריה היה המצב בקונגרט קשה מנשוא. הז'ירונדיסטים ראו את הכתם שהטילה עליהם בגידת שר-צבאם החביב, והתחילו מתקיפים את ההרריים במשנה-חרימה. בהיותם נאשמים בסיוע לבוגד, לא מצאו דרך טובה אלא לרדוף את מראט על חטא אשר חטא הקלוב היעקוביני בג' באפריל, בהודע דבר בגידתו של דימוריה, בפרסומו של כרוז בחתימת מראט, שהיה אותו ערב ראש הקלוב.

הז'ירונדיסטים השתמשו בהעדרם של רבים מחברי ההר (שנשלחו בתורת קומיסארים אל הגייסות והפלכים) ודרשו מן הקונגרט שיגזור גזרה על מראט, – ודרישתם ניתנה להם ב"ב באפריל; אחר כך דרשו להועידו למשפט על שעורר לרצח ולשו. ב"ג באפריל הוציא הקונגרט פקודה לאסור את מראט, הפקודה נתקבלה ברוב של 220 נגד 92 דעות. בסך הכל נוכחו באותה ישיבה 367 איש. אגב: 7 הצביעו בעד דחוי הדין ו 48 נמנעו מלהצביע.

אולם התקפת הז'ירונדיסטים נכשלה כשלון גמור. העם אהב את מראט מכדי שיניח להרשיעו. הרגש הרגישו העניים, כי מראט עומד לימין העם וכי לעולם לא יבגוד בהם. וכל המרבה לחקור את המהפכה וכל המוסיף להכיר את פעולתו של מראט ואת תעמולתו – נוכח להבין מדוע שקדו כל ההיסטוריונים השומרים אמונים לז'ירונדיסטים לפרסמו כמחריב ומהרס סר וזעף. עובדה היא, כי כמעט בכל פעם – מיום שנתועדה כנסת המעמדות, וביחוד בימי משבר – היה מראט מיטיב מאחריים (לרבות דנטון ורובספייר) להבין נכוחה את מצב הדברים ולראות מראש את עתידם.

משהטיל מראט את עצמו לתוך המהפכה – נתמסר לה בכל נפשו ובכל מאוודו והיה חי חיי דחקות, בהיותו נאלץ להחבא בסתר, ואילו השאר מצאו להם נחלה בממשלה. עד יום מותו לא שינה את צורת חייו, ולא שם לב לקדחת שהתישה את כוחו. דלתי ביתו היו פתוחות תמיד לפני בני העם. הוא טעה בחשבו, כי הדיקטטורה עשויה לחלץ את המהפכה מקשי מצבה; אולם מעודו לא חשב על דיקטטורה לעצמו.

עם כל האכזריות שהיתה לפעמים בדרכיו כלפי מפלגת החצר – ביחוד בראשית המהפכה בשעה שכתב, שאם לא יתיוו כמה ראשים לא יקום ולא יהיה דבר, משום שאנשי החצר ידכאו את המהפכנים עד עפר, – היה נזהר תמיד בכל אלה שנתנו את חייהם למהפכה, אפילו בשעה שהיו מתיצבים כמכשול לפני התפתחותה. מראשית כינוסו של הקונגרט הבין מראט, ואף אמר בגלוי, כי כל זמן שקיימת בו מפלגה ז'ירונדיסטית חזקה יוסיף הקונגרט להיות חדל-אונים. אך הוא השתדל להמנע מגירוש הז'ירונדיסטים בכוח, ורק בשעה שנוכח כי יש לבחור בין הז'ירונדה ובין המהפכה, בקש לגרש את הז'ירונדיסטים מן הקונגרט וחולל את מרד ל"א במאי. יתכן מאוד, כי אילו חי בשנת 1794 – כי עתה לא קבל הטיור את הצורה האכזרית שנתנו לו חברי ועד הבטחון הצבורי, כי עתה לא השתמשו בו כדי להוציא להורג מצד אחד את מפלגת האַבְּרִיִּסְטִים ומאידך – את המפשרים, כדנטון.⁶

כגודל האהבה שאהב מרט את העם כן גדלה השנאה ששנאוהו חברי הקונגרט הבורגנים, ביחוד אנשי המישור או הבצה. על כן בשאפם להשמיד את אנשי ההר החלו הז'ירונדיסטים דוקא בו: מעטים היו הסיכויים שיגנו עליו.

אולם משנודע לעם היושב בפריו, כי ניתנה פקודה לאסור את מראט, מיד פשטה תעמולה נמרצת. אלמלא ההרריים, לרבות רובספייר ומראט בעצמו, שהרגיעו את העם, כי עתה התפרץ מרד ב"ב באפריל. מראט לא הניח שיאסרוהו מיד, ובכ"ד באפריל התיצב בעצמו לפני הדיינים. הדיינים המושבעים הצדיקוהו, כמובן, תיכף ומיד, והעם נשאהו על כפים בהמון חוגג אל הקונגרט, ומשם – בראש חוצות. ההמון צהל, מראט טבע בים של פרחים.

הז'ירונדיסטים נפלו, אפוא, בפח שטמנו לאחריים. ומן היום הזה הבינו, כי שוב לא יוכלו לתקן את טעותם. זה היה להם "יום אבל", כדברי אחד העתונים שלהם. בריסו החל מיד לכתוב את הכרוז "אל בוחרי", בו השתדל בכל כוחו ובכל כשרונו לעורר את הבורגנות האמידה, התעשיתית והמסחרית, כלפי האנארכיסטים.

בתנאים אלה נהפכו ישיבות הקונגרט לדוֹיֶקֶרֶב אכזרי בין שתי המפלגות, והקונגרט נזדלזל בעיני העם. לעומת זאת גדל ערכה של הקומונה

ימי החורף של 1792-93 התרגשו ובאו, והרעב בערים הגדולות הלך הלך וכבד. המוניציפליות יגעו וטרחו להשיג לחם לפחות כדי רביעית האיפה מנת יום לכל תושב, ולשם כך נשתקעו העיריות, וביחוד הקומונה הפריזית, בחובות שחבו לממשלה מאין יכולת לפרעם.

אז החליטה הקומונה הפריזית לגבות מס פרוגרסיבי חד-פעמי בסך 12.000.000 לירות לצרכי המלחמה. אם הכנסתו של ראש המשפחה היתה בשיעור של 1500 לירות ולכל אחד משאר בני המשפחה היו 1000 לירות – הרי הכנסה זו החזקה ה**כרחית** ופוטרה מתשלום מס. רק ההכנסות שהיו למעלה מן "ההכרחות" הזאת נחשבו ל"עודף" ועליהן חל המס: 30 לירות מ"עודף" בן 2000 לירות; 50 לירות מ"עודף" 2000–3000 לירות וכו'... עד 20.000 לירות שנגבו מעודף בן 50.000.

בהתאם לימים ההם, ימי מלחמה ורעב בצרפת, היתה המכסה הזאת מתונה למדי. המס הכביד רק על בעלי הרכוש העצום, ואילו משפחה בת שש נפשות שהיתה לה, למשל, הכנסה של 10.000 לירות לשנה, שלמה בסך-הכל 100 לירות בתורת מס חד-פעמי. ואף על פי כן הרימו הגבירים קול צעקה, בשעה ששומט, שהכניס את הצעת המס ושהיה שנוא על הז'ירונדיסטים יותר מכול, חוץ ממראט, אמר בוז הלשון: "איך דבר אשר ימריצני לחזור בי מן הפרינציפלים שלי, וגם אם חרב חדה תהא מונחת על צוארי אוסיף ואומר: "הענייים עשו עד היום את הכל; הגיעה גם שעתם של הגבירים לעשות משהו". קראו אקרא בקול ולא אחדל מקרוא, כי הגיעה השעה להפיק תועלת מכל האגואיסטים, מכל האברכים ההולכים בטל, ולו גם בעל כרחם, ולתת מנוחה לפועל המועיל והנכבד."

בלב הז'ירונדיסטים גברה המשטמה לקומונה על שעוררה את הרעיון בדבר המס הזה. אולם נקל לשער את השנאה שרחשה אליה הבורגנות, בשעה שקמפון הכניס בכל במאי הצעה לקונונט בדבר מלוה של חובה בסך מיליארד אחד, שיש לגבותו, לדעתו, מידי הגבירים לא רק בפריז, אלא בכל צרפת כולה, לקבוע בו חלוקה בערך על פי המכסה הנהוגה בקומונה, אולם להבטיח לשלם ברבות הימים את המלוה הזה מן המזומנים אשר יכנסו לאוצר הממשלה ממכירת אחוזותיהם של המהגרים. במצב שבו נמצאה הריפובליקה לא היתה ברירה אחרת; אולם מגיני הקנין הפרטי היו מוכנים לקרוע כדג את אנשי ההר אשר תמכו בהצעת מס כזה. אותו יום כמעט שפרצה תגרת ידים בקונונט.

אם אמנם היה צורך בהוכחות נוספות, כי אי אפשר יהיה לפעול משהו להצלת המהפכה כל זמן שהז'ירונדיסטים יהיו תקיפים בקונונט ושתי המפלגות תשתקנה זו את זו – הרי הוכוחים בשאלת המלוה שמשו הוכחה מספקת לכך.

אולם יותר מכל היה העם היושב בפריז שרוי ביאוש בראותו כי לשם השבחת המהפכה, שנקודת-המוקד המרכזית שלה היתה עד כה פריז, עשו הז'ירונדיסטים כל מה שהיה ביכולתם כדי להמריד את הפלכים במטרופולין; הם לא נרתעו אחר גם בשעה שלשם כך הוצרכו ללכת שכם אחד עם המלוכנים – טוב שלטון המלך מפסיעה קלה לקראת הריפובליקה הסוציאליטית! מוטב להטביע את פריז בדם, מוטב לקרקר את העיר הארורה, ובלבד שהעם היושב בפריז והקומונה שלו לא יגיעו למרד העשוי לסכן את הקנין הפרטי של הבורגנות! אכן, לטייר ולאסיפת בורדו ב 1871 קדמו, כנראה, מאורעות שנת 1793.

בי"ט במאי כפו הז'ירונדיסטים את הקונונט, על פי הצעת כָּרָךְ, למנות "ועדת שנים עשר", שעליה הוטל לבדוק את כל ההחלטות שקבלה הקומונה הפריזית, והועדה הזאת שהורכבה בכ"א במאי, היתה מיד המוסד הראשי של השלטון והריאקציה. כעבור יומים, בכ"ג במאי, כבר פקדה הועדה לאסור את אָפֶר, סגן המנהל של הקומונה, שהיה חביב מאוד על העם בגלל הכוון הריפובליקני הגלוי של עתונו "Père Duchesne" ואת וארלה חביב עניי פריז, – כמעט "אנארכיסט", – שהקונונט לא היה בעיניו אלא "חנות של חוקים" ושהיה מטיף בראש חוצות למהפכה סוציאליטית. אגב: ועדת השנים עשר לא חשבה להסתפק במאסרים הללו. היא רצתה לרדוף עד חרמה גם את הסקציות ודרשה שימציאו לה את ספרי הפרוטוקולים של הסקציות. היא פקדה לאסור את נשיאה ומזכירה של הסקציה Cité, שסרבו להמציא את ספריה. מעתה מתחילה המלחמה להיות מלחמת חיים ומות.

הז'ירונדיסט איסנר (Isnard), שהיה נשיא הקונונט בשבוע ההוא, – איש רודף שררה, ששמש דוגמה ומופת לטייר בשנת 1871, – הגביר באימויו את התקפה שבעתים. הוא איים על בני פריז ואמר כי יחריב את העיר, אם יעיזו לשלוח יד בבאות כוח העם. – "עוד מעט יחפשו על חופי הסינה לדעת, האמנם היתה קימת פריז באחד הימים". – אמר איסנר. והאימים האויליים הללו, שהזכירו יותר מדי את איומי החצר ב 1791, העלו את חמת העם והבעירו להשחית. בכ"ו במאי פרצה תגרה בכל הסקציות בין המהפכנים והז'ירונדיסטים. המרד היה הכרחי, ורובספייר, שיעץ עד כה לבלתי עורר מרד, החל עכשיו ללמד עליו זכות; בכ"ו בערב בקלוב היעקובינים הוא אומר, כי אם יהא צורך בכך ימרוד בעצמו בקושרים ובבוגדים היושבים בקונונט.

כבר בי"ד באפריל דרשו 35 סקציות מהקונונט שידיח מקרבו עשרים ושנים מצירי הז'ירונדיסטים, ששמותיהם נתפרשו ברשימה מיוחדת. עכשיו החליטו הסקציות למרוד כדי לכפות את הקונונט שינעם לרצונם של אוכלוסי פריז.

פרק ארבעים וששה: מרד ל"א במאי וב' ביוני

שוב, כמו לפני 10 באוגוסט, הכין העם בעצמו את המרד בסקציות שלו, דנטון, רובספייר ומראט היו נועצים לעתים תכופות בימים האלה, אך הם הססו, ואת הפעולה קבלו על עצמם גם הפעם ה"אלמונים". הם יסדו את קלוב המרד בארמון ההגמונות ומינו ועדת ששה לעניי המרד.

הסקציות השתתפו בפועל בעבודת ההכנה. כבר במאסר באה הסקציה של ארבע האומות, הכריזה על עצמה כעל "מורדת" ויפתה את כוחו של הועד המפקח שלה להוציא פקודות בדבר מאסר האזרחים החשודים בדעות נגד-המהפכניות. כמה מן הסקציות (מוקונסיל, פואסונייר) דרשו בפומבי לאסור את הצירים ה"בריטואיים", הינו: הז'ירונדיסטים. כעבור חודש, הינו: ב 8 וב 9 באפריל, לאחר בגידת דימוריה, דרשו הסקציות בוקונסיל ושוק התבואה לרדוף את אנשי סודו של הגנרל הבוגד; וב 15 בו כבר פרסמו 35 סקציות רשימה של 22 מחברי ז'ירונדה, שלדעתן יש הכרח להדיחם מן הקונונט.

עוד מראשית אפריל השתדלו הסקציות להתאחד לשם פעולה משותפת, ולשם כך התעוררה הסקציה גרוויליה (gravilliers), שהיתה תמיד המתקדמת, וקבלה על עצמה את האיניציאטיבה ליסד ועד מרכזי מיוחד. הועד הזה פעל לסירוגין, אך משקרבה הסכנה (ב 5 במאי) נתחדש הועד ובכ"ט במאי כבר נטל בידיו את הנהגת התנועה. ואשר לקלוב היעקובינים, הרי השפעתו היתה כאין. היעקובינים הודו בעצמם, כי מרכז הפעולה עבר מהם אל הסקציות.

ב 26 במאי התלקט עם רב וצר על הקונונט. חלק ממנו הבקיע עד מהרה אל אולם הישיבות, ובעזרת האנשים שהתגודדו כבר על היצעים אשר הוקצו לקהל, החלו דורשים את בטול "ועדת השנים עשר" של הז'ירונדיסטים. אולם הקונונט התנגד במשך כל היום לדרישה הזאת ולא יותר

אלא לאחר הצות, בשעה שהצירים הרצועים מרוב עיפות לא עצרו כוח לעמוד בפני לחץ העם. הועדה נתבטלה. אולם זה היה ויתור לשעה. למחרת היום, ב 27 בחודש, התעוררו הז'ירונדיסטים (שהיו רוב מנין בקוננוט מפני העדרם של רבים מן ההרריים אשר נשלחו מטעם הקוננוט אל הפרווינציאליות) ובעזרת "המישור" כוננו מחדש את ועדת השנים-עשר. המרד לא השיג, איפוא, את מטרתו. המרד נכשל בעיקר מפני חילוקי הדעות ששררו בקרב המהפכנים גופא. בהשפעת הקיצוניים, שנקראו בשם "מטורפים", בקש חלק מן הסקציות דבר-מה שיהא בו כדי להכות את המהפכנים-שכנגד מכה נצחת. הם רצו להמריד את העם ולהרוג את ראשי הז'ירונדיסטים. דובר גם על הרג האריסטוקרטים בפריז.

אולם תכנית זו עוררה התנגדות נמרצת, באי-כח העם בקוננוט היו תחת פקוחם של בני פריז; העם לא יכול היה להכזיב את האמון שנתנה בו צרפת. דנטון, רובספייר ומראט התנגדו בכל תוקף להרג הצירים. מועצת הקומונה וראש העירייה פשו וכמו כן מועצת פלך פריז סרכו בהחלט לאשר את התכנית הזאת. גם אגודות העם מאנו לסייע לה.

אגב: כאן היה נימוק אחר. צריך היה להתחשב בבורגנות, שכבר כימים ההם היתה בפריז מעמד רב-כמות; פלוגות הגוארדיה הלאומית שלה היו מדכאות את המרד אילו הוצרכו להגן על רכושם הפרטי. צריך היה, איפוא, להרגיע את הבורגנות ולהבטיח לה, כי ברכושה לא יגעו לרעה. הנה על כן הודיע היעקוביני גסנפרץ כי אף-על-פי שלהלכה לא איכפת לו אם ישדדו את העשירים – בכל זאת יתנגד למרד שיתחולל בלית שוד. "מספרם מאה וששים אלף איש היושבים ישיבת קבע בפריז, הם מזוינים, ויש לאל ידם להדוף אחרו את כל אלה שיבואו לבזו אותם. משמע, שלמעשה אי אפשר להתנפל על הרכוש" – אמר גסנפרץ בקלוב היעקובינים ועורר את כל חברי האגודה הזאת "שיתחייבו לחרף את נפשם כדי למנוע התנפלות על רכוש".

מעין שבועה זו נשבעו "המטורפים" אור לשלושים ואחד במאי בקומונה ואפילו בארמון ההגמונות.

כמעשה הזה עשו גם כל הסקציות.

המעמד החדש של בעלי הרכוש מקרב הבורגנות, שנתרבה כל כך במשך המאה ה 19, כבר החל להצטרף בימים ההם – והמהפכנים הבינו, כי הם מוכרחים לכלכל את מעשיהם בזהירות, כדי שכל המעמד הזה לא יעמוד להם לצר.

קודם המרד אין איש שגייד מראש: היתעורר העם או לא. להסוס הזה נוסף הפעם גם הפחד מפני הקיצוניים שבאוכלוסים, שמא יקומו ויהרגו את הז'ירונדיסטים בתוך כתלי הקוננוט ועל ידי כך יבאישו את ריחה של פריז בשאר הפלכים. וכך עברו שלושה ימים במשא ומתן, עד שהוחלט כי את המרד ינהלו בעצה אחת כל האלמנטים המהפכנים: מועצת הקומונה, מועצת הפלך והמועצה המהפכנית הכללית של הקיצוניים שהתכנסו בארמון ההגמונות. הוחלט לבלתי פגוע באיש פרטי ולבלתי קפח את הרכוש, הפעם יסתפקו **במרד מוסרי** בלבד – בלחץ על הקוננוט כדי לכפות אותו שימסור לבית-דין מהפכני את הצירים האשמים.

את הסיסמה הזאת הוקיע מראש ב 30 במאי בארמון ההגמונות, כשיצא מהקוננוט, ואחר-כך בקומונה. ויש לשער, כי הוא האיש אשר הפר את החוק המחייב למיתה את המכה בפעמון ההתרעה, וצלצל ראשון בפעמון בית-העירייה להתריע על המרד.

המרד החל. צירי ארמון ההגמונות סלקו קודם כל את ראש העירייה ואת מועצת הקומונה, כן עשו המהפכנים גם בעשרה באוגוסט, אבל במקום להדיח את ראש העירייה ולמנות מועצה חדשה – החזירו גם את ראש-העירייה וגם את המועצה אל כהונותיהם לאחר שהשביעו אותם כי הם מצטרפים למרד. כן עשו גם למועצת הפלך. ובלילה הוא התאחדו המהפכנים של ההגמונות, מועצת הפלך ומועצת הקומונה ויסדו מועצה מהפכנית כללית. והיא שקבלה על עצמה את הנהלת המרד.

המועצה הכללית הזאת הטילה את הנהלת הגוארדיה הלאומית על אנריאו (Henriot) מפקדה של אחת הפלוגות – פלוגת הסקציה של הסנקילוטים. עד מהרה נשמע קול פעמוני ההתרעה על פני כל פריז; בראש חוצות ובמגרשי העיר התריעו המתופפים על הסכנה.

אמנם, במרד ניכר הסוס כללי. גם לאחר שבשעה אחת בצהריים נשמעו יריות-ההתרעה הקצובות של התותחים, שהועמדו עליהם הגשר החדש, לא היתה, כנראה, כל תכנית מסוימת לאנשים המזוינים מבני כל הסקציות שיצאו החוצה. שתי פלוגות הנאמנות לז'ירונדיסטים הקדימו לבוא אל בנין הקוננוט וחנו מול הטויקלי. אנריאו הקיף את בנין הקוננוט בארבעים ושמונה תותחי הסקציות.

חלפו שעות, אך איש לא עשה מאומה. כל פריז עמדה הֶכֶן, אך המוני העם לא הופיעו ליד הקוננוט כדי ללחוץ עליו, וכשראה הז'ירונדיסט ורניאו שהמרד איננו מתלקח השפיע על הקוננוט להצביע ולהחליט, כי "הסקציות ראויות לתודת המולדת". הוא נתכון, כנראה להחליש בתכסיס זה את שנאתם לז'ירונדה. לכאורה נדמה שהמרד נכשל, אך לעת ערב הגיעו סוף סוף המוני-עם חדשים ומלאו את אולם הקוננוט. אז הרגישו ההרריים, כי באה להם עזרה, ורובספייר דרש לא רק לבטל את ועדת השנים עשר ולהעמיד את חבריה למשפט, אלא גם לרדוף עד חרמה את מנהיגי הז'ירונדיסטים, 22 במספר, שלא היו בכלל ועדת השנים עשר. אולם בהצעה זו לא דנו כלל. הקוננוט לא העז אלא לבטל את ועדת השנים עשר ולדרוש שכל תעודותיה ימסרו לועד העזרה הצבורית, אשר עליו הוטל למסור דין וחשבון בעוד שלושה ימים לכל המאוחר. הקוננוט אישר כמו כן את פקודת הקומונה, לשלם שני פרנקים ליום לפועלים אשר יוסיפו לשאת נשק עד אשר יוקם הבטחון הצבורי, – ולשם כך גבתה הקומונה תיכף ומיד מן העשירים מס מיוחד כדי לשלם לפועלים שכר שלושה ימים. הוחלט כמו כן להתיר לקהל לבוא אל יציע הקוננוט בלי כרטיסי-כניסה מיוחדים.

הענין נצטמצם, איפוא, בויתורים של-מה-בכך. מפלגת הז'ירונדיסטים הוסיפה להיות תקיפה בקוננוט כמקודם, וחזרה להיות רוב מנין כשהיתה; התנועה לא הביאה, איפוא, כל תוצאה ממשית.

אולם העם היושב בפריז הבין כי, בעצם, לא הושג דבר, והחל להכין מרד חדש למחרתיים, הוא השנים ביוני. הועד המהפכני שנצטרף מאנשי מועצת הקומונה, לא התמהמה ופקד לאסור את המיניסטר לשעבר רולן ואת אשתו (רולן נסע, על כן אסרו רק את אשתו), והוא דרש במפגיע מאת הקוננוט שיאסור את כ"ב צירי הז'ירונדיסטים. בערב הריעו שוב פעמוני ההתרעה. שוב נשמעו יריות תותחים קצובות.

ובשנים ביוני התקוממה כל פריז כדי לשים סוף סוף קץ לדבר. יותר ממאה אלף אנשים מזוינים נתלקטו מסביב לבנין הקוננוט. הם הביאו עמיהם 163 כלי ירייה ודרשו שמנהיגי הז'ירונדיסטים יצאו בדימוס או שעשרים ושנים מהם (אח"כ 27) יגורשו מן הקוננוט.

הידיעות הנוראות שהגיעו באותו יום מליון הוסיפו למרד יתר כוח. נתברר, כי בכ"ט במאי התפרץ העם הפרעב היושב בליון, אולם המהפכנים-שכנגד, המלוכנים, נצחו בעזרת הז'ירונדיסטים "והשיבו את הסדר על כנו" – בהשמידם לשם כך 800 פטריוטים!

המזל הרע גרם שהידיעות נתאמתו. השתתפותם של הז'ירונדיסטים במהפכה-שכנגד בליון נתאשרה בהחלט. חמת העם היושב בפריז בערה להשחית, ומאורעות ליון המיטו כליה על הז'ירונדה. העם אשר צר על הקוננוט הודיע. כי לא יתן לאיש לצאת עד אם יגורשו ראשי הז'ירונדיסטים מן הקוננוט.

חברי הקונגוס – הינו: הימין של הז'ירונדה, "המישור" וגם חלק מאנשי "ההר" – הודיעו כי הויכוחים הם וכוח-אונס, הואיל והקונגוס מוקף המון עם, וניסו לצאת, בתקווה שהעם יפנה דרך לבאי-כוחו. אנריו שלף את חרבו ונתן את פקודתו המפורסמת: "הקלעים, אל כלי הקלע!" – חברי הקונגוס יצאו אל הככר ונאלצו לחזור.

וכך לאחר שלושת ימי התנגדות, לא היתה לקונגוס ברירה אלא להכנע. הוא החליט סוף סוף להוציא בדימוס ל"א מציריו הז'ירונדיסטים. אחר הדברים האלה באה אל הקונגוס משלחת מטעם העם והביאה את התזכיר דלהלן:

"כל העם היושב בפלך פריז שולח אותנו אליכם, אזרחים מחוקקים, כדי לומר לכם, כי הפקודה שהוצאתם זה עתה היא ישועה לרפובליקה. באנו להציע לכם שנהיה בני תערוכת כמספר האנשים אשר גורשו מן האספה, כדי שנהיה אחראים לחייהם בפני הפלכים".

מאידך גיסא נאם מרט ב 3 ביוני בקלוב היעקובינים, הסביר את ערך התנועה שהתחוללה והכריז, כי מטרת התנועה הזאת היא – **לתת חיי קנהה לכל נפש**. הוא אמר:

"נתנו דחיפה גדולה, על הקונגוס לבצר עכשיו את יסודי הרנהה הצבורית. אין דבר קל מזה! צריך לומר בגלוי את כונתנו: **אנו רוצים שהאזרחים המכונים סנקילוטים יחיו חיי אושר ורנהה**. אנו רוצים, שלמעמד המועיל הזה יעזרו העשירים בהתאם לרוחחם. אין אנו רוצים להפיר את זכות הקנין הפרטי. אולם איזוהי זכות הקנין הפרטי הקדושה מכל? – זכות הקיום! אנו רוצים שזכות זו של קנין פרטי תקיים.

"אנו רוצים שבפעולותינו יהיו מעונינים כל אלה שאין להם הון בן מאה אלפים. בעלי ההון בן מאה אלפים ויותר יצחקו להם... אנו נאמר להם: הרי תודו, כי מרובים אנו מכם, ואם אינכם רוצים להצטרף אלינו בענין המשותף, גרש גרשכם מן הרפובליקה ונוציא מידכם את רכושכם כדי לחלקו בין הסנקילוטים".

הוא הוסיף גם את הרעיון דלהלן, שעד מהרה היה צורך להוציא אל הפועל. הוא אמר:

"היעקובינים! עלי לגלות לכם אמת אחת: אינכם מכירים את שונאכם הגדול ביותר, הלא הם הכוהנים **הקונסטיטוציוניים** [הכוהנים שנשבעו אמונים לקונסטיטוציה]. הלא הם מרבים מאחרים לצוות ככרוכיה בכפרים כלפי האנארכיסטים, כלפי פורעי הסדרים, כלפי הדנטוניזם, כלפי הרובספיריזם, כלפי היעקוביניזם: אל תוסיפו לכת אחרי הבלי העם; עקרו את הבלי השוא מן השורש! הכריזו בגלוי, כי הכוהנים הם אויביכם".

בימים האלה לא בקשו בני פריז את נפשם של צירי הז'ירונדיסטים האסורים. כל חפצו של הרוב לא היה אלא לתת אפשרות לצירים המהפכנים שבקונגוס להמשיך את המהפכה. את הצירים האסורים לא חבשו בכלא, – אדרבה, התירו להם להאסר מאסר-בית, הוסיפו לשלם להם 18 פרנק ליום, הוא השכר הקבוע לכל ציר מצירי הקונגוס, והורשה להם להתהלך בפרזי בליות שוטר, שכלכלתו חלה עליהם.

אילו היו הצירים הללו שומרים את המסורת האזרחית הקדומה, שעליה דברו בהתלהבות כה רבה, ופרשו עכשיו לחייהם הפרטיים, כי עתה ודאי הרפו מהם. אולם הם לא כן עשו, אלא פשטו מיד בפרווינציות כדי להמרידן בפרזי ובקונגוס. ובראותם איש איש במקומו, כי עליהם להלחם במהפכה גופא שכס אחד עם הכוהנים והמלוכנים – בחרו הצירים הללו להצטרף אל המלוכנים ולא לותר על תכניותיהם.

ואז, – דוקא אז, הינו: ביולי 1793, – הכריז עליהם הקונגוס, כי הם עומדים מחוץ לחוק.

פרק ארבעים ושבעה: מהפכה עממית – מלוה של חובה

כל המפקק עדיין, אם אמנם הוכרחה המהפכה להדיח מן הקונגוס את מנהיגיה הראשיים של ז'ירונדה, יוכח בדבר אם יסקור את פעולתו המחוקקת של הקונגוס מיד לאחר שהתנגדותו של הימין הוכרעה.

מלוה של חובה לצרכי המלחמה שהוטל על העשירים; קביעת מחירים מכסימליים לצרכי אוכל נפש; החזרת קרקעות הכלל לקהלות, הלא הם הקרקעות שניטלו מהן בגזרת 1669; בטולן המחלט של הזכויות הפיאודליות ללא תשלום כופר; חוקי הירושה לפילוג הרכוש הנצבר בידי אדם אחד; החוקה הדימוקרטית של 1793 – כל התקנות הללו באו במהירות, בזו אחר זו, מיד לאחר שגורשו ל"א צירי הז'ירונדיסטים מן הקונגוס ועל ידי כך רפתה התנגדותם של הימניים.

תקופה זו, שראשיתה ל"א במאי וסופה כ"ז ביולי 1794 (הינו: 9 בטרמידור, שנה שניה לרפובליקה), היא החשובה מכל תקופות המהפכה. במשך ד' שנים מגשים סוף-סוף הקונגוס המחודש את התמורות הכבירות שרק ראשי פרקיהן סימנה האספה המכוננת (אור לד' באוגוסט 1789). אגב: העם – "הסנקילוטים" ככינוי הימים ההם – אינו מסתפק בכפיה שהוא כופה את הקונגוס להתקין שורה של תקנות מהפכניות יסודיות, אלא גם שוקד להוציאן אל הפועל בכל אתר ואתר, בעזרת אגודות העם, שאליהן פונים שליחי הקונגוס כל פעם שעליהם לכוון בערים ובכפרים שלטון מהפכני מוציא לפועל.

הרעב לא פסק בתקופה זו, והמלחמה שהרפובליקה אנוסה לקדש על אנגליה, הצרה על כל נמלי צרפת, ועל המלך הפרוסי, הקיסר האוסטרי ומלכי סרדיניה וספרד – מקבלת צורה מבהילה. המלחמה מטילה על האוכלוסים מעמסה כבדה, שקשה לשערה בלי אשר נתבונן בפרטים הקטנים, הרשומים בתעודות הימים ההם והמתארים את המצוקה והעוני שנפלו בגורלה של צרפת. בתנאים אלה, הטרגיים עד מאד, בהיות המחסור כבד בכול – בלחם, בתנועות, בתחמושת, בברזל, בבדיל, בנחושת וכדומה, – ובאין אפשרות להכניס לצרפת כל סחורה שהיא – לא ביבשה, מפני ארבעים אלף החיילים שהטילו ממשלות הברית על צרפת, ולא בים מפני האניות האנגליות המחזקות את המצור – בתנאים אלה היו הסנקילוטים מתחבטים להציל את הרפובליקה העומדת על עברי פי תוהם.

כל חסידי המשטר הישן, כל עדיפי-הזכויות לשעבר, כל המקומים להחזיר לעצמם את העמדות המיוחדות או להבטיח לעצמם זכויות חדשות מיד לאחר שתחזור עטרת המלכות ליושנה – הינו: הכוהנים, האצילים, הבורגנות שעשתה הון בעזרת המהפכה – כולם קשרו קשר על הרפובליקה. כל אלה ששמרו אמונים למהפכה הוכרחו להלחם בחומת הכידונים והתותחים של העמים הזרים מצד אחד, ומאידך גיסא – בקושרים הפנימיים, במתנכלים להכותם בסתר.

הסנקילוטים ראו את הדבר, וכל חפצם לא היה אלא להקדים תרופה למכה ולכוון צרפת חדשה, שתהא קיימת ועומדת בשעה שתחזור הריאקציה; האכרים – כבר כבשו את הקרקע; הפועלים העירוניים – כבר הורגלו בשויון ובדימוקרטיה; מידי האריסטוקרטיה והכוהנים כבר לקחו את הרכוש, שהוא עיקר כוחם, ואהוונותיהם נתונות בידי אלפי פועלים חדשים, מפולגות לחלקים, מעובדות מחדש עד לבלתי הכירן, עד שאין כמעט

קורותיהם של 14 החדשים הללו, מינוי 1793 ועד סוף יולי 1794, לא נכתבו לאשורן עד עצם היום הזה. התעודות הדרושות לשם כך גנוזות בארכיונים שבערי השדה, בדינים-זוחשבונו ובמכתבים של שליחי הקוננוט, בפרוטוקולים של המוניציפלויות העירוניות והכפריות, האגודות העממיות וכדומה. אולם התעודות הללו לא נחקרו עדיין במדה שחקרו התעודות הדנות בפעולתה המחוקקת של המהפכה, ואמנם מן הראוי להזדרז בדבר מפני שהן הולכות ונשמדות. מאלין מובן, כי לעבודה זו יצטרכו כמה היסטוריונים להקדיש את כל חייהם; אולם מבלעדיה יהיו דברי ימי המהפכה פגומים.⁷

מעשי הטיור נחקרו יותר מכל מאורעות התקופה הזאת. ואולם מהותם של י"ד החדשים הללו אינה בטיור, אלא בפילוג הגדול שנפלגו המקרקעין, בהפכה הקרקעית, בדימוקרטיזציה של המדינה, ולבסוף: בפרישותו של רוב אוכלסי צרפת מן הנצרות. תעודתם של ההיסטוריונים הבאים תהיה לספר על הפעולה הכבירה הזאת על כל הנפתולים שבאו אחריה בכל אתר ואתר. בספרנו זה אין אנו יכולים לעמוד אלא על כמה מקויה הבולטים של תקופה סוערת זו.

התקנה המהפכנית הראשונה, שהותקנה ב"ד במאי היתה מלוה-של-חובה שהוטל על האמידים לצרכי המלחמה. מצבו של אוצר המדינה היה ירוד מאוד. המלחמה דרשה הוצאות כבירות, והשער של שטרי הכסף שהוצאו למכביר החל לרדת. הטלת מסים חדשים על המון האוכלוסים לא יכלה להועיל. וממילא לא נותרה ברירה אלא להטיל מסים על בעלי ההון. וכך עלה הרעיון בדבר מלוה-של-חובה בשיעור מיליארד לירות. אגב: רעיון זה הובע עוד בימי המיניסטריון של נְקָר בראשית המהפכה.

הקורא עכשיו את דבריהם של בני הדור – כמהפכנים כריאקציונים – על מצבה של צרפת בימים ההם בא לכלל מסקנה, כי כל ריפובליקן, ואחת היא מה דעתו על הקנין הפרטי, חשב בהכרח על מלוה של חובה. מוצא אחר לא היה. אולם כשהעלו את השאלה הזאת בקוננוט, ב 20 במאי, ואפילו קמבון המתון צדד בזכותה, קמו הז'ירונדיסטים, שהיו עדיין תקיפים, שפכו את חמתם על חסידי המלוה וחוללו בישיבת הקוננוט שערוריה נתעבה.

רעיון המלוה לא נתאשר ב 20 במאי בקוננוט אלא להלכה בלבד. את דרכי הגשמתו הוחלט לברר לאחר זמן – או לא לבררן לעולם – אם יצליחו הז'ירונדיסטים להעלות את ההרריים למַעְרָפָת.

לעומת זאת, עוד בלילה הראשון לאחר גירוש ראשי הז'ירונדיסטים מן הקוננוט החליטה הקומונה הפריזית להוציא מיד אל הפועל את הפקודה הקובעת שער-מחירים מכסימלי לצרכי אוכל נפש; להתחיל תיכף ומיד בזיון האזרחים; לגבות את מלוה החובה; לגייס צבא מהפכני מכל האזרחים מלומדי המלחמה, אולם לא להפקיד על הצבא את ה"מי שהיו", ה"אריסטוקרטים".

גם הקוננוט החל לפעול בכוון זה, ובכ"ב ביוני 1793 דן בהוצאתו של ריאל, אשר קבע את עיקרי מלוה החובה. ההכנסה ה"הכרחית" נקבעה בשיעור של 30000 לירות לאב-משפחה, ו 1500 לרֶנְק, והכנסה כזאת פוטרה לחלוטין מחובת המלוה. על ההכנסות ב"שפע", למעלה מן ה"הכרחות", עד כדי 10000 לירות לאב משפחה, חל המס במכסה פרוגרסיבית. ואם ההכנסה היתה מרובה מן השעור הזה – דנה כ"מיותרת" וכל העורף הופקע למלוה. הפרינציפיון הזה נתקבל; אולם הקוננוט העלה בפקודתו בכ"ב ביוני את שיעור ה**הכרחי** והעמידו על 6000 לירות לרוק ו 10000 לאב משפחה.⁸

אולם לא ארכו הימים עד שנתברר כי הדימוקרטיה, שיחסה ערך רב למלוה-של-חובה וקיומה לקבל בדרך זו מיליארד לירות, הפריזה בהשערתה על מספר העשירים ועשרם. באוגוסט נתברר כי בעצם לא יכניס המלוה אלא מעט מאוד: פחות ממאתים מיליון; לפיכך הוכרח הקוננוט בג' בספטמבר לבחון מחדש את פקודתו מיום כ"ב ביוני. הוא קבע את שיעור ההכרחי כדי 1000 לירות לרוקים ו 1500 לנשואים בתוספת 1000 לירות לכל בן-משפחה. על הרוחים **בשפע**, עד כדי 9000 לירות, הטילו מס פרוגרסיבי בשעור של מעשר או מחצית ההכנסה. ועל הרוחים למעלה מ 9000 לירות הטילו מס באופן שלא תשאר לעשיר הכנסה למעלה מ 4500 לירות כתוספת לרוח ה**הכרחי** בשעור הנ"ל. אגב: זה לא היה מס קבוע אלא **מלוה-חובה חד-פעמי**, שהתנאים המיוחדים גרמוהו.

מפליא הוא הדבר ומעיד על רפיונם של הפרלמנטים: מעולם לא היתה ממשלה שאימתה על נתיניה כממשלת הקוננוט בשנה השניה לריפובליקה. ואף על פי כן לא נכנעו האזרחים לפקודת המלוה. העשירים לא פרעו את חובם. גבית המס עלתה ביוקר. וכלום אפשר היה לגבות את המס מן העשירים שלא רצו לשלם? לעקל ולמכור את נכסיהם? אולם דבר זה מצריך מנגנון מיוחד, ומלבד זאת הרי רבים מן הנכסים הלאומיים כבר נועדו למכירה! **מבחינה חמרית נכשל מלוה החובה כשלון גמור**. אולם הואיל וכונתם של ההרריים הקיצוניים היתה **להכשיר את הלבבות לשווי הנכסים** ולקרב משהו בפועל – הרי מבחינה זו השיגו את מטרתם.

ברבות הימים, גם לאחר הריאקציה הטרמידורית, היה ה"דירקטוריון", שהציב בראש הנהלת צרפת, מסתייע במלוות של חובה כאלה – ב 1795 וב 1799. הרעיון בדבר ה**הכרחי והמותרות** פלס לו נתיב. והרי ידוע, כי במאה ה"ט", במשך מאת השנים שעברו על אירופה לאחר המהפכה הצרפתית, היה המס הפרוגרסיבי כלול בתכניותיהם של הדימוקרטים בכל הארצות. יתר על כן: הוא נקבע כחוק בכמה מן המדינות, אמנם בשעורים מתונים יותר – מתונים עד כי השם "מס פרוגרסיבי" נתרוקן מתכנו.

פרק ארבעים ושמונה: קרקעות הקהל – החלטות האספה המחוקקת

שתי שאלות עיקריות הסעירו, כפי שראינו, את הכפרים בצרפת: החזרת קרקעות הצבור לקהלות וביטול המסים והתשלומים הפיאודליים. שתי שאלות כבירות, שהיי שני שלישים מכל אוכלוסי צרפת תלויים בהן; אולם פתרונו היה מן הנמנעות כל זמן שהז'ירונדיסטים היו רוב מנין בקוננוט.

משהחלה המהפכה, או ביתר דיוק: משהבקיעה לכפרים קרן של תקוה בשנת 1788, השתדלו האכרים להחזיר לעצמם את הקרקעות החילוניים שנטלו מהם האצילים, הכהנים והבורגנות הגדולה על סמך פקודת המלך משנת 1669. ובכל מקום שהשיגה ידם עשו את הדבר, בלי שים לב לענשים החמורים שהוטלו עליהם, מפני שכבשו את הקרקעות על דעת עצמם,

בימים מקדם היו כל הקרקעות – האפרים, היערות, האדמה החרושה ואדמת הבור – מקנינן של קהלות הכפרים, הפיאודלים היו רשאים לשפוט את האוכלוסין, ומלבד זאת רובם היו זכאים להטיל מסים ותשלומין (על פי רוב מס עובד כשיעור של ג' ימים בשבוע וכל מיני "תרומות"); בשכר זה נתחבו הבעלים לכלכל חבורות מזוינות להגנת האוכלוסין מפני לסטים והסתערות בעלים אחרים או זרים.

אולם בעזרת כוחם הצבאי ובתמיכת הכהנים שהיו מקבלים מתנות מידיהם, וכמו כן בעזרת יודעי דין שלמדו את משפטי רומא והתגוררו על פי רוב בחצרותיהם, החלו הבעלים הפיאודליים כובשים לאט-לאט את קרקעות הקהלה לקנינם הפרטי. כבוש כזה נעשה לאט-לאט – במשך כל ימי הביניים – אולם בשלהי המאה ה־11 כבר כבשו בעלי האחוזות – החילוניים והכנסייתיים – שטחים רבים משדות התבואה, היערות והאפרים שקודם לכן היו שייכים לאכרים.

אך הם לא הסתפקו בזה. עם רבוי האוכלוסין והתיקרות הקרקע החלו האכרים, שהיו למעמד־סגולה במדינה, לוטשים עין על הקרקעות שהיו מקנינן של הקהלות הכפריות והעירוניות. כבוש הקרקעות הללו – בכלל הדרכים ובכלל האמתלות, בכוח ובמרמה, על פי חוק ובניגוד לחוק – היה במאה ה־12 וה־13 מעשה שכיח ורגיל. ובימים ההם, בשנת 1669, פרסם לודוויג הייז – "המלך הגדול ורב הנוגה", ככינויו בפי החנפים – פקודה שעל פיה ניתן לבעלי האחוזות כלי־זין חוקי חדש לכבוש את הקרקעות הקהלתיות.

כלי־זין חדש זה היה ה**שלוש** (le triage), שעל פיו רשאים היו בעלי האחוזות ליטול לעצמם **שליש** מכל הקרקע שהיה שייך לפנים לכל קהלה בעודה בשעבוד. האצילים השתמשו בפקודה זו והחלו כובשים את מיטב הקרקעות של הקהלה, ביחוד את האפרים, שהאכרים הווקו להם יותר מכול.

מלבד זאת, בימי לודוויג הייז ולודוויג ה־11 הוסיפו האצילים, ההגמונים, המנזרים בכלל ו"התקיפים" לכבוש לעצמם את קרקעות הקהלה באמתלות שונות. יש אשר יסדו מנזר, ואכרי הסביבה ויתרו לו לשם שימוש ארעי חלקות־אדמה גדולות שנהפכו אחר כך לקנינו הפרטי של המנזר. יש אשר קבל בעל האחוזות מאת האכרים, גם כן לשם שימוש, בזיל הזול או בשכר ויתורים של מה בכך, חלקת קרקע מקרקעות הקהלה וזכות לבנות עליה חצר משלו; ואחר כך היה בסיוע הרשות לבעל הקרקע. ויש שאחד הסוחרים היה יורד לחלקת קרקע בעד חובות הקהלה – חובות ממשיים או מדומים. הכובשים הללו לא משכו ידם גם מזיוף תעודות.

הבעלים הפיאודלים ויורשיהם היו זכאים **לגדור** את קרקעות הקהלה השוממות. בעל האחוזות בכמה מן הפרווינציות בצרפת היה רשאי לגדור חלק מקרקעות הקהלה ולהתאמר לבעל הקרקע הזאת, ומטעם שלטון המלך או הפרלמנט המקומי ניתנה לו תעודה המאשרת את זכות קנינו. ואם התנגדה הקהלה היו משקיטים את האכרים כשם שמשקיטים מורדים שהתפרצו בפני אדוניהם. כללו של דבר: את קרקעות הקהלה כבשו בכל מקום, בדרכי אמת ובמעשי מרמה.

אולם משהרגישו האכרים את ראשית המהפכה החלו דורשים שיכריזו על אי חוקיותם של כבושי קרקעות הקהלה שנעשו מ 1669 בתוקף גזרת ה"שילוש" או בדרך אחרת. הם דרשו כמובן להחזיר לקהלות את הקרקעות שויתרו לאנשים פרטיים מאונס. בשעת המרידות מ 1789 ועד 1792 נטלו לעצמם האכרים בכמה מקומות את הקרקעות שנלקחו מהם בזמן מן הזמנים. אולם הריאקציה התרגשה לבוא וממילא נתעוררה השאלה: אולי יקחו מהם את הקרקעות בחזרה? צריך היה, איפוא, לאשר את המעשים הללו בחוק כולל, שעל פיו יש להחזיר את הקרקעות לקהלות בכל צרפת כולה. ואולם דוקא לדבר הזה התנגדו לא רק שתי האספות הראשונות – המכוננת והמחוקקת – אלא גם הקונגוס, כל זמן שהז'ירונדיסטים היו בו רוב מנין.

היה עוד גורם אשר סיבך את ענין הקרקעות של הקהלות. כמעט בכל מקום עוררה הבורגנות הכפרית, הינו: עשירי האכרים, את השאלה בדבר חלוקת הקרקעות של הקהלה; אולם לדבר הזה התנגד המון עניי האכרים, כשם שבימינו מתנגדים לכך האכרים ברוסיה, בבולגריה, בהודו וכדומה מן המקומות שבהם עוד יש קרקעות של הקהלות. ידוע הדבר, כי לחלוקת הקרקעות של הקהלה טוענים בכל מקום האכרים שעשו הון בעסקי מסחר ומקיים לקנות ברבות הימים קרקעות בזיל הזול מידי בעליהם שנתרושו. אולם בעלי הקנין הבינוני מתנגדים תמיד לחלוקה כזאת.

וכן אירע גם בצרפת בימי המהפכה. בצד המון מתרוששים החיים חיי רעב נוצרה בכפרים הצרפתיים בורגנות כפרית שעלתה במדת מה על המעמד הכללי, ושבדרישותיה תמכו הבורגנות העירונית והאדמיניסטרציה – הבורגנית לפי מוצאה ולפי הרגליה ומושגיה. כשנתעוררה השאלה בדבר החזרת הקרקעות, שניטלו מן הקהלות בתוקף החוק של שנת 1669, היתה הבורגנות הכפרית בדעה אחת עם דלת האכרים. אולם היא **התנגדה** לעניי הכפר בדרשה לחלק את קרקעות הצבור ולמסור את החלקות לקנין פרטי לצמיתות.

פירוד זה התגבר שבעתיים מפני שבמשך דורות רבים נקבעה בקהלות הכפריות והעירוניות חלוקת אוכלוסין לשני מעמדות. בכל קהלה היו משפחות מבני המיסדים הראשונים או מאלה שנחשבו לבני הקהלה מדור דור. המשפחות הללו נקראו בשם **הותיקים**, **האזרחים**, או "המשפחות". ובצדן היו משפחות שנצטרפו לקהלה לאחר זמן ונקראו בשם תושבים.

זכות הבעלות על שדות תבואה ואפרים לא ניתנה בצרפת, כבכל מקום, אלא לאזרחים בלבד, וכן גם זכות המרעה בשדות הקהילה ואפריה וזכות חטיבת העצים וכדומה. מי שאינם אזרחים לא היו רשאים אלא לרעות את פרתם ועזם במגרשי הקהלה או בשדות שממה, כמו כן ניתנה להם הזכות לקושש זרדים וללקט ערמונים ביערות.

אולם מצבו של מעמד אכרים זה, שהיה על פי רוב עני מאזרחי המקום, הורע שבעתים לאחר שהאספה המכוננת חילקה את בני הקהלה לאזרחים **אקטיוויים** ו**פסייוויים** (עיינו פרק כ"א) – ועל ידי כך קבעה הבדלים לא רק בזכויותיהם הפוליטיות של בני הקהלה העשירים והעניים אלא גם בזכויותיהם לבחור חברים להנהלת הקהלה, שופטים וכדומה. אחר כך, ב 24 בדצמבר 1789, פרסמה האספה המכוננת, כפי שראינו, פקודה אשר ביטלה את אספת הקהלה שבה נכללו עד אז כל בעלי הבתים (חוץ מכמה פרווינציות שבהן נתבטלו אספות הקהלה עוד בימי טירנו); במקום אספת הקהלה הנהיגה האספה המכוננת **הנהלות כפריות נבחרות**, שזכות הבחירה אליהן לא ניתנה אלא לאזרחים "אקטיוויים" בלבד.

מכאן ואילך החלה שידית הקרקעות של הקהלה מתגברת והולכת. לאזרחים האקטיוויים היתה אפשרות להִקְבֵר תמיד בהנהלת הקהלה, שהם לבדם בחרוה, להחליט על מכירת מיטב החלקות של הקהלה או על חכירתן, – ועל ידי כך היו שוללים לעתים קרובות מהאכרים העניים מהם את זכות השמוש בקרקעות שבלעדיהם היה קשה להם להתקיים.

אמנם, הבורגנות הכפרית בקשה להחזיר לקהלות את הקרקעות שהאצילים לקחום מהן בתוקף הפקודה של שנת 1669, אולם היא גם דרשה לחלק את קרקעות הקהלה, ובנידון זה מצאה תמיכה באספה המכוננת. האכרים האמידים יותר הבינו, כי אם יתירו את חלוקת הקרקעות בסדרים הקיימים – יהיה להם הדבר לתועלת. אגב: האספה המכוננת וגם האספה המחוקקת לא החליטו דבר עד אוגוסט

1. שתיהן התנגדו לכל החלטה שאינה לתועלתם של בעלי האחוזות, ולא פעלו דבר.

אולם לאחר עשרה באוגוסט 1792 העיזה האספה המכוננת לפני פיזורה לעשות מה שהוא בענין קרקעות הקהלה, וכל מה שעשתה היה לתועלת הבורגנות.

כשקם הצייר מאיל (Mailhe) והציע בכ"ה באוגוסט 1792 הצעת חוק מעובד לפרטי, מתוך כונה לבטל את תוצאות הפקודות של 1669 ולהחזיר לקהלות את הקרקעות שניטלו מהן במשך השנים האחרונות, לא נתקבלה ההצעה הזאת, אולם כבר ב־1 באוגוסט החליטה האספה

המכוננת את ההחלטה דלהלן לקול שאון באולם:

א) משנה זו ואילך, מיד לאחר הקציר יחולקו בין כל אזרחי הקהלה כל קרקעות הקהלה והזכויות הקהלתיות, חוץ מן היערות;

ב) האזרחים הללו יקבלו את חלקותיהם לקנין גמור;

ג) קרקעות הקהלה המכוננות בשם **בתות ושות'מרעה** אף הם יחולקו בין האזרחים;

ד) לא יאוחר מבעוד שלושה חדשים יציע הוועד החקלאי הצעת חוק בדבר אופן החלוקה.

בתוקף החוק הזה ביטלה האספה גם את ערובת הגומלין לתשלום המסים.

וכך, באין רואים, הוכחה הבעלות הקרקעית של הקהלות מכה ניצחת בשעה שדעת הקהל הנרגשת מכבוש טוילרי היתה מופנה לעניינים אחרים לגמרי. אגב: החוק, שנוסח ברשלנות ובשורות מועטות, פתר באופן שטחי שאלות יסודיות מחיי הכפרים, עד כי ימים רבים לא יכולתי להאמין כי הנוסח הנ"ל הוא הנוסח המלא של החוק. אולם נתברר, כי זהו הנוסח המלא של החוק, שבטל במשיכת-קולמוס אחת את הבעלות הקרקעית של הקהלות בצרפת ושלל ממרבית האכרים כל זכות לקרקעות הקהלה.

עכשיו אנו מבינים היטב את המרירות שנתעוררה בגלל החוק הזה בקרב העניים שבין האכרים כלפי הריפובליקנים. בחוק הזה ראו, כמובן, מעין פקודה לחלק את קרקעות הקהלה רק בין **האזרחים** (בכלל זה מגרשים, שדות מרעה שבהם השתמשו כל האוכלוסים). זה היה פשוט מעשה שוד לטובת הבורגנות הכפרית. חוק זה בלבד והסעיף השלישי דיים לעורר נגד הריפובליקה את אכרי בריטאן.

כעבור שלושה שבועות נמסר באספה המחוקקת דין וחשבון שבו צוין, כי הוצאת החוק הנ"ל לפועל נתקלת בהתנגדות נמרצת מצד האכרים עד כי אין אפשרות להגשימו בחיים, אולם האספה לא קבלה כל החלטה. החוק נתבטל רק באוקטובר ע"י הקוננוט שהחליט מחמת הקשיים המונעים את הוצאת החוק אל הפועל "להוסיף לעבד ולזרוע את קרקעות הקהלה הנעבדות כמקודם בהתאם למנהג המקום עד שתעשה חלוקתן; והאזרחים שעבדו וזרעו יהנו מיבול מעשי ידיהם".

וביתור זה, בתקנת-הצאין זו, נפסק הענין, כל זמן שהז'ירונדיסטים משלו בקוננוט. יתכן מאוד, כי האכרים הבינו שהפעם נכשלו הגזרות שבאו לבטל את בעלות הקהלות על הקרקעות ואת חלוקת נחלות הכלל, גזירות שבקשו לכוף עליהם בתוקף החוק של כ"ה באוגוסט 1792. אולם מי יעריך את כל הרע שנגרם למהפכה באיום זה כלפי הקהלות; מי יספר את כל המרירות שנתעוררה בגלל זה בכפרים כלפי המהפכנים העירוניים!

האספה המחוקקת לא הסתפקה בתקנות אלה. קודם פזורה פרסמה עוד חוק על קרקעות הקהלה, שאילמלא בטלו הקוננוט היה הנפק לשדידת הקהלות לטובת בעלי האחוזות. אמנם, בחוק זה היה כתוב לאמור, כי "הבתות והקרקעות הבלתי-מעובדות נחשבות כקנין הקהלות ובתי הדין ישפטון לזכותן; אולם אם בעל האחוזת היה כובש לעצמו קרקעות כאלה או חלקים מהם והיה עומד בבעלותו במשך ארבעים שנה ויותר באין מערער – היו הקרקעות הללו נעשות לקנינו שאין עליו עוררין". החוק הזה, כפי שהוכיח אחר כך פאבר (Hérault) בדין וחשבון שלו בשיבת הקוננוט, נוסח כולו לטובת בעלי האחוזות, הואיל "וכל אחד מהם יכול היה להסתמך על חזקה של ארבעים שנה ועל ידי כך לבטל את סעיף החוק שאפשר לגלות בו פנים לטובת הקהלות". פאבר עמד כמו כן על הענף שבסעיף השלישי מסעיף החוק, שעל פיו לא היתה הקהלה יכולה להחזיר לעצמה את זכויותיה, אם בעל האחוזת מכר לאחר את הקרקע שכבש לעצמו. ועוד זאת: דאלוז כבר ציין מה קשה היה לקהלות למצוא הוכחות **ממשיות וודאיות** וחוקיות לזכותן לקרקעות, הואיל והקהלות רכשו את הבעלות על פי הזכות הרגילה, כנוהג שבעולם.

כללו של דבר: חוקי 1792 נוסחו לתועלתם הגמורה של האנשים אשר כבשו לעצמם את קרקעות הקהלה בניגוד לחוק. רק בקוננוט (וגם כאן לאחר המרד שהתחולל ב"א במאי ולאחר גרוש ראשי הז'ירונדיסטים) נבחנה מחדש שאלת הקרקעות של הקהלות ונפתרה ברוח נוחה למדי להמוני האכרים.

פרק ארבעים ותשעה: החזרת קרקעות הצבור לקהלות

כל זמן שהז'ירונדיסטים היו המושלים בקוננוט עמד ענין הקרקעות של הקהלות בקדמותו. הקוננוט לא עשה דבר כדי למעט את פעולתם המזיקה של חוקי אוגוסט 1792, לא כל שכן כדי לתת תוקף להצעת מאיל בדבר החזרת הקרקעות שנלקחו מהקהלות.

והנה מיד לאחר 2 ביוני החל הקוננוט מטפל בשאלה כבירה זו, ומקץ תשעה ימים (בי"א ביוני 1793) פרסם חוק ראדיקלי בענין קרקעות הקהלה, המחולל תקופה חדשה בחיי האכרים הצרפתים. זהו אחד החוקים בחוקה הצרפתית שגרר אחריו תוצאות מרובות. על פי החוק הזה מוחזרות לקהלה כל הקרקעות שנלקחו מהן במשך מאתיים השנים האחרונות על סמך פקודת 1669, כל הבתות, המגרשים, החולות, החורשות וכדומה, שנכבשו או נלקחו מהן בידי אנשים פרטיים בכל דרך שהיא, – לרבות הקרקעות שלגביהן קבעה האספה המחוקקת חזקה של ארבעים שנה.²

אגב: הקוננוט התקין, אמנם, את התקנה הצודקת והנחוצה הזאת, אולם בו בזמן עשה משגה בדבר חלוקת הקרקעות של הקהלות. בקוננוט, כמו בכל צרפת, התנגשו בימים ההם שתי דעות. האכרים הבורגנים, שלטשו עין על קרקעות הקהלה משכבר ורצו בחלוקתן מצאו בקוננוט סניגורים נלהבים לעצמם; והסניגורים הללו נאמו, כרגיל, בשם זכויות הקנין הפרטי. הם דברו בשם הצדק והשוויון והוכיחו, כי לא בכל הקהלות שוה מדת הקרקעות שיש לכל נפש. ואף על פי כן לא מנעם הדבר הזה מלמד זכות על כך בתוך כל קהלה לחוד. הסניגורים הללו דרשו לקבוע כחובה את חלוקת הקרקעות לפי מספר הנפשות ומועטים היו בקוננוט שדרשו לקיים את בעלותה של הקהלה בשלמותה.

אגב: עם סילוקם של מנהיגי הז'ירונדיסטים השפיעו אנשי ההר על הקוננוט שלא יתן קרקעות הקהלות לאכרים האמידים בלבד. ואף על פי כן מצא הקוננוט, כי טובת החקלאות דורשת לחלק את הקרקעות של הקהלה ולהעמיד את החלוקה על מספר הנפשות. הנימוק שבו נכשל רוב מנינם של ההרריים הוא, כי לא יתכן שיהיה איש בריפובליקה המשולל זכות לחלק-מה מן הקרקעות השייכות לריפובליקה.

בתוקף החוק של י"א ביוני צריכה היתה החלוקה להעשות על פי מספר הנפשות לכל אחד מאוכלוסי הקהלה, בלי הבדל מין וגיל, בין אם הוא יושב באותו מקום ובין אם אינו יושב שם (סימן II, סעיף I). כל אזרח, לרבות הפועלים השכירים, משרתי האחוזות וכדו', שהתגורר שנה בקהלה – היה לו חלק בקרקעות הקהלה. ואם חב האזרח – אסור היה במשך עשר שנים לעקל את החלקה שקבל (סימן III, סעיף I).

אולם החלוקה לא היתה חובה. בחוק נאמר, כי בראשון בשבת תתכנס אספת הקהלה, שבה ישתתפו כל הזכאים ליהנות מן החלוקה מבני 21 ומעלה, והיא שתפסוק לחלק את כל קרקעות הקהלה או רק חלק מהן. **אם שליש הנאספים יביע את דעתו בעד החלוקה – מן הדין הוא להוציאה לפועל** (סימן III, סעיף 9) ולבטל את ההחלטה אי אפשר.

נקל לשער את ההפכה שחולל החוק הזה בחיי הכפרים. מעתה רשאים האכרים ליטול את כל קרקעות הקהלות, שבעלי האחוזה, הכנסיות, המנזרים, הבורגנים הזריזים וכדו' לקחו לעצמם אם בתוקף חוק השילוש ואם בדרכי אונאה, תמורת חובות מדומים וכדו'. החוקה של ארבעים שנה נתבטלה; הרשות בידי האכרים ליטול כל קרקע, ששדודה התקיים והערומיים בשעתם מ 1669 ואילך.

מלבד זאת: קרקעות הקהלה, ששטחן הוגדל מעתה, כבר היו שייכים **לכלל** – לכל אלה שהתגוררו בקומונה למעלה משנה, לפי מספר הנפשות בכל משפחה, לרבות זקנים וטף. כל הבדלה בין "אזרחים" ו"תושבים" נתבטלה. קרקע הקהלה היתה לקנין הכלל. זו היתה מהפכה גמורה.

בכמה מן המקומות היו החלוקות מרובות. למשל: בפלך מוזלי, שבו מפותחת תעשיית היין, חלקו 686 קהלות את קרקעותיהן (מהן 107 על פי מספר הנפשות, 579 על פי המשפחות), ורק 119 סרבו לחלק; אולם בפלכי צרפת המרכזית והמערבית קימו רוב הקהלות את הבעלות הקהלתית על הקרקעות.

בדרך כלל הבינו האכרים היטב, כי לאחר החלוקה עתידות משפחות העניים להתרושש שבעתים וליהפך לפרוליתרים, ועל כן לא נזדרזו לבצע את החלוקה.

מאליו מובן, כי הבורגנים שביין חברי הקונונט, אשר הרבו כל כך לדבר על העול ועל אי-השוויון שיחולו לאחר שיחזירו לקהלות את זכותן לקרקעות שניטלו מהן – לא נקפו אצבע כדי להשוות את הקהלות שהוחזרה להן הבעלות על קרקעותיהן. כל דבריהם של האדונים הללו על הקהלות העניות, אשר לא תקבלנה מאומה, לא היו אלא אמתלה שלא לעשות דבר ולקיים את הזכות על קרקעות הקהלה בידי כובשיהן. אולם כשבאה שעת הכושר להציע משהו אשר ימנע את ה"עול", שכל כך הצטערו עליו, לא הציעו דבר¹⁰.

הקהלות שלא החמיצו את השעה והוציאו למעשה את קרקעותיהן מידי כובשיהן – היו לבעלות הקרקע ובעלותן נתקיימה בידיהן אחר כך. כשבאה הריאקציה ובעלי האחוזה חזרו ונתחזקו – לא עלה בידם להחזיר לעצמם את הקרקעות שניטלו מהם בתוקף החוק של י"א ביוני. הבעלות האמתית והממשית היתה כבר בידי האכרים והממשלה לא העיזה להפקיעה מידיהם. והקהלות שלא עשו כן נשארו בחוסר כול מלפנים.

עם תגבורת הריאקציה, לאחר שהוכרע מרדם של "ההרריים האחרונים" שהחל בראש חדש פְּרִיאל שנה ג' (20 במאי 1795) – היתה ראשית דאגתו של הקונונט, שבימים ההם כבר היה ריאקציוני, לבטל את החוקים המהפכניים של הקונונט ההררי. בכ"א בפרריאל שנה ד' (9 ביוני 1796) כבר נתפרסם החוק שאסר להחזיר לקהלות את הקרקעות שניטלו מהן.¹¹

כעבור שנה, בכ"א במאי 1797, נתפרסם חוק חדש האוסר על הקהלות להפקיע או להחליף את קרקעותיהם על סמך החוקים של י"א ביוני וכ"ד באוגוסט 1793. מכאן ואילך היתה כל הפקעה טעונה היתר מיוחד, החוק הזה נתכון, כנראה, להפסיק את בות הקרקעות של הקהלות שהתפשטה עכשיו בצורת חלוקה ונהפכה בסוף המהפכה לשעורריה.

ואחר-כך, בימי הקיסרות של נפוליאון, נעשו עוד כמה נסיונות לבטל את חוקי הקונונט בדבר קרקעות הקהלה. ואולם "כל נסיונותיהם של הדיקטטורים, הקונסוליות והקיסרות להפר את חוקי הקונונט – אומר סְנֶיֶק – היו נכשלים כשלון מחפיר". לאכרים היו כבר אינטרסים קבועים שקשה היה להתגבר עליהם.

בדרך כלל יש לומר, כי רוב הקהלות שחזרו למעשה להיות בעלות הקרקעות שניטלו מהן מימי 1669 – קימו בידיהן את הבעלות הזאת. והקהלות אשר לא עשו כן עד יוני 1796 לא קבלו מאומה.

במהפכה אין תוקף ניתן אלא ל"עובדה קיימת".

פרק חמישים: ביטולן המוחלט של הזכויות הפיאודליות

לאחר חורבנו של שלטון המלך הוצרך הקונונט, עוד בישיבותיו הראשונות, לטפל בזכויות הפיאודליות, אולם הכל היה כשהיה, מפני שהז'ירונדיסטים התנגדו לביטול הזכויות בלי תשלום כופר, ולא הציעו כל שיטה של פדיון שתהא חובה לבעלי האחוזה. והרי שאלת הזכויות הפיאודליות היתה העיקרית לגבי רוב האוכלוסין בצרפת. – הישוחרר סוף סוף האכר או יוסיף להכביד עליו העול הפיאודלי והוא ישוב וירעב מיד לאחר שתסתיים התקופה המהפכנית?

תשעה ימים לאחר גירושם של ראשי הז'ירונדיסטים מן הקונונט פרסם חוק המחזיר לקהלות את קרקעותיהן, אולם הסס ונמנע מלחזות דעתו על בטולן של הזכויות הפיאודליות. ורק לאחר חודש ימים (בי"ז ביולי 1793) העיז לפעול נמרצות וליתן תוקף חוקי לאחת משתי השאלות העיקריות של המהפכה – השמדתה הגמורה של שרידי הפיאודליזם.

בכ"א בינואר 1793 בטלה ממשלת המלך. עכשיו, בי"ז ביולי 1793, בטל החוק את הזכויות הפיאודליות, הינו: את שעבוד האדם לחברו.

פקודת י"ז ביולי 1793 היתה ברורה בתכלית. ההבדלה, שקבעו שתי האספות הקודמות בין זכויות פיאודליות למיניהן, בתקוה לקיים לפחות משהו מהן, נתבטלה עכשיו. כל זכות קרקע שמוצאה פיאודלי – פקע כוחה.

"כל התשלומין לבעלי האחוזה לשעבר, כל הזכויות הפיאודליות, בין קבועות ובין ארעיות, לרבות הזכויות שנקבעו בפקודת כ"ה באוגוסט אשתקד, בטלות ומבוטלות בלי כל פדיון וכופר" – כתוב לאמור בסעיף הראשון של חוק י"ז ביולי 1793 – חוץ מדמי חכירה וקניה בלבד, שאינם פיאודליים (סעיף ב').

על ידי כך נתבטל לחלוטין היחס לתשלומין הפיאודליים (הינו: לחוב השעבוד). כל דמי חכירת הקרקע, כפי שנקבע בחוקי 1790 ו 1791 יתר על כן: כל דמי חכירה או כל התחייבות פיאודלית (הינו: מימי השעבוד), בלי הבדל שם וכנוי, שהתחייב האכר, בטלים ומבוטלים לצמיתות וללא כל פדיון.

אכר שחכר קרקע והתחייב לשלם כך וכך בשנה יכול היה, על פי חוק 1790, לפדות את הקרקע הזאת ולהיות לבעליה לאחר שלם במחירה כשיעור דמי חכירה למשך עשרים או עשרים וחמש שנים. האכרים הסכימו לתנאי זה. אולם החוק הנ"ל הוסיף והתקין כי אם מלבד דמי חכירה הטיל בעל האחוז באחד הימים על האכר עוד תשלום או התחייבות פיאוולית, כגון: מסי ירושה ויבול, מגדה או התחייבות פרטית כלהשתמש בטחנות, בתנור או בגתו של בעל האחוז, תשלום בחלק מן התוצרת או הגבלת זכות האכר במכירת תבואתו, תשלום בשעת גמר מועד החכירה או בשעת מכירת הקרקע לבעלים אחרים – מחויב החוכר לפדות גם את ההתחייבות הפיאודלית הזאת יחד עם הרנטה הקרקעית.

עכשו הלך הקונונט בדרך מהפכנית. הוא ביטל לחלוטין את כל המעשקות הפיאודליות הללו. אם על האכר החוכר הוטלה התחייבות שיש בה משום פיאודליות – הרי היא בטלה ומבוטלת לחלוטין. – החוכר משלם את מחיר הקרקע, ובכסף הזה אין כלום מן הפיאודלי; ואם נוסף על הדמים הללו הוטלה עליו איזו התחייבות שיש בה מן הפיאודליות – הרי הבעלות על הקרקע ניתנת לו בלי תשלום פרוטה.

ואם תאמר, כי ההתחייבות היתה סתם בעלמא, כי היא לא היתה אלא סימן של כבוד בלבד ללא ערך כספי – הרי לרעתך אמרת. משמע שבקשת לשעבד את חוכר אדמתך, – ועכשיו הוא היה לבעל בן-חורין של הקרקע שהוטלה עליה התחייבות פיאודלית ואין הוא חייב לך כלום. "היו גם אנשים פרטיים – אומר סניאק – שקבעו בחוזהם, כנוספות לדמי החכירה, אילו התחייבויות של-מה בכך שיש בהן משום פיאודליות" – הם בקשו פשוט "לעשות מעשי פריץ".

והיא לרעתם. עכשיו לא שאלם הקונונט אם רק מעשי פריץ היו אלה, או באמת נתכוננו להיות "פריצים". הקונונט ידע, כי כל ההתחייבויות הפיאודליות היו בראשיתן התחייבויות של מה בכך, ואף על פי כן נהפכו במרוצת הימים למעמסה כבדה. מכל מקום, סימני שעבוד פיאודלי היו בחוזה מעין זה, כבכל שאר החוזים שבמשך דורות רבים היו בעלי האחוזות משעבדים בהם את האכרים, – ועכשיו נתן הקונונט את הקרקעות הללו לאכר, בלי שדרש ממנו כל תשלום כופר.

יתר על כן: הקונונט פקד (סעיף 6) "לשרוף את כל התעודות שבהן רשומות הזכויות הפיאודליות". בעלי האחוזות, הנוטריונים, שומרי שטרי המקנה, התחייבו להביא, לא יאחר מאשר במשך ג' חדשים, למשרד עירייתם את כל המגלות והתעודות שבהן נרשמו הזכויות של מעמד אחד כלפי זולתו. את כל התעודות הללו צריך להביא לערכמה אחת ולשרוף באש. המעשים אשר עשו האכרים המתפרצים ב 1789, בשימם את נפשם בכפם, נעשו עכשיו בתוקף החוק המהפכני. כל הממונה על התעודות הללו ויסתיר, יגנוב או יגנוז אותן או את העתקותיהן – יאסר באזיקים ל"משך חמש שנים". רבים מן החוזים הללו קבעו את זכויות המדינה לגבי הקרקעות הפיאודליים, כי גם למדינה היו בשעתה משועבדים משלה, ואחר כך נכנעים – אין דבר! אולם הזכות הפיאודלית צריכה להבטל – והיא תבטל. כשם שעשתה האספה המחוקקת לתארים הפיאודליים, בבטלה את תארי הדוכסים, האלופים והשועים – כן עשה עכשיו הקונונט לזכויות הנכסים של הפיאודלים.

מפני רבוי הקובלנות, ביחוד מצד הנוטריונים, שהיו רושמים בספר אחד, ולעתים קרובות בדף אחד, חוזים קרקעיים והתחייבויות פיאודליות – התיר הקונונט (כ"ז בינואר 1794) למוניציפלויות לגנוז תעודות מעורבות. אולם חוץ מסעיף זה עמד החוק של י"ז ביולי 1793 בתקפו המלא, ובכ"ט בפלוריאל שנה ב' (י"ח במאי 1794) חזר הקונונט ואישר את התקנה, כי "כל החכירות שיש בהן משהו מן הפיאודליזם" – מתבטלות: הקרקע עוברת לרשותו של החוכר ללא כל תשלום.

ביחוד יש לציין את העובדה, כי הריאקציה לא יכלה לבטל את תוצאותיה של התקנה המהפכנית הכבירה. אמנם, רחוק הוא החוק להלכה מקיומו למעשה. ובאמת, בכל מקום, כגון בואנדי, ששם לחמו האכרים, בהנהלת בעלי האחוזות וראשי הדת, נגד הריפובליקנים ובכל מקום שהמוניציפלויות הכפריות נתקמו בידי הגבירים – לא הוצאו חוקי "א" בינוי וי"ז ביולי אל הפועל. האכרים לא החזירו לעצמם את קרקעות הקהלות. הם לא היו לבעלי הקרקעות שחכרו מידי בעלי האחוזות בהתאם לזכויות הפיאודליות. הם לא שרפו את התעודות הפיאודליות. הם גם לא קנו את נכסי הכנסיות, שמא תחול עליהם קללת הכנסיה.

ואולם ברוב חלקי צרפת קנו האכרים את קרקעות הכנסיות, וגם הכריחו בכמה מן המקומות למכור אותן חלקות קטנות. הם היו לבעלי הקרקעות שחכרו מידי אדוניהם הפיאודליים לשעבר, בלי ששלמו להם כופר כל שהוא. הם נטעו אילנות-מאי, רקדו מסביבם ושרפו בפרהסיה את התעודות הפיאודליות. הם לקחו מידי הנזירים, האצילים, והבורגנים את קרקעות הקהלה שניטלו מהם לפנים. וכשחזרה הריאקציה בשנת 1815 – שוב לא היה לאל ידה לעשות במקומות הללו דבר אשר יבטל את המהפכה הכלכלית שכבר נתחוללה.

הריאקציה החלה עוד בט' בטרמידור, הינו: ב 27 באוגוסט 1794, ועמה החל גם הטרור הכחול של הבורגנות שהעשירה. אחר כך בא הדיקטטוריון, באה הקונסוליה, ואחריה – הקיסרות הנפוליאונית. לאחר כשלונו של נפוליאון באה (בשנת 1813, ואחר כך בשנת 1815) הריסטאורציה הבורגנית – והן שהשמידו את כל המוסדות שכוננה המהפכה. **אולם התמורה האגררית שחוללה המהפכה** נשארה בתקפה: היא עמדה בפני כל ההתקפות שבאו זו אחר זו. הריאקציה יכלה להשמיד במדת-מה את המפעל הפוליטי של המהפכה; אולם המפעל הכלכלי נשאר שריר וקיים. שרירה וקיימת היתה גם האומה החדשה שנוצרה בשעת התמורה המהפכנית.

ועוד זאת: כשאנו לומדים לדעת את תוצאותיה הכלכליות של המהפכה הגדולה שנתחוללה בצרפת – הננו מבינים את ההבדל הכביר שבין ביטול היחסים הפיאודליים, שנעשה בדרך בירוקרטית על ידי המדינה הפיאודלית עצמה (כמו בפרוסיה לאחר 1848 או ברוסיה בשנת 1861) ובין כל מה שנתבטל בדרך מהפכנית. אכרי פרוסיה ורוסיה פוטרו מהתשלומין הפיאודליים במחיר חלק רב מן הקרקעות שהיו לפנים קנינים ועתה ניטלו מהם, ואת שאר הקרקעות פדו בתנאים שהביאום לידי דלדול. **האכרים התרוששו כדי לרכוש קרקע הפטורה מהתחייבויות פיאודליות.** מה שאין כן בעלי האחוזות שהתנגדו תחילה לביטול הזכויות הפיאודליות, ובעצם הפיקו ממנו תועלת שלא שעררה מראש, – מכל מקום במקומות שהקרקע פוריה. מלבד זאת: הרי בכל אירופה כולה, חוץ מצרפת, גרם שחרורם של האכרים להגביר את שלטונם המדיני של בעלי האחוזות.

רק בצרפת, שביטול היחסים הפיאודליים חל בה בדרך מהפכנית, היתה המהפכה לרעת הפמליא הכלכלית והמדינית של אדוני-עבדים לשעבר ולטובת המון האכרים.

הנה הלקח שנתנה לנו המהפכה הצרפתית הגדולה. להשגת המטרה הזאת הוצרכה המהפכה לתקופה של ד' שנים. לא יום אחד תקום מהפכה ואף לא ירחים אחדים. צריך משך-זמן כדי שדרישותיה תתפתחנה ותתגשמה.

פרק חמשים ואחד: הנכסים הלאומיים

מהפכת ל"א במאי השפיעה גם על ממכר הנכסים הלאומיים, שהופקעו מידי הכנסיה והאצילים. עד כה היתה הבורגנות האמידה נהנית מן הממכר הזה. עכשיו התקינו ההרריים כמה תקנות שגם עובד האדמה בזיעת אפיו יוכל לקנות את הקרקעות הללו.

בראשית מכירתם של הקרקעות שהופקעו מידי הכנסיה החלו לחלק את הקרקע לחלקות קטנות, ולקונים ניתנה האפשרות לשלם את מחירן לשיעורין במשך עשרים שנה. אולם עם תגבורת הריאקציה של 1790 ו-1791 חל שינוי בסדר הממכר הזה לטובת הבורגנות העשירה. ועוד זאת: המדינה הוצרכה לכסף ומשום כך היה הכרח להזדרז במכירה ולהעדיף את הקונה אחוזות גדולות בבת אחת – ולו גם לשם מכירתן לאחרים או לשם מעשי ספסרות – ובלבד שלאוצר הממשלה יכנסו סכומים גדולים. אמנם, בכמה מקומות יסדו האכרים אגודות אגודות כדי לקנות אחוזות בשותפות; אולם המחוקקים לא הביטו בעין יפה על אגודות כאלה, ומרבית הנכסים הלאומיים עברה לידי האוגרים, הספסרים וחלק גם לידי חברות זרות. בעלי-קרקע זעירים, לא כל שכן פועלים שכירים ובעלי מלאכה, שהיו גרים בכפרים, וסתם עניים היו מתאוננים על הדבר; אך האספה המחוקקת לא שמה לב לקובלנותיהם.

עוד ב-1789 הובעה במגלות-בחירות רבות המשאלה, שקרקעות המדינה ו"היד המתה" אשר בסביבות פריז יחולקו ויוחכרו בחלקות קטנות. בפרווינציה ארטוא דרשו יותר מזה: לבלתי תת לאדם לקנות אחוזות למעלה מן השיעור הקבוע (סניאק עמ' 80). אולם צדק אַנְגֵל בהערתו: "לא בנאומים שנשא בענין זה באספה, לא בחוקים שהוחקו ולא בשום מקום אחר לא נאמר דבר וחצי דבר לטובת חשוכי הקרקע... איש לא הציע באספה ליסד אשראי עממי, כדי שבני דלת העם יוכלו לרכוש לעצמם כברת-ארץ קטנה... איש לא שם לב למשאלה שהובעה בכמה מן העתונים, בכלל זה גם בעתון הרשמי "מוניטר", שהציעו לחלק את מחצית הקרקעות לחלקות שמחירן 5000 פרנק, כדי ליצור על ידי כך מעמד של בעלי-קרקע זעירים. את הקרקעות קנו: או האכרים שכבר היו לבעלי קרקע או בורגנים בני-כרך. דבר זה עורר התנגדות עצומה בבריטאן ובואנדי, ואחר כך בשווייץ הבורבוניים ב-1815 – שמש נשק חזק בידי הריאקציה במלחמתה נגד הדעות הריפובליקניות והמתקדמות בכלל.

והנה בא מרד העם ב' באוגוסט. אימת התנועות העממיות נפלה על האספה המחוקקת והיא השתדלה לשכך את החימה ופקדה לחלק את הקרקעות שהופקעו מידי המהגרים (העידית של קרקעות הכנסיה כבר נמכרה) לחלקות בנות 2–4 מורגות ולמכרן "לצמיחות, בתשלום רנטה תמידית בכסף". ואף על פי כן ניתן משפט הבכורה לאלה ששלמו סכום גדול במזומנים.

בג' ביוני 1793, הינו: למחרת גירושם של מנהיגי הז'ירונדיסטים מן הקוננוט, הביטיח הקוננוט להקצות בערך מורגה אחת קרקע לכל משפחה פרולטרית בכפר. אמנם, כן עשו כמה מבאי כוח הקוננוט, שנשלחו אל הפרווינציות וקבלו סמכות רחבה מאוד: הם חלקו לעניי האכרים חלקות קטנות. ואולם רק בשנים בפרקי שנה ב' (בכ"ב בנובמבר 1793) התקין הקוננוט לחלק את הקרקעות הלאומיים העומדים למכירה לחלקות קטנות ככל האפשר. גם במכירת האחוזות שהופקעו מידי המהגרים נקבעו תנאים רצויים לעניים והתנאים הללו עמדו בעינם עד שבאה הריאקציה בשנת 1796 וביטלה אותם.

אגב, יש לציין, כי מצבה הפיננסי של הריפובליקה היה רע כל הזמן. המסים נפרעו, כמובן, על צד היותר גרוע, והמלחמה בלעה מיליארדים. השער של שטרי הכסף התנווד וירד פלאים, ובתנאים אלה הוכרח אוצר המדינה להכניס בהקדם האפשרי כסף מזומן ממכירת הנכסים הלאומיים, כדי לפרוע שיעור קבוע של שטרי כסף. ולפיכך היו כל השליטים – כהרריים וכו'ירונדיסטים – נותנים את דעתם להשגת סכומים עצומים לאלתר ומסיחים דעתם ממצבו של האכר. משפט הבכורה ניתן תמיד למי ששילם במזומנים בשעת הקניה; ומשום כן קמו "הכנופיות השחורות" של האוגרים והספסרים.

ואף על פי כן, עם כל הספסרות ומעשה-השרירות, רבתה גם מכירת החלקות הקטנות. יחד עם בורגנים אדירי הון שנתעשרו בבת אחת בקנית הנכסים הלאומיים, היו גם אכרים עניים בכמה מחלקי צרפת, וביחוד במזרח, שלידיהם עברו קרקעות רבים. במחוזות הללו חלה מהפכה שלמה בחלוקת הרכוש הקרקעי הפרטי.

מלבד זאת השתדלה המהפכה להכות מכה ניצחת את מעמד הרכושנים הגדולים מבני האריסטוקרטיה ולבטל בכלל את הרכוש הפרטי הגדול מתוך ביטול זכות הבכורה בירושה. למטרה זו ביטלו בט"ו במרס 1790 את החוקה הפיאודלית בדבר הירושות, שעל פיה נמסרה כל האחוזה לאחד היורשים. ב-8–15 לאפריל 1791 נתפרסם חוק המבטל כל אי-שוויון בירושות. בחוק נאמר: "כל היורשים נוחלים חלקים שווים מן הנכסים המונחלים להם בהתאם לחוק". אחר כך נקבעו כיוורשים חוקיים גם הקרובים שמת קרובותם פחותה יותר וגם המזורים, ועל ידי כך נתרבה מספר היורשים; ולבסוף, ב-7 במרס 1793, ביטל הקוננוט את עצם "זכות הירושה בצואה" וההנחלה בתורת מתנה. "כל הצאצאים זכאים לקבל חלק שווה בנכסים". פלוג הנכסים היה, איפוא, לחובה לפחות בשעת ירושה.

מה היו תוצאותיהן של שלוש התקנות הללו (ביטול הזכויות הפיאודליות ללא תשלום כופר; החזרת קרקעות הצבור לקהילות; מכירת הנכסים שהופקעו מרשות הכהנים והמהגרים)? מה היתה השפעתן על חלוקת הרכוש הקרקעי? – עד היום מדינים בשאלה זו, שונות הן התשובות ועוד היא שנויה במחלוקת.

אולם דבר אחד אינו מוטל בספק: הרכוש הקרקעי הפרטי נחלק לחלקות קטנות יותר; ובכל מקום שהמהפכה משכה אחריה המוני עם – עברו קרקעות רבים לידי האכרים בתנאים נוחים באמת. המצוקה האיומה, העוני והרעב, חזונו נפרץ ב"משטר הישן", חולפים ועוברים. במאה ה"ט פסק הרעב התמידי שבו הצטיינה המאה שלפניה.

עד המהפכה היה בכל שנה רעב באחד מחלקי צרפת. בימים ההם היו אכרי צרפת חיים חיי האכרים ברוסיה של ימינו. כל עבודתו של האכר לא הועילה לו להוציא לחם מן הארץ כדי מחיתו מקציר עד קציר. – חרישתו היתה גרועה מאוד; זרעיו היו רעים; הבהמה היתה כחושה מרעב ולא נתנה את הזבל הדרוש. משנה לשנה פחתו היבולים והלכו.

אך הנה באה המהפכה. סערתה היתה איומה. יסורי העם בימי המהפכה, ביחוד מחמת המלחמה, היו נוראים עד בלתי נשוא. לפעמים נדמה, כי תהום נפערה וסופה לבלוע את צרפת. ואחרי המהפכה בא הדיקטטוריון ועמו הבורגנות שנתעשרה מאוד וטבעה בשפעי-מותרות. ואח"כ התחילו המלחמות האיומות של מלכות נפוליאון. בשנת 1814 חזרו הבורבוניים, שהועלו על כסא המלכות בצרפת בכוח הקואליציה של המלכים והקיסרים הזרים, ועמם בא הטירוור הלבן, שהיה איום מן הטירוור האדום. ואנשים בלי-דעת נחפזים להסיק מסקנה: "הלא תראו, – אומרים הם – כי המהפכות עולות בתוהו".

אולם היו שני דברים ששום ריאקציה לא יכלה לשנותם. המהפכה שנתה את פני צרפת ברוח דימוקרטיה מן הקצה אל הקצה. אדם שהתגורר זמן מה בצרפת ובא אחר כך לארץ אחרת (אנגליה, בלגיה וכו') מרגיש תמיד, כי בארצות הללו לא נתחוללה עדיין המהפכה הגדולה. האכר בצרפת היה לאיש. הוא התחיל לחשוב מחשבות. אולם עצם המראה של הכפרים בצרפת נשתנה תכלית שינוי מימי המהפכה, ואפילו הטירוור הלבן לא הצליח לחזור ולהכביד על האכר את העול כמקודם. מאליו מובן, כי גם בצרפת, כבכל מקום, היתה עדיין עניות רבה. אולם עניות זו הלא עשירות היא לעומת צרפת שלפני מאה וחמשים שנה והמצב הקיים עד היום בארצות שסדרי הקרקע לא נשתנו בהם.

אחד המכשולים העיקריים בכל מהפכה הוא השאלה: כיצד מכלכלים את הכרכים? הכרכים בימינו משמשים מרכזי תעשיות שונות שעיקר מגמתן הוא סיפוק צרכי העשירים והאכספורט; ובשני המקצועות הללו נפסק היצור עם כל תסיסה מהפכנית. המשבר גורר אחריו את השאלה האיומה: כיצד מכלכלים את הכרכים ומרכזי-התעשייה הגדולים?

וכך אירע גם בצרפת בשנים אלה. הגירה, מלחמה (ביחוד המלחמה באנגליה, שהשביתה את האכספורט ואת המסחר הימי שעליהם היתה פרנסת מרסל, ננט, בורדו, ליון וכדומה), ולבסוף זה הרגש המשותף לכל הגבירים: הפחד להראות את עשירותם בימי מהפכה – כל זה צמצם עד מהרה את יצור המותרות ואת מסחרן.

האכרים, וביחוד בעלי הקרקעות שבהם, עבדו את אדמתם בשקידה רבה. "מעולם לא היתה החרישה מרובה כבסתו 1791" – אומר מישלה. ואילו היה יכול של ברכה בשנים 1791–1793 – כי עתה לא היה מחסור בלחם. אולם החל מ-1778 באו שנים של רזון על כל אירופה וביחוד על צרפת: החורף היה קר מאוד, והקיץ מעוט שמש. במשך כל השנים הללו לא היתה, בעצם, אלא שנה אסומה אחת (1793), ואף זו במחציתה של צרפת בלבד. כמה מן הפלכים נתברכו גם בעודף לחם. אולם משבאה המלחמה והעודף הזה וכל אמצעי ההובלה נדרשו לצרכי הצבא – החל הרעב במרביתה של צרפת. "רבה ואיומה המצוקה בהרים שלנו" – כתוב ב"מוניטר" ב-15 ביוני 1793. "השלטונות מחלקים סאה חטים לגולגולת, וכל איש מוכרח לחכות יומים עד בוא תורו.

הקונונט לא עשה מאומה עד ראשית 1793, ועל כן פרצו מרידות בשבעה פלכים והעם בעצמו התחיל קובע את השער למחירי הלחם ושאר צרכי אוכל. שליחי הקונונט התקפיים הוכרחו להכנע בפני העם המתפרץ, והתחילו קובעים את שער המחירים לפי דרישת האוכלוסים. כל מי שעסק במסחר התבואה התחייב בנפשו.

השאלה: כיצד לכלכל שש מאות אלף נפש – קבלה בפאריז צורה טראגית מאוד. ואילו עמדו מחירי הלחם ביקרותם – כי עתה פרץ מרד בעיר ורק בתותחים אפשר היה למנוע את העם מביזה. לפיכך היתה הקומונה הפריזית מוציאה בכל יום מ-12.000 עד 75.000 לירות כדי להספיק קמח לאופים ולשמור על מחירי הלחם שלא יאמירו. הממשלה קבעה את מדת הזרעים, שכל פלך וכל מחוז נתחייבו להספיק לפריז. אולם דרכי הכפר היו משובשות מאוד, והסוסים נלקחו לצרכי המלחמה.

כל המחירים האמירו בפרופורציה עצומה. כל האמצעים והתקנות שהתקינו למלחמה בספרים לא הועילו. לאחר גרוש הז'ירונדיסטים כפתה הקומונה את הקונונט שישגור את הבורסה הפריזית (כ"ו ביוני 1793). אולם הספרות הבורסאית לא פסקה, והספרים היו מתקשטים בתלבושת מיוחדת, מתלבשים בפאלה רויאל, משוטטים כנופיות כנופיות בראש חוצות בחברת יצאניות ומלגלים על עניותו של העם.

ב-8 בספטמבר 1793 בערה חמתם של אנשי הקומונה הפריזית, ופקודה ניתנה לחתום את כל לשכות הבנקים ואת כל משרדיהם של השולחנים. סן ז'ייס וליבה (Lebas), שנשלחו מטעם הקונונט לפלך-הרינוס התחתי, צוו לבית-הדין הפלילי להחריב את ביתו של כל איש אשר ימצאוהו עוסק בשולחניות ובחלפנות. אולם הספרים התחכמו, כמובן, ומצאו דרכים חדשות.

בליון היה המצב גרוע מבפריז, מפני שהעירייה, שבה היו ז'ירונדיסטים רבים, לא נתנה את לבה לסייע לעם במצוקתו. – "מספר האוכלוסים בליון מגיע עכשיו עד 130.000 נפש לכל הפחות", – כתב הקומיסר קולו ד'ארבואז לקונונט ב-7 לנומבר 1793 – "מצבנו בהספקת המכולת – איום... בקרוב יתחיל רעב". וכן היה בכל הערים הגדולות.

מאליו מובן, כי בימי הרעב הזה נעשו הרבה מעשים שיש בהם משום הקרבה עצמית נוגעת עד הלב. הסקציות הפריזיות "מונרטור" ו"האדם המזוין" גזרו תענית אזרחית של ששה שבועות. אזרחי הסקציה "אובסרןטואר" נדרו נדר "שלא להשתמש בסוכר ובקפה, עד שמחיריהם יוזלו במדה שגם אחיהם מן המעמד העני יותר יוכלו ליהנות מתענוג זה". בפברואר ובמארס 1794, כשמחירי הבשר האמירו מאוד, החליטו כל הפטריוטים בפריז להנזר מבשר.

אולם מאליו מובן, כי למעשים האלה לא היה אלא ערך מוסרי בלבד. היה צורך להתקין תקנה כללית, והעם כפה אותה על הקונונט. כבר בט"ז באפריל 1793 פנתה הנהלת הפלכים, שפריז נמנתה עליה, אל הקונונט בדרישה לקבוע מכסימום של מחירים לממכר התבואה; ואחרי ויכוח הוציא הקונונט (ב-3 במאי 1793) פקודה שקבעה את מחירי-התבואה המכסימליים, על חמתם של הז'ירונדיסטים שהתנגדו לדבר בכל תוקף,

עיקר כונתו של החוק היתה לקבוע קשר ישר בין האכרים והצרכנים. כל מי שיש לו תבואה למכירה וכל הסוחר בתבואות נתחייב להודיע לעירייתו מה שיש עמו. מכירת התבואה והקמח לא הותרה אלא בשוקים צבוריים המיוחדים לכך; לצרכנים ניתנה האפשרות לקנות תבואה מידי הסוחרים ועובדי האדמה, אבל רק כדי חודש ועל סמך תעודה מטעם העירייה. המחירים הממוצעים של התבואות השונות, שהיו נוהגים מראש-חודש ינואר עד ראש-חודש מאי 1793, נקבעו עכשיו כמחירים מכסימליים, שאסור ליקרם. המחירים הללו צריכים היו לרדת לאט-לאט עד ספטמבר. כל מי שקנה או מכר תבואה במחיר יקר מן הקבוע – נתחייב קנס, ומי שקלקל במזיד או טמן באדמה תבואה או קמח (ומעשים כאלה נעשו אף על פי שהיה רעב בארץ) – נתחייב מיתה. כעבור חודשים מועטים בדקו ומצאו, כי מוטב לקבוע מחיר אחד לתבואה בכל צרפת, וב-4 בספטמבר 1794 קבע הקונונט את המחירים לספטמבר.

הנה חוקי-המכסימום שכל כך הרבו להתנגד לו ושבגללו הוכיחו הז'ירונדיסטים והמלוכנים את אנשי ההר. זו היתה תקנה שההכרח גרמה; אולם שבעתים רגזו בגללה על אנשי ההר מפני שאחזים נצטרפו לדרישת העם לקבוע שער מחירים לא רק לתבואה וללחם אפי אלא לכל הצרכים הראשוניים והשניים. הם אמרו: "אם החברה מתחייבת להגן על חיי האזרחים – כלום לא מחובתה היא להגן עליהם גם מפני האנשים העושים יד אחת, כדי למנוע מהם את הצרכים ההכרחיים לחייהם".

קשה היתה המחלוקת בשאלה זו, מפני שהז'ירונדיסטים ורבים מאנשי ההר התנגדו בהחלט לשער מחירים, שכן, לדעתם, הוא "אי-פוליטי, אי-מעשי ומסוכן". אולם דעת הקהל היתה על העליונה, ובכ"ט בספטמבר 1793 העיז הקונונט לקבוע את מכסימום המחירים לצרכים הראשוניים והשניים.

אגב: החלטה זו היתה הכרחית, ועוד בראשית המהפכה, 1789, עוררו – גם המהפכנים ונם המתונים – את השאלה: שמה כדאי לאסור את אכספורט התבואה, ליסד מחסנים צבוריים ולקבוע מחירים על תבואה ובשר? כמה ערים החליטו עוד בספטמבר 1789 לקנות אח התבואה הנחוצה להן ולאסור מלחמה על האוגרים. בימים ההם נתפרסמו קונטרסים רבים בשאלה זו.

משנתכנס הקונונט גברה והלכה הדרישה לקבוע שער-מחירים מכסימלי. ומועצת פלך פריז כינסה את באי כוחן של כל הקומונות לדון בשאלת המכסימום. החלטת להגיש לקונונט תזכיר בשם כל העם היושב בפלך פריז ולדרוש שער קבוע למחירי התבואה.

הקונונט הודה, כפי שראינו לעיל, בצדקת הדרישה הזאת. נקבע שער למחירי התבואה וכמה משאר הצרכים הראשוניים והשניים: חמרי-הסקה שונים, נרות, שמן-מאור, מלח, סוכר, דבש, נייר לבן, מתכת, פשתן, מיני ארג, בד, תנועת, טבק וחמרים גלמיים שבתי חרושת וקוקים להם –

כל אלה נכללו ברשימת הצרכים שעליהם נקבע שער מחירים למשך שנה אחת. מכסימום המחירים נקבע לפי המחירים שהיו ב-1790 (כפי שגרשמו בלוחות השוק); הוסיפו עליהם שליש וניכו את המס שהוטל עליהם, (בחוק כ"ט בספטמבר 1793).

אולם כנגד זה פרסם הקונגנט חוק המקפח את העבודה השכירה ואת העניים בכלל. הוא התקין שאת המכסימום או את דמי העבודה, המשכורת ושכר העבודה היומית תקבענה מועצות הקהלות למשך שנה אחת בהתאם למחירים שהיו ב-1790 בתוספת 50%.

נראה הדבר, כי להסתפק בתקנה זו אי אפשר היה. צרפת הסתלקה משיטת חופש המסחר, וממילא גם מן הספרות הנובעת בהכרח מחופש זה, ומשום כך לא יכלה להסתפק בנסיגות קלושים אלה היא צריכה היתה ללכת הלאה בדרך הלאמת המסחר, בלי שים לב למכשולים שיעמדו לה לשטן בדרכה.

ואמנם, ב"א בברימר שנה ב' (ראש-חודש נובמבר 1793) בא הקונגנט לכלל דעה, כי קביעת מחירים למכירה קמעונית אינה אלא "הטלת מס על המסחר הקמעוני לטובת בעל התעשייה". אז הובעה הדעה, כי לשם קביעת מחירי הסחורות המפורטות בפקודה הנ"ל, יש לדעת את "שויה של כל סחורה במקום יצורה". אם יוסיפו לזה 5% רווח לסוחר הסיטוני, 5% לסוחר הקמעוני וכך וכך דמי הובלת הסחורה – אפשר יהיה לקבוע את המחיר הנכון של כל סחורה וסחורה.

לשם כך החלו בחקירה גדולה, שמטרתה היתה לקבוע את שויה של הסחורה. חבל שאי אפשר היה להשלימה, הואיל ובתשעה בטרימז'ור (27 באוגוסט 1794), חגגה הריאקציה את נצחונה, והעבודה נפסקה. בג' בניוון שנה ג' (23 בדצמבר 1794), לאחר וכוהים סוערים, שאנשי טרימז'ור התחילו בהם עוד בה' בנומבר, בוטלו חוקי המכסימום. הדבר הזה גרם לירידת השער של שטרי הכסף. ירידה אחרי ירידה¹².

כבר אמרנו לעיל, כי לשם השגת כסף להוצאות המדינה החרימו את נכסי הכוהנים, צרפו קרן של נכסי האומה להועדים למכירה ולהוציא שטרי-כסף אשר יפדו בהתאם למזומנים שנכנסו לאוצר המדינה ממכירת הנכסים, כמות השטרות שהוצאו נקבעה כל פעם בהתאם לשוים של הנכסים שנועדו למכירה. השטרות הללו הכניסו רבית, ומחזורם היה חובה.

הספרים השתדלו, כנראה, להוריד את שער השטרות, אולם הממשלה יכלה לחזקו במדת-מה כל זמן שהמחירים המכסימיים לצרכי אוכל נפש והצרכים הראשוניים נקבעו מטעם העיריות. אולם משבאה הריאקציה (בט' בטרימז'ור) וביטלה את חוק המכסימום – החלו שטרי הכסף יורדים פלאים. נקל לשער, כמה לקו בגלל זה כל המתפרנסים מעבודתם יום יום.

ההיסטוריונים הריאקציוניים, כרבים אחרים, השתדלו תמיד לסבך את השאלה הזאת. אולם אין ספק, כי ירידת-השער הגדולה החלה רק לאחר שנתפרסם בכ"ג בדצמבר 1794 חוק בטול המכסימום.

ובזמן ההוא החל הקונגנט, שבו כבר שלטו אנשי טרימז'ור (הז'ירונדיסטים והמלוכנים), להוציא שטרי כסף למכביר.

ועוד זאת: בתוקף פקודת המלך שיצאה ב-20 בספטמבר 1794 מטעם נסיכי בית המלכות וביחוד מטעם הרוזן ד' ארטוא יסדו אלה באנגליה בית חרושת לשטרי כסף, "הדומים בכל לשטרי כסף שהוצאו מטעם האספה, הקוראת עצמה: "קונגנט לאומי". לא ארכו הימים ובבית החרושת כבר עבדו שבעים פועלים, והרוזן פיאזזה כתב לוועד-המרד הבריטוני: "בקרוב תקבלו מיליון ביום, ואחר כך שני מיליון, וכן הלאה".

יתר על כן: כבר בכ"א במרס 1794, בשעת הויכוחים בבית הנבחרים האנגלי, דבר שרידאן המפורסם על בית חרושת לשטרי-כסף מזויפים שנוסד באנגליה ע"י המיניסטר פיט, וטאילור הודיע, כי בעצם עיניו ראה את שטרי הכסף שנעשו בבית-חרושת זה. כמות רבה של נירות-ערך אלה הוצאה בכל ערי אירופה הגדולות חלף שטרות.

אולם הריאקציה לא הסתפקה באמצעים אלה בלבד! לשם ספסרות קנו ואגרו, למשל, את כל היבול, ובבולמוס רב עסקו במסחר שטרי הכסף¹³.

מובן, איפוא, כי ביטול המכסימום גרר אחריו התיקרות עצומה – ודוקא בימי רעב!.. ממילא אתה שואל את עצמך: איך יכלה צרפת לעמוד בפני המשבר הזה ולא לנפול עדי אובד?

פרק חמשים ושלושה: מהפכה-שכנגד בבריטאן – רצח מראט

ימים קשים ומסוכנים מאוד הגיעו לצרפת – שמכל רוחותיה צרו עליה מלכויות אשר עשו יד אחת להלחם בה – בעצם עבודתה בחידוש הבנין של מוסדותיה. ורק הלומד לדעת את התקופה הזאת לכל דקדוקיה ולכל פרטי חייה והמתבונן לדעת את היסורים שבאו על העם הצרפתי בזמן ההוא – הוא לבדו יוכל להבין את חטאם הפלילי של העשירים, אשר בשאפם לשמור על מצבם המיוחד – מהרו להבהיל עמים זרים לעזרה ולהמיט על צרפת את כל הבלהות של מלחמת האזרחים.

נמ מנהיגי הז'ירונדיסטים, שגורשו מן הקונגנט בשנים ביולי 1793, מהרו ופשטו בערי השדה כדי להפיח שם את אש מלחמת-האזרחים בעזרתם של המלוכנים והצבא הזר.

הקונגנט, כפי שראינו, לא דן את 31 הצירים הז'ירונדיסטים המגורשים אלא למאסר-בית בלבד, ואגב: התיר להם להלך בפריו כאות נפשם בלוית ז'נדרמים. נרניו (Vergniaud), ז'אנסונה (Gensonne), פונפרד (Fonfrède) נשתקעו בפריו. ורניו השתמש בחופשתו כדי לשלוח פעם בפעם לקונגנט אגרות מלאות רעל. כל השאר ברחו מפריז בכונה להמריד את הפלכים בקונגנט. המלוכנים, כנראה, צפו לדבר הזה בכליון עינים, ועד מהרה פרצו מרידות בששים פלכים, והז'ירונדיסטים והמלוכנים הקיצוניים עשו יד אחת.

עוד משנת 1791 הכינו בבריטאן מרד מלוכני, שכונתו היתה להמריד את מדינות המחוז הזה ואת האדמיניסטרציה המעמדית בו. מרקיז די-לה-רוארי (Rouërie) הועמד מטעם אחי המלך שהגרו בראש המרד הזה. אולם דבר המרד נודע לדנטון, והוא מילא את ידי סוכנו לחדור אל מרכז המרד ולעקוב אחריו. מרקיז רוארי הוכרח להסתתר ובינואר 1793 מת באחוזת אחד מידידיו, ושם קברו אותו קבורת סתר ביער. ואף על פי כן התלקח המרד בתמיכת האנגלים. בעזרת הספנים המבריחים, שהתלקטו באי ז'רסי, והמהגרים, שהתרכזו בלונדון, הכינה הממשלה האנגלית מרד גדול, שהתעתד להסגיר לאנגלים את הנמלים הצבאיים סן-מלו, בקסט ושרבורג, ואולי גם את ננט (עיר מסחרית גדולה) ואח בורדו, שהתחרתה במסחרה עם לונדון.

חלק מן הצירים הז'ירונדיסטים שגורשו מן הקוננוט – פֶּטִיון, גיאָדה, בריסוֹ, בְּרַבְרוֹ, לִיֶּזָה, פִּיזוֹ וְלִנְגִינָה – נסעו לנורמנדיה

ולברייטאן כדי להתייצב שם בראש המרד. בקאן, בירתה של נורמנדיה, ארגנו את "ברית הפלכים המאוחדים", שמטרתה היתה להתקיף את פריז. הם אסרו את שליחי הקוננוט והשתדלו לשסות את האוכלוסין באנשי ההר. הגנרל וימפן, שהיה מפקד צבאות הריפובליקה בנורמנדיה והצטרף למחנות הקושרים, לא הסתיר מהם את דעותיו המלוכניות ואת כוונתו לבקש עזרה באנגליה – ומנהיגי הז'ירונדיסטים לא ניתקו את הקשרים עמו.

המזל גרם, שהמוני העם בנורמנדיה ובברייטאן לא הלך אחרי הז'ירונדיסטים המלוכנים והכוהנים. הערים עמדו לימין המהפכה, והמרד, שהוכרע בוירנון, עלה בתוהו¹⁴.

מנהיגי הז'ירונדיסטים המעטים הלכו בדרכי בריטאן, המשובשים בחתחתים ובשיחים סבוכים, הסתתרו מעיני כול ולא העיזו להקאות אפילו בעיירות הקטנות ביותר מפחד הרפובליקנים שהיו אוסרים אותם. עובדה זו מעידה מה מעט נתחבבו הז'ירונדיסטים במקומות האלה אפילו במחוז בריטאן, שבו לא הצליח הקוננוט למשוך את לב האכרים ושהגיוס למלחמה הרחוקה באדמת הרינוס נתקבל שם באיבה. וכשביקש הגנרל וימפן לעלות על פריז – לא הצליח לגייס בקאן אלא עשרות מתנדבים¹⁵.

מכל בריטן נתגיסו לא יותר מחמש-ש מאות איש, שלא נלחמו כלל בצבא הדל שבא מפריז.

אולם בכמה מן הנמלים, בסן-מאלו ובבֶּקֶסֶט מצאו המלוכנים סעד בין הסוחרים הגדולים – וכאן היתה הסכנה, והפטריטים הוכרחו לגייס את כל כוחותיהם כדי להציל את סן-מאלו מנפול בידי האנגלים, כמקרה אשר קרה בדוומה של צרפת, בטולון.

אכן, הרוצה להכיר את מיעוט כוחותיה החמריים של הריפובליקה ואת נכונותם הרבה של האמידים לעזור לצבא הזר המתפרץ לצרפת – צריך לקרוא את מכתבו של ז'ולין הצעיר, בחור בן י"ט, שנשלח מטעם ועד ההצלה הצבורית לבריטאן כקומיסר צבאי, או את מכתבו של ז'אנבון סנט-אנדֶה (Andr -Jeanbon Saint), אחד מצירי הקוננוט שנשלח אל שדה המלחמה. בסן-מאלו הוכן הכל כדי למסור לאנגלים את המבצר הזה, המזוין ב 123 תותחים וב 25 כלי-קלע, המצויד יפה בכלי-יריה ובאבק־שרפה. ורק מרצם של צירי הקוננוט, שבאו לבריטאן והצליחו להלהיב את הפטריטים, עמד להם למנוע את הבגידה הנוראה הזאת.

הקומיסרים שנשלחו לכאן מטעם הקוננוט לא נשאו ונתנו עם השלטונות המקומיים. הם ידעו כי בקרב השלטונות פשה נגע המלוכנות ו"הסכנות". הם הלכו מיד אל אגודת הפטריטים או אל אגודת העם שבכל עיר ועיירה והציעו לאגודה קודם כל "להטהר". כל חבר באגודה התחייב להודיע בפומבי, במעמד כל שאר החברים במה עסק לפני שנת 1789 ומה עשה מאז ואילך; אם חתם על תזכירי "שמונת האלפים" ו"עשרים האלף" של המלוכנים; מה היה רכושו עד 1789 ומה ערך רכושו עכשיו. כל איש שתשובתו לא היו רצויות – הוצא מן האגודה.

לאחר הטיהור נהפכה אגודת הפטריטים למוסד מוציא-לפועל מטעם הקוננוט. בעזרתו היה שליח הקוננוט מטהר בדרך הנ"ל את העיריה ומכריח לסלק משם את הצירים המלוכנים ו"עשירי-המהפכה". אחר-כך היה השליח, בעזרת אגודת הפטריטים או האגודה העממית, מלהיב את האוכלוסים, ביחוד את דלת העם, הלא הם הסאנקילוטים. הם היו עורכים יחדיו גיוס של מתנדבים ולעתים קרובות הצליחו שליחי הקוננוט לעורר את הפטריטים לעשות מעשי גבורה ומאמצים כדי לארגן את זיון הנמלים והגנתם. הם היו עורכים חגיגות פטריטיות ומנהיגים את הלוח הריפובליקני. ובנסוע הפקיד לעשות את העבודה הזאת בשאר מקומות – היה מטיל על אנשי העיריה המחודשת את השקידה על הספקת המזונות, כלי היריה, העברת הצבא וכו' – תמיד בהשגחת אגודת-העם המקומית – והיה מחליף מכתבים עם האגודה.

לעתים קרובות היתה המלחמה דורשת מאמצים קשים וקרבות רבים, אולם בכל עיר – אפילו בערי הנמל, קימפר וסן-מאלו – היו שליחי הקוננוט מוצאים אנשים מסורים למהפכה, שבעזרתם היו מארגנים את ההגנה הצבאית. המהגרים ואניות-המלחמה האנגליות לא העיזו להתקרב אל סן-מאלו או ברסט.

המרד לא הצליח, אפוא, לא בנורמנדיה ולא בקאן. אבל מקאן באה שרלוטה קורדי כדי להרוג את מראט. יתכן, כי השפיעו עליה עלילות הדברים שהטיחו כלפי הריפובליקה של אנשי ההר ווהנסקילוטים, ואולי נתפתתה ל"ריפובליקניות המהוגנת" שבה התחפשו הז'ירונדיסטים שבאו לקאן, מקום שם הכירה את ברברו. שרלוטה קורדי באה ב 11 ביולי לפריז בכונה להרוג את אחד ממנהיגי המהפכנים.

ההיסטוריונים הז'ירונדיסטיים, ששנאו את מרט, מפני שהיה ראש האשמים בתנועת ל"א במאי, בקשו להוכיח, כי שרלוטה קורדי היתה ריפובליקנית. הדבר אינו נכון בהחלט. גברת מריה שרלוטה קורדי ד'אַרמון היתה עלמה כבודה ממשפחה מלוכנית בתכלית.

שני אחיה היו במהגרים והיא נתחנכה באחד המנזרים וחיתה בבית קרובתה, גברת דייבֶכְטוֹיל, "שרק מפחד לא קראה את עצמה בשם מלוכנית". כל "ריפובליקניותה" המשוערת של גברת קורדי התבטאה בסירובה לשנות לחיי המלך. היא נתנה טעם לסירובה ואמרה, כי נכונה היא להיות ריפובליקנית "אילו היו הצרפתים ראויים לחיות בריפובליקה". הינו: היא היתה מן המלוכנים הקונסטטוציוניים, ווימפן הוכיח כי היתה מלוכנית בהחלט.

כל הסימנים מעידים על שרלוטה קורדי שלא על דעת עצמה עשתה את מעשיה. כאן היתה, כפי שראינו, יד המרכז של "ברית הפלכים המאוחדים" שהתנכלה למרד בקוננוט ההררי. ויש רגלים להשערה, כי הברית הזאת זממה לעורר מרד בפריז ב"ד או בט"ו ביולי. ביום זה בקשו להרוג את דנטון, רובספייר, מרט ושו', ושרלוטה קורדי ידעה את הדבר. מיד לאחר בואה לפריז בקרה את הז'ירונדיסט דיופרה, מסרה לו דברי דפוס ומכתב שנשלחו לו מאת ברברו היושב בקאן. היא יצעה לו שלא להתמהמה ולחזור תיכף ומיד לקאן. מכאן ראייה כי שרלוטה קורדי היתה אחד ממכשירי המרד שהוכן בקאן על ידי הז'ירונדיסטים והמלוכנים.

תכניתה של גברת שרלוטה קורדי היתה – כעדותה – להרוג את מרט בשדה מרט בשעת חג המהפכה ב"ד ביולי, או בקוננוט, אם לא יבוא אל החג. אבל החג נדחה, ומרט שהיה חולה לא בא לקוננוט. אז שלחה לו קורדי מכתב בקשה שיקבל את פניה. לא קבלה תשובה וכתבה לו מכתב שני. הפעם השתמשה בטוב-לבו של מרט, שהיה ידוע לה, וכתבה לו, כי היא אומללה ונרדפת, והיתה בטוחה, כי הדברים האלה ישפיעו עליו, והוא יקבל את פניה בלי כל ספק. קורדי טמנה סכין בין קפלי מטפחתה הכרוכה לה מסביב לצווארה ולחזה ובאה אל מרט ב"ג ביולי, בשעה השביעית בערב. אשתו, קטרינה אָנְרֶ, הססה רגע והכניסה את הגברת למעונו הדל של ידיד העם. במשך שנים או שלושת החודשים האחרונים התענה מרט בקדחת שתקפתו מפני תנאי-חיו הקשים, חיי זאב נרדף בלי הרף משנת 1789. הוא ישב באמבטיה חמה ותקן את הגהות עתונו "ידיד העם" על גבי קרש המונח לרוחב האמבטיה. וכאן הכתה אותו שרלוטה קורדי בחזהו המגולה. כעבור רגעים מעטים נפטר מרט.

לאחר שלושה ימים ערפו הז'ירונדיסטים בליון את ידיד-העם השני – הוא שלינה.

במות מרט נלקח מהעם הצרפתי ידידו הנאמן ביותר. משנאתם את מרט תארוהו ההיסטוריונים הז'ירונדיסטיים כמטורף שואף-דם, שלא ידע

בעצמו מה הוא רוצה. אולם עכשיו יודעים אנו, איך מוציאים שם כזה על אדם. בימייהמהפכה החשוכים ביותר – 1790–1791, ראה מרט, כי עם כל גבורתו לא יוכל העם להכריע את שלטון העריצות, ועל כן כתב, כי מן הראוי היה להתזיז כמה אלפי ראשים של אריסטוקרטים כדי שהמהפכה תלך למישרים, אולם על פי טבעו ומהותו לא היה מרט שואף דם כלל. הוא רק אהב את העם – הוא ורעייתו הגיבורה קטרינה אָורר – ואהבתו זו היתה עמוקה מאהבתם של כל שאר האנשים שנתעלו עמו במהפכה ולבו דאב בראותו את סבלות העם המתיסר לשוא ואינו משיג את מטרתו, ולאהבתו זו היה נאמן עד יום מותו.

משפּרצה המהפכה היה מרט אוכל פת במלח. ואין זו מליצה נאה אלא דברים כהותם. וכשהרגוהו היה כל רכושו שטר בן עשרים וחמשה פרנק.

מרט היה גדול בשנים מחבריו למהפכה ומלומד מהם בנסיונות. הוא הבין את הדרגות השונות של המהפכה והיטיב לראות מראש את השתלשלותה, הרבה יותר מאנשי השם שבימים ההם. אפשר לומר, כי הוא היה היחידי בין עסקנייהמהפכה הראשיים שתפס אל נכון את מהות המאורעות בקויהם העיקריים ובזיקותיהם הרבות. אם היה מתייהר לפעמים בסגולתו זו ובכשרונו לראות מראש אחרית־דבר – הרי זה במדת מה משום שהיה נרדף גם בעצם המהפכה, בשעה שכל מפנה חדש בהשתלשלות המאורעות היה מאשר את נבואותיו. אולם לא זה חשוב. הוא הצטיין בעיקר בהבינו תמיד את הנדרש ברגע זה כדי להנחיל נצחון למפעל העם ולמהפכה העממית, ולא לאיזו מהפכה מופשטת ועיונית.

אולם יש לומר, כי משנתבטלו הזכויות הפיאודליות למעשה והמהפכה הוצרכה לפסוע עוד פסיעה אחת קדימה כדי לבסס את מפעלה והגיעה השעה לעשות מה כדי להפיק מן המהפכה טובת הנאה לעניי האוכלוסין ולהבטיח חיים ועבודה לכל נפש, – לא צדק מראש בהערכתו את דעותיהם של ז'אק רובּו, נְרֶלֶה, שלֶה, ל'אָנז' ושאָר הקומוניסטים. הוא לא הצליח לתכן בעצמו את תכנית המהפכה הקומוניסטית לכל עמקה, ומאידך גיסא חשש שמא יקופחו השגי החופש שכבר הושגו, ולא סייע לקומוניסטים בשכלו ובמרצו ובהשפעתו הכבירה. הוא לא היה פה לקומוניזם המתהווה.

“אילו חי אחי – אמרה אחותו של מרט – כי עתה לא ערפו בשום אופן את דנטון ואת קמיל דימוֹלֶן”. ואנו נוסיף ונאמר: כי עתה לא ערפו גם את האֶקְרִיטִיסטים. אמנם, מרט ידע להבין את מרירותו הזמנית של העם ברגעים ידועים וגם ראה אותה כמחויבת המציאות, אולם אין ספק, כי הוא לא היה מחסידי הטירוור שהנהיגו היעקובינים לאחר ספטמבר 1793.

פרק חמשים וארבעה: המרד בֶּנְדִי, בֶּלְיוֹן, בדרום

המרד לא הצליח בבריטאן ובנורמנדיה, לעומת זאת בפרווינציה פואטו (פלכי דֶי־סֶנְר, ויינה וואנדי) בבורדו ובלימוז היתה הצלחת המהפכנים שכנגד מרובה יותר. מהומות קלות נגד הקונונט התחוללו גם בפלכי המזרח: בבֶּז'וֹ אַנסוֹן, בדֶז'וֹן ובמאקוֹן, הינו: במקומות ששם עשתה הבורגנות שפטים אכזריים באכרים בשנת 1789.

בדרומה של צרפת, שבו פעלו המלוכנים מכבר, פרצו המרידות במקומות שונים. משנכנעה מרסיליה לשלטון המהפכנים שכנגד – הז'ירונדיסטים והמלוכנים – השתלטה בה ממשלה זמנית והחלה התכונה למשלוח צבא למלחמה בפריז. גם טולוז, נים, גרינובל התקוממו על הקונונט.

טולון הכניסה לחופיה צי אנגלי וספרדי שכבש את מבצרי הנמל הצבאי הזה בשם לודויג הייז. בורדו (עיר מסחרית גדולה) התכוננה למרוד כדי להגן על הז'ירונדיסטים; וליון, שבה היתה יד הבורגנות המסחרית והתעשייתית על העליונה עוד בֶּי־ט במאי, התפרצה בגלוי בפני הקונונט ועמדה בפני מצור ממושך, וצבאות פיימונט השתמשו בחורבנו של הצבא הריפובליקני, שנועד להיות משענתה של ליון, ונכנסו לתחומה של צרפת.

סבות המרד בואנדי לא נתבררו די צרכן עד היום. אין ספק כי על מרידת האכרים השפיעה הרבה דבקתם של האוכלוסין בכוהניהם, שסוכני האפיפיור והישועים נצלוה בערמה רבה. גם הנאמנות הסתומה למלך עמדה בעינה בכפרי ואנדי, ונקל היה למלוכנים לעורר את לב האכרים בספרם להם על “המלך המסכן” שֶׁ־רש – כביכול – את טובת העם ועל כן דוהו בני פריז למיתה”. וכמה דמעות שפכו הנשים על גורל הילד המסכן, יורש העצר, החבוש בבית הסוהר! שליחי המלוכנים שבאו מרומא, מקובלנץ ומאנגליה והביאו אגרות מאת האפיפיור, פקודות מאת המלך וזהב מאנגליה, יכלו לעורר על נקלה את לב האכרים, ביחוד לאחור שמצאו סעד ותמיכה בבורגנות המקומית ובאנשייהמסחר העשירים, שהאנגלים הבטיחו להם להגן עליהם מפני הסאנקילוטים.

והיתה עוד סיבה, שבה בלבד יש כדי להמריד מחוזות שלמים, הלא הוא הגיוס שהוכרז מטעם הקונונט. בואנדי, שקשריה עם שאר חלקי צרפת היו רפויים עדיין, ראו בגיוס זה חלול אחת מזכויות הפרט הקדושות ביותר – זכות כל אדם לשבת בביתו ולהגן על מולדתו מפני אויבים.

ואף על פי כן יש, לדעתי, יסוד לשער, כי היו עוד סבות, עמוקות פחות, שגרמו לקומם את אכרי ואנדי על המהפכה. אמנם, כל החוקר את תעודות הימים ההם מוצא בהן עובדות רבות שהיו עלולות לעורר בלב האכרים מורת־רוח כלפי האספה המכוננת והאספה המחוקקת. עצם העובדה, כי האספה המכוננת בטלה את עצרות־העם של הכפריים, שהיו קיימות עד דצמבר 1789, חלקה את האכרים לאזרחים אקטיוויים ופסיוויים, שללה מן האחרונים את זכות הבכורה ומסרה את הנהלת עניני הקהלה לידי האכרים האמידים – עובדה זו בלבד דיה לעורר בכפרים התמרמרות מרובה כלפי המהפכה, שהאכרים חשבוה למעשה הבורגנים העירוניים.

אמנם, המהפכה אישרה להלכה (בד' באוגוסט) את ביטול הזכויות הפיאודליות וזכות היידי המתה”, אולם זכות היידי המתה” לא היתה רווחת במערבה של צרפת אלא מעט, וביטול ההתחייבויות הפיאודליות לא יצא במשך ד' שנים מכלל תקנה שבכתב. ומתוך שבצרפת המערבית היה מרד־האכרים (ב 1789) בדרך כלל רפה מאוד – הוסיפו לגבות מהאכרים את כל המסים הפיאודליים, כמקודם.

מאידך גיסא – וזה היה חשוב מאוד לאוכלוסי הכפרים – ממכירת הנכסים הלאומיים נהנתה במדה מרובה הבורגנות העירונית. לכאורה, צריכים היו נכסי הכנסיות, על פי עצם מוצאם, לעבור בעיקר לידי העניים; אך את הנכסים הללו קנו קודם כל בני־העיר, והוא שעורר את שנאת הכפרים לערים. הבורגנים שדדו מלבד זאת גם את קרקעות הקהלות וקפחו עי”כ את דלת הכפרים, וחוקי האספה המחוקקת סיעו לכך (ראה פרק כ”ו).

יוצא אפוא, כי עד שהוכרז ביטול הזכויות הפיאודליות בלי תשלום כופר (אוגוסט 1793) לא נתנה המהפכה כל טובת־הנאה ממשית לאכרים אלא אם כן מרדו בעצמם ולקחו מידי האצילים והכוהנים את קרקעותיהם; ועול המסים, הגיוס והתשלומים הצבאיים – הלך בינתיים והכביד, הלך והעיק על אוכלוסי הכפר. והוא שגרם להגביר בכפר את השנאה לערים. ואמנם רואים אנו, כי המרד בואנדי החל כמלחמה גלויה של הכפר כלפי העיר.

שליחי הכהונה שבאו מרומא הפיחו את המרד, והוא התלקח באכזריות חימה. והקונונט לא יכול היה לשלוח כנגדו אלא פלוגות־צבא דלות

בהצבתם של ג'נירלים שהיו בלתי-מנוסים או מאריכים את המלחמה במזיד. גם צירי הקוננוט הז'ירונדיסטים היו מפחים את האש באגרותיהם. המרד מצא מנהיגים-פרטיונים אמיצ'ילב והתפשט עד מהרה. בהשפעת קנאותם של הכהנים קבל המרד צורה אכזרית, וכדי לדכאו החלו אנשי ההר אווזים באמצעים נוראים ונתעבים מאוד.

תכניתם של אנשי ואנדי היתה לכבוש את הערים ולהרוג ולאבד את כל ה"פטריוטים" – הינו: את כל הריפובליקנים – ואחר כך לעורר את המרד בפלכים הסמוכים ולעלות על פריז. ואמנם, בראשית יוני 1793 נכבשה העיר סומיר בידי מנהיגי ואנדי: בראש צבא של 40.000 איש. הנהר לוארה היה, איפוא, בידיהם. עברו אותו וכבשו את איג'ר, ובהערימם להסתיר את תנועת צבאם, התקיפו פתאום את נאנט, עיר הנמל של לוארה – ועל ידי כך יכלו להתקשר עם הצי האנגלי. ב"ט ובל" ביוני נתאחדו צבאות ואנדי והסתערו על נאנט. אך כאן נהדפו מפני הריפובליקנים ושקלו את קטלינו, מנהיגם הדימוקרטי באמת. לאחר שנהדפו מנאנט, החלו צבאות ואנדי לסנת אזור, יצאו גם את סומיר, והוכרחו לעבור את החוף הדרומי של נהר לוארה.

כאן הוכרחה הריפובליקה להתאזר עוז כדי להפיץ את פלוגות אנשי ואנדי שנתבצרו בארץ מולדתם. המלחמה נהפכה לקטל ושמד, ועשרים-שלושים אלף ואנדיאים, שאחריהם נגררו נשיהם וטפם, החליטו לחצות את בריטאן ולהגר לאנגליה. אבל אנגליה מאנה לקבל מהגרים כאלה; ואף הבריטונים קבלו אותם בשויון רוח, ביחוד לאחר שהפטריוטים התחילו מתגברים בבריטאן, וכל ההמון הזה – אנשים, נשים וטף קרועים ורעבים – נהדף שוב אל נהר לוארה.

כבר ציינו לעיל את האכזריות שבה החלו אנשי ואנדי את מרדם בשוסים של הכהנים. מעכשיו היתה המלחמה מרירה שבעתים. באוקטובר 1793 – כותבת גברת לארושז'אקלן, אשת אחד ממנהיגי ואנדי – היתה סיסמת הקרב של אנשי ואנדי: בלי רחמים! ואמנם, במונטני הם זרקו לתוך הבאר העירונית הגדולה גופי חיילים פטריוטים חיים ורגומם באבנים. ב"ט באוקטובר, בשעת כבוש העיר נוארמוטיה, צוה שאקט להרוג את כל החיילים שנכנעו. אנשי ואנדי אהבו לקבור רפובליקן חי עד צוארו וליסר את ראשו ביסורים שונים.

משנהדף ההמון הרב הזה אחורנית, אל לוארה ואל נאנט, החלו בתי הסוהר מתמלאים במהירות מבהילה. במאורות הללו המלאות והגדושות אנשים לרוב – פשטו הטיפוס ושאר מחלות מדבקות, שיצאו מכתלי הסוהר התפשטו בעיר, בין האוכלוסין שתשו במצור, וכמו לאחר עשרה באוגוסט בפריז, כן גם עכשיו היו המלוכנים האסורים בבית הכלא מאימים, כי לכשיקרב "צבא המלך" של אנשי ואנדי אל נאנט שחוט ישחטו את כל הריפובליקנים. וכמה מאות נפש היה מספר הפטריוטים בעיר זו, שהבורגנות שלה נתעשרה במסחר הכושים ובעמל העבדים באי סך דומינגו והתרוששה עכשיו משבאה המהפכה ובטלה את העבדות. קשה ומיגעת היתה עבודת השמירה של הפטריוטים להציל את נאנט מכבוש אנשי ואנדי ולהפריע את השמדת הריפובליקנים, וזקפים רבים היו כורעים-נופלים מרוב רפיון בשעת המשמר. והקריאה "הטביעו בנהר!" שנשמעה עוד בשנת 1792 – התחילה בינתיים מאימת והולכת. בולמוס – אומר מישלה – תקף את דלת העם, בולמוס האווז בני עיר שפרצה בה מגפה, ושליח הקוננוט קרָה, שהטמפרמנט שלו התאים בהחלט לבולמוסי אכזריות מעין אלה, הניח ליצרים שיתלקחו ללא מעצור. תחילה התחילו מטביעים בלוארה את הכהנים, ולבסוף השמידו יותר ממאתים איש, גברים ונשים, שהיו חבושים בבתי הכלא שבנאנט.

ואשר לוואנדי בכלל – הרי הועד להצלה צבורית לא טרח כלל להעמיק חקר ולהבין את סיבות המרד, שפרץ במחוז שלם, אלא הסתפק בהסברים של הבל, כי הכל בא "מקנאותם של האכרים שנהפכו לחיות טרף". הם לא השתדלו כלל להבין את האכרים ולמשוך אותם אל הריפובליקה. הועד זמם רעיון פרא: לאבד ולהשמיד את כל בני ואנדי ואת בתיהם לשלח באש. למטרה זו העמידו 16 מחנות מבוצרים, ובונדי שלחו 12 "פלוגות של בני תופת".

נקל להבין מה היו תוצאותיו של הטבח הזה. ואנדי נהפכה לנגע צרעתה של הריפובליקה. המהפכה אבדה מחוז גדול לעולמים, והיא שגרמה למחלוקת הדמים בין אנשי ההר גופא.

גם המרידות בפרוואנס ובליון השפיעו השפעה עגומה על מהלך המהפכה. ליון היתה עיר התעשייה של מותרות: משי וקטיפה. אומנים ופועלים רבים היו טווים בביתם משי ורוקמים בזהב וכסף, וכל התעשייה הזאת בטלה בזמן המהפכה. אוכלוסי העיר נחלקו לשני מחנות אויבים: בעלי מלאכה, בעלי עסקים ועירים ובורגנות גדולה ובינונית היו מתנגדי המהפכה, והפועלים שעבדו אצל אומנים ועירים או השתכרו מעבודות שונות של מטוה המשי נצטרפו למהפכה. עוד בימים ההם העלו הפועלים את יסודות הסוציאליזם שהתפתח במאה ה"ט והלכו ברצון אחרי שלֶה, קומוניסט בעל-מסתורין, ידידו של מַרט. שאליה, הקרוב בהשקפותיו להשקפה השלטת בקומונה הפריזית, היה בעל השפעה גדולה בהנהלת העיר ליון. על תעמולה קומוניסטית פעילה שקדו גם ל'אנז', וסיעתו. והבורגנות נצטרפה ברצון אל האצילים, וביחוד אל הכהנים, שהשפעתם בימים ההם על האוכלוסים היתה רבה מאוד, ולעזרתם באו המהגרים הכהנים מסאווייה. הבורגנות הז'ירונדיסטית, שמאחוריה הסתתרו המלוכנים, הערימה והצליחה לכבוש את רוב הסקציות שבליון.

ההתנגשות חלה בכ"ט במאי 1793. פרצו תגרות ברחוב, ויד הבורגנות היתה על העליונה. שאליה נאסר, ומשום שרובספייר ואפילו מרט לא הגנו עליו בפריז במדה מספקת – הוציאוהו הז'ירונדיסטים להורג בט"ז ביוני. נקמת הבורגנים והמלוכנים ביעקובינים היתה בדרך כלל איימה עד מאוד. הבורגנות הליונית, שחסתה עד אז בצל הדגל הז'ירונדיסטי ועכשיו הולכה בהשפעת מרד ואנדי, נצטרפה בגלוי אל המלוכנים מההגרים. היא זמנה 20.000 איש כדי להגן על העיר מפני הקוננוט.

גם מארסיליה התכוננה בוא לעזרת ליון. חסידי הז'ירונדיסטים החלו להתכונן כאן מיד לאחר ל"א במאי. בהשפעת הציר הז'ירונדיסטי רָקֶקי, שמיהר לבוא למרסיליה מפריז, גיסו הסקציות, שברובן שלטו הז'ירונדיסטים, צבא בן 10.000 איש, שהלך לליון על מנת לעלות משם על פריז ולאסור מלחמה על אנשי ההר. מרד זה, כפי שאפשר היה לשער מראש, קיבל עד מהרה אופי מלוכני גלוי, ואליו נצטרפו שאר הערים שבדרום צרפת – טולון, ניב, מונטובן.

לא ארכו הימים והצבא של מרסיליה הוכה על ידי הגייסות של הקוננוט, שנכנסו למרסיליה בכ"ה באוגוסט בהצבאתו של קרנו. רפקי טבע, אבל חלק מן המורדים ברחו לטולון, והנמל הצבאי הזה הוסגר אחר כך לאנגלים. האדמירל האנגלי כבש את העיר ואת מבצריה, הכריז את לודוויג הי"ז למלך על צרפת וקרא לעזרה צבא בן 8000 ספרדים כדי לשמור על טולון ועל מבצריה.

בימים ההם נכנסו לתחומה של צרפת 20.000 פימונטאים, שהלכו על פני עמק סלאנש, טארנזן ומורן לעזרת המלוכנים שבליון. שליח הקוננוט דיבואה קראנסי ניסה לשאת ולתת עם אנשי ליון, אך לא הצליח. התנועה כבר היתה בידי המלוכנים, והם הסתלקו מכל משא-ומתן לשלום. המפקד של ליון פרס, שנלחם ב 10 באוגוסט בצבא השויצי בטוילרי, היה מסור ונאמן ללודוויג הט"ז, ובעיר היו הרבה מלוכנים מהגרים שבאו לליון על מנת לאסור מלחמה על הריפובליקה. מנהיגי מפלגת המלוכנים נשאו ונתנו עם סוכנם של הנסיכים אימברט קולומס, כדי לתכן את פעולות המרד הליוני ולהתאימו לפעולותיו של הצבא הפיימונטי, והמפקד פרם נשא ונתן עם סוכנם של הנסיכים ובקש מהם חיילים לצבאות פיימונטי ואוסטריה.

בתנאים אלה לא היתה ברירה אלא לצור על ליון. ואמנם בה' באוגוסט החלו הריפובליקנים ההרריים במצור. צבא החיילים הותיקים שנבדלו

פועלי ליון לא רצו במלחמה נגד המהפכה, אולם הם היו חלשים מדי יכולת להתנגד לה. הם ברחו בהמון מתוך העיר הנצורה והצטרפו אל צבא הסנקולוטים, שהיו רעבים ללחם ואף-על-פי-כן כלכלו 20.000 פליטים מליון הנצורה.

בספטמבר הצליח סוף-סוף החיל הריפובליקני בהצבאתו של קלרמן להכריח את חיילי פיימונט לסגת אחור, וקוֹתוֹן וּמְנֶה – שני שליחי הקונגוס – הצליחו לגייס באזור צבא של אכרים מזוינים במגלים, בכידונים ובקלשונות ולהגיע בראש הצבא הזה עד ליון ב 2 באוקטובר לעזרת קלרמן. כעבור שבוע ימים (בט' באוקטובר) כבשו צבאות הקונגוס את ליון. לדאבוננו עלינו להודות, כי נקמתם של הריפובליקנים היתה איזומה. קוֹתוֹן היה כנראה מחסידי הפוליטיקה של השלמה, אך גברה יד הטירוריסטים. הם אמרו כי צריך לעשות בליון מה שהז'ירונדיסטים אימבר זמם לעשות בפריז, כלומר: להחריב כליל את העיר, ועל חרבותיה לחרות כתובת: **ליון נלחמה בחופש – ליון איננה עוד!** הצעת-אולת זו לא נתקבלה, ואף-על-פי-כן החליט הקונגוס להחריב את בתי העשירים ולחוס על בתי העניים. הדבר הוטל על קולז ד'ארבוא, ואם ראינו שהוא לא בצע את הדבר – הרי זה רק מתוך שהדבר אינו בגדר האפשרות מבחינה חמרתית: לא קל להחריב עיר! אבל ב"רצח הסיטוני" שלו הזיק קולז למהפכה הזק רב.

מלחמה כזאת היתה גם בבורדו ובטולון.

הז'ירונדיסטים שמחו מאוד למרד שפרץ בבורדו. ואמנם, העיר ה"סחרנית" הזאת, המטרופולין של ז'ירונדה, התקוממה, אולם נכשלה. העם לא נתפתה ולא שעה אל דברי הז'ירונדיסטים, שהאשימו את אנשי החרב ב"מלוכנות ואורליאניזם". ולבסוף, כשהצירים הז'ירונדיסטים האסורים ברחו מפריז ובאו בבורדו – הוכרחו להסתתר בעיר זו, שקיוו לעשותה מרכז להתקוממותם. לא ארכו הימים ובורדו נכנעה לשליחי הקונגוס.

טולון, שימים רבים פעלו בה סוכנים אנגלים, וקציני-הים שלה היו כולם מן המלוכנים, נכנעה, כאמור, לצי האנגלי. הפטריוטים, שהיו מועטים בנמל זה, הושמו בבתי האסורים; האנגלים לא התמהמהו וזינו את המבצרים ובנו מבצרים חדשים, שכדי לכבוש אותם היה צורך לצור על העיר מצור ממש, ואת המצור הזה לא הצליחו לבצע אלא לאחר זמן, בדצמבר 1793.

פרק חמישים וחמשה: המלחמה

לאחר בגידת דימוֹרֶה וגרושם של מנהיגי הז'ירונדיסטים מן הקונגוס הוכרחה הריפובליקה לארגן מחדש את צבאותיה, – הפעם על יסודות דימוקראטיים. הוטל עליה להחליף את כל המפקדה הצבאית העליונה, כדי להעמיד במקום הז'ירונדיסטים והמלוכנים את הריפובליקנים ההרריים.

התנאים שבהם חלו החילופים הללו היו נוראים מאוד, ורק מרצו המהפכני של העם עלול היה להוציאם אל הפועל. היה הכרח לפעול לעיני האויב. בתוך מרידות פנימיות ועבודת הסתר של הקושרים שנעשתה בכל צרפת על ידי המעמדות האמידים, כדי ליאש ברעב את הגייסות הריפובליקניים ולהסגירם אל האויב. ואמנם, כמעט בכל מקום היו הנהלות הפלכים והמחוזות, שנתקמו בידי הפילאנטים והז'ירונדיסטים, עושות כל מה שהשיגה ידן כדי להפריע את הספקת המזון והזין לגייסות.

ורק גאונה של המהפכה, רק עוז הנעורים של העם שהתעורר מתרדמה ארוכה ואמונת המהפכנים בהתגשמות אידיאלי השוויון – עמדו להם לסנקולוטים לקדש בהצלחה את המלחמה העצומה על הצבא הזר ועל הבוגדים מבפנים. אולם כמה פעמים היה העם השותף דם קרוב ליאוש.

אם בימינו עוללה המלחמה להחריב מחוזות שלמים – הרי נקל לשער את גודל החורבן שהביאה עמה המלחמה לפני 120 שנה לאוכלוסין שהיו עניים יותר לאין ערוך. בפלכים הסמוכים לשדה הקרב היה הכרח לקצור את התבואה בעודה באֶבֶה כדי לתת מספוא לסוסים. בכל מקום שבו פעל אחד מ"ד הגייסות של הריפובליקה נלקחו כמעט כל הסוסים ובהמות-העבודה לצרכי המלחמה. החיילים, האכרים ועניי הערים רעבו ללחם.

מחסור כזה היה בכל. בבריטאן, באֶלְזַאס הוכרחו שליחי הקונגוס לפנות אל תושבי הערים הגדולות ולבקשם שינעלו נעלי עץ ואת כל התנעולת ישלחו לחיילים. את העור לקחו בכוח ואת כל הסנדלרים הכריחו לעבוד לצרכי הצבא. ואף על פי כן לא הספיקה התנעולת, וגם לחיילים היו נותנים לפעמים נעלי-עץ. יתר על כן: צריך היה ליסד ועדים מיוחדים כדי לקחת בבתי פרטיים "את כלי המטבח, הדוד, המחבת וכל כלי נחושת ועופרת". כך, למשל, עשו במחוז שטראסבורג.

בשטראסבורג גופא הוכרחו באי כוח הקונגוס והעירייה לבקש אצל התושבים בגדים, גרבים, נעלים, כותנות, סדינים, שמיכות ולבנים ישנים כדי להלביש את המתנדבים הקרועים והבלואים; בבתי פרטיים היו לוקחים מטות לפצועים. אולם כל זה לא הספיק, ופעם בפעם הוכרחו שליחי הקונגוס להטיל על האוכלוסין מסימהפכה כבדים, שחלו על פי רוב על העשירים. כך עשו ביחוד באלזס, שבה סרבו בעלי האחוזות הגדולות לותר על זכויותיהם הפיאודליות שאוסטריה יצאה להגן עליהן. בדרומה של צרפת, נאלץ אחד משליחי הקונגוס לכפות את אזרחי העיר, גברים ונשים, שיבואו אל החוף לפרוק מן האסדות את האפסניה שהובאה לצבא ולטענה על העגלות.

אולם לאט לאט נתארגן הצבא מחדש. הגינראלים הז'ירונדיסטיים סולקו, ובמקומם באו אנשים צעירים. אלה היו אנשים צעירים, שעדיין לא עשו את המלחמה קרדום לחפור בו. אנשים שאש המהפכה העממית בוערת בלבם. הם המציאו עד מהרה טכסי-מלחמה חדשים שאחר כך יחסו אותם לנפוליאון – טכסיסים של הסעת-חיילים מהירה ושל הסתערות בהמון על חלקים בודדים של צבא האויב, הנותנת את האפשרות להשמידם בטרם יספיקו להתאחד. המתנדבים של 1793, שהיו קרועים-בלואים, יחפים ורעבים לעתים קרובות מאוד, אבל נלהבים מן המהפכה ומאידיאות השוויון – היו מנצחים במקומות שהשכל מחייב מפלה. שליחי הקונגוס עמלו במרץ, בעקשנות כדי להאכיל את הגייסות האלה, להלבישם ולארגן את ההובלה. כמעט תמיד היה השוויון נר לרגליהם. מאליו מובן, כי בקרב שליחי הקונגוס היו מנוולים, כגון קמפֶסְקֶס, היו גם אנשים טפשים, שהרבו פאר והוד, והיו אחדים שרדפו בלי ספק אחרי הבצע, – אולם אלה היו יחידים. כמעט כל מאתים שליחי הקונגוס חיו יחד עם החיילים חיים שיש בהם סכנה ועוני.

כל המאמצים האלה הנחילו את הנצחון, ולאחר תקופת הכשלונות הנוראה, באוגוסט ובספטמבר – נצחו סוף סוף צבאות הריפובליקה. בראשית הסתו נפסקה הסתערות הזרים אל תחומי צרפת.

ביוני 1793, לאחר בגידתו של דימוֹרֶה, היה הצבא הצפוני פרוץ לחלוטין. שרי הצבא היו מוכנים להלחם ביניהם בשעה שארבעה גייסות עמדו כנגדו, שהם 118,000 איש – אנגלים, אוסטרים, בני האנוור והולנד. הצבא הצפוני הוכרח לנטוש את מחנהו המבוצר, לסגת אחור אל עבר הנהר סרפון, להניח בידי האויב את המבצרים וְלַנְסֶן ובונדה ולפתוח לפניו את הדרך לפריז. בשני הגייסות שהגנו על המוֹזֶל והרינוס היו פחות מ 6000 איש, וכנגדם עמדו 83,000 פרוסים ואוסטרים ופלוגת רוכבים של 6000 מהגרים. קיסטין, שנאמנתו לריפובליקה היתה מפוקפקת, נטש את

העמדות שכבשו הצרפתים ב 1793 והניח את הגרמנים לצור על מבצר מְנָצָא (מאינץ שעל הרינוס).

מצד סאווייה וניצה עמדו שני גייסות קטנים ופרועים מחמת המרידות במחוז לוארה, בליון ובפרוואנס, ושני הגייסות האלה הוכרחו לעמוד בפני 40.000 פיימונטאים ו 8000 אוסטרים.

מצד הפייריניאים נכנסו 23.000 ספרדים לתחומה של צרפת, וכנגדם עמדו 10.000 איש בלי תותחים ובלי צידה, בעזרת המהגרים כבשו הספרדים כמה מן המבצרים והפילו את אימתם על כל מחוז רוסיילון.

ואשר לאנגליה – הרי עוד ב 1793 קבעה לה טכסיס, שגם אחר כך במלחמות נפוליאון החזיקה בו – היא עצמה לא התגרתה הרבה אלא שלמה שכר למלוכות בנות-בריתה שילחמו בצרפת. ובינתים הוציאה מידי צרפת את הקולוניות שלה וקיפחה את מסחרה החיצוני. ביוני 1793 הכריזה הממשלה האנגלית מצור על כל נמלי צרפת, ובניגוד לחוק הבין-לאומי שהיה נהוג בימים ההם כבשו אניותיה את כל הספינות של המדינות הניטרליות שהביאו צרכי אוכל לצרפת. ובו בזמן פרשה אנגליה את כנפי חסותה על המהגרים, הביאה לבריטאן ולואנדי שקים מלאים כרוזים וכלי זין וקנתה לה ידידים כדי שתוכל לכבוש את הנמלים סן-מאלו, בקסט, נאנט, בורדו, טולון וכו'.

ובצרפת פנימה הוכרחו המהפכנים לקדש מלחמה על 100.000 אכרי ואנדי שהתקוממו ושהכוהנים חרחרו בהם את אש הקנאות; בבריטאן היו מהומות ושליחים אנגלים פעלו בגבוליה בשקידה רבה; הבורגנות של ערי-המסחר הגדולות, שרגזה על המסחר שהושבת, באה בקשרים עם האנגלים. בליון ובפרוואנס פרץ מרד גלוי; בפריז פעלו הכוהנים והמהגרים, ובפריז עצמה בקשו כל אלה שנתעשרו מאז 1789 ואילך להשביט את המהפכה בהקדם והתכוננו להתנפל עליה שכם אחד.

בתנאים אלה היו מדינות ההסכמה – הגרמנים, האוסטרים וכו' – בטוחות, כי בקרוב יצליחו לחדש בצרפת את שלטון המלך, וקיוו כי בעוד שבועות מספר יוכלו להושיב את לודוויג הי"ז על כסא המלוכה. פְּרֹוֹן, איש סודה וידידה של מריה אנטואניטה, כבר נועץ עם ידידיו על האנשים שיש לצרפם אל מועצת השליטים; והתכנית להעמיד את הרוזן ד' אַרְטוֹאֶז בראש הבלתי-מרוצים בבריטאן – נתְּפָּה בעצתן של אנגליה, ספרד ורוסיה.

אילו היו ממלכות ההסכמה עולות בימים ההם ישר על פריז – אין ספק כי היו מביאות את המהפכה במצוק. אולם הן התמהמהו בדבר – אם מפני שחששו שמא יתחדשו הריגות ספטמבר ואם מפני שבחרו יותר לכבוש את המבצרים הצרפתיים וצרו על וֶלְסֶן, קֹונְדֶה ומאינץ. מאינץ התגוננה ולא נכנעה אלא בכ"ב ביולי. קונדה נכנעה ימים אחדים קודם לכן, לאחר התנגדות במשך 4 חדשים; ובכ"ו ביולי נכנעה ולנסין לאחר שהסתער עליה האויב, לשמחתה הרבה של הבורגנות המקומית, שנשאה ונתנה עם הדוכס היורקי במשך כל ימי המצור, אוסטריה כבשה לעצמה את שני המבצרים.

ב 10 באוגוסט נפתחה, איפוא, הדרך לפריז לפני ממלכות ההסכמה, שהיו להן 300.000 חיילים בשטח שבין אוסטנדה לבאזל.

מה מנע אותן לעלות שנית על פריז ולהוציא לחפשי את מריה אנטואניטה ואת בנה? הגם הפעם נתכנו לכבוש את המבצרים שישארו בידיהן? ההיה זה פחד מפני התנגדותה העזה של צרפת הריפובליקנית – אולי היו כאן חשבונות דיפלומטיים?

לא כל התעודות של הדיפלומטיה הצרפתית בימים ההם נתפרסמו עדיין. וממילא מוכרחים אנו להסתפק בהשערות בלבד. אגב: ידוע הדבר, כי בקיץ ובסתיו 1793 היה הועד להצלה צבורית נושא ונותן עם אוסטריה בענין שחרורם של מריה אנטואניטה, בנה, בתה וגב' אליזבת. ידוע כמו כן, כי ב 1794 היה עוד דנטון נושא ונותן בסתר עם הויגים האנגלים בדבר הפסקת כניסתם של האנגלים לצרפת. באנגליה חכו מיום ליום כי ראש הויגים, פֹּכְס, ימגר את המיניסטרונין הטוריי של פֵּיט ויעמוד בראש השלטון; ושתי פעמים (בסוף ינואר 1794, בשעה שדנו בתשובה על נאום הכתר, וב 16 במרס אותה שנה) קיוו בצרפת, כי הפרלמנט האנגלי יתנגד להמשכת המלחמה נגד צרפת.

מכל מקום, לאחר נצחונותיהם הראשונים לא עלו צבאות-ההסכמה על פריז, אלא חזרו וצרו על המבצרים; הדוכס היורקי עלה על דונקירק והחל את המצור בכ"ד באוגוסט, והדוכס הקבורגי צר על קֶנוֹאֶ.

וכך ניתנה לריפובליקה האפשרות להנפש. בידי בושוט (Bouchotte), שהיה מיניסטר לעניני המלחמה אחרי פֶּש, היה סיפק לארגן מחדש את הצבא, שחזקהו בגיוס חדש כדי 60.000 איש ונמצאו לו גינראלים ריפובליקנים. אותה שעה היה קֶרְנוֹ, חבר ועד ההצלה הצבורית, מנסה להגביר את האחדות בפעולותיהם של הגינראלים הבודדים, ושליחי הקונגנט שבצבא הלהיבו את החיילים והגבירו בהם את המרץ המהפכני.

וכך עבר חודש אוגוסט. במשך החודש הזה הגבירו הכשלונות בסֶפֶר ובואנדי את תקוותיהם של המלוכנים וזרעו יאוש בלב רבים מן הריפובליקנים.

אולם מראשית ספטמבר 1793 הלהיבה דעת הקהל את צבאות הריפובליקה והם החלו בהתקפה בצפון ליד הרינוס ובפיריניאים. הטכסיס החדש הצליח בגבול הצפוני והדוכס היורקי, שהצרפתים התקיפוהו בסערה על יד הוֹנְדְּשׁוֹט, הוכרח לחדול מן המצור ששם על דונקירק. אולם בשאר המקומות היו תוצאות הקרבות בלתי-ברורות.

ועד ההצלה הצבורית השתמש בדבר הזה וכפה את הקונגנט שיתן לו זכויות דיקטטוריות כמעט, "לרבות כריתת ברית שלום". אולם מאליו מובן, כי לא בזכות הדיקטטורה של הועד נפסקה הסתערות הזרים, אלא בזכות החיילים שעשו מעשי גבורה לאחר שראו כי בכל מקום יוצאים משורותיהם מפקדים רפובליקניים חדשים; ואחרי היותם ימים מספר במלחמה – הם זוכים לתארים גבוהים. החיילים הללו היו נלהבים גם למראה שליחי הקונגנט, שהיו מניפים את חרבותיהם ומסתערים בראש הפלוגות המתקיפות. אבודות קשות היו לצבא, ואף על פי כן נחלו בואטיני (בט"ו ובט"ז באוקטובר) את נצחונם הגדול הראשון על האוסטרים. את נצחונם זה נחלו בכידונים, כי שמונה פעמים עבר הכפר ואטיני מיד ליד מוביז' (Maubeuge), שהאוסטרים שמו עליה מצור, שוחררה. השפעת הנצחון הזה על מהלך המאורעות היתה בדרך כלל כהשפעת הנצחון ליד ואלמי בשנת 1792.

ליון, כפי שראינו הוכרחה להכנע בפני הצבא הריפובליקני בתשעה באוקטובר, ובדצמבר נכבשה טולון מידי האנגלים בהסתערות שהחלה בשמונה בפרימר שנה ב (28 בנובמבר 1793) ונמשכה עד 26 בפרימר (16 בדצמבר). ביום זה נכבשו בכוח ה"מצודה האנגלית" ומבצרי אַגְּלִיט ובלֶנְה. הצי האנגלי שלח אש בספינות הצרפתים, שעגנו בממל ובמחסי הזין והצידה והפליג לים – בהפקירו לנקמת הריפובליקנים את המלוכנים, שהסגירו לו את טולון.

לאסונה של המהפכה היתה הנקמה נוראה מאוד והיא נטעה שנאה עמוקה בלב האוכלוסין. 150 איש, רובם קציני ים, נהרגו ביריה, ב"סיטונות" ואח"כ החל בית-הדין המהפכני להרוג "אחדים".

באלזס ובמחוז הרינוס הוכרחו צבאות הריפובליקה לנטוש מראשית המלחמה את מקומות ההגנה הסמוכים לויסנבורג. על ידי כך נפתחה הדרך לשטראסבורג, שבורגניה האמידים הבהילו לעזרתם את האוסטרים ובקשום שיכבשו את העיר בשם לודוויג הי"ז. אבל האוסטרים לא נתכוו כלל להגביר את שלטון המלך בצרפת, וכך ניתנה שהות לגינרלים הוש ופישגרי לארגן מחדש את הצבא בעזרת באייכוח הקונונט סן-ז'יסט וליבה, ולהתחיל בהתקפה. הוש הכה את האוסטרים ע"י גיסברג בששה בניווי (כ"ה בדצמבר) ושחרר את לנדא.

בינתיים בא החורף, ומלחמת 1793 נגמרה בלי נצחונות מכריעים. צבאותיהם של האוסטרים, הפרוסים, הקסנים, ההולנדים, הפיימונטים והספרדים עמדו בגבולות צרפת; אולם הקנף שבהתקפה נפסק. פרוסיה בקשה לפרוש מבני בריתה, ואנגליה נאלצה להתחייב לשלם למלך הפרוסי 7.500.000 פרנקים וקצבה שנתית בסך 1.250.000 פרנקים, ובשכר זה התחייב המלך הפרוסי לתת צבא בן 62.400 איש למלחמה בצרפת.

באביב הבא עמדה המלחמה להתחדש, אולם מצב הריפובליקה נשתפר הרבה. המהפכה הצליחה להלהיב את המעמדות העניים וע"כ יכלה צרפת להחליף לאט-לאט מצפני אויביה שהתנכלו לחנקה. אולם במחיר כמה קרבנות, זעזועים פנימיים ואבדן חופש הפרט, שהיה עלול לקפח את המהפכה ולהפקיר את צרפת לעריצותו של "המושיע" הצבאי!

התוצאות האיומות, שרובספייר ומראט ראו אותם מראש בשעה שהז'ירונדיסטים שאפו מלחמה, כדי להכריע את שלטון המלך בלי להסתייע במרד העם – התוצאות הללו הובלטו בבהירות, ומאחריהם כבר נראה צל הדיקטטורה הצבאית, שכעבור זמן-מה הביאה את צרפת אל המלכות הנפוליאונית. המלחמה היתה אבן-מעמסה על צוארה של המהפכה.

פרק חמישים וששה: החוקה המהפכנית – הממשלה המהפכנית

קודם שנחזור אל הקונונט ואל המאורעות בפריז – מן הראוי שנכיר לדעת את המרידות שכנגד המהפכה שפרצו בצרפת ואת מהלך המלחמה בגבולות. בלעדי זאת לא נוכל להבין לא את החלטותיו של הקונונט ולא את מלחמת המפלגות. כי המלחמה היא שהשפיעה על הכל: היא בלעה את כל חילה של הארץ והשביחה את מאמצייהם של המהפכנים.

התפקיד העיקרי שלשמו נתכנס הקונונט היה לחוק חוקה חדשה, ריפובליקנית. החוקה של 1791, שהיתה מלוכנית ופילגה את האומה לשני מעמדות, שאחד מהם היה משולל כל זכות פוליטית – לא יכלה לעמוד בתקפה. היא חדלה להתקיים למעשה, ועל כן משנתכנס הקונונט (24 בספטמבר 1792) – החל לעסוק בעבוד חוקה חדשה. ב"א באוקטובר נבחר "ועד החוקה", ובועד הזה היו, כנראה, הז'ירונדיסטים רוב מנין. ואלה חברי הוועד: סֶסֶ, האנגלי תומס פֶן, בריסוֹ, פֶטיוֹן, נְרַנְיוֹ, ז'ֶנְסוֹן, קונדורסֶה, בארר ודנטון. הז'ירונדיסט קונדורסֶה, מתימטיקן ופילוסוף מפורסם, שעוד בשנת 1774 שקד יחד עם טירגו על תקנות מדיניות וסוציאליות, היה אחד הראשונים שהכריז על ריפובליקניותו לאחר מנוסתו של המלך מוארן, הוא היה מחברה הראשי של הצעת החוקה, שהוגשה לקונונט מטעם הוועד הז'ירונדיסטי, ושל "הצעהת זכויות האדם והאזרח" שניתנה כלואי להצעת החוקה הנ"ל.

מאליו מובן, כי קודם כל נתעוררה בין צירי הקונונט השאלה, מי משתי המפלגות שנלחמו לשלטון תפיק תועלת מן החוקה החדשה? הז'ירונדיסטים רצו לעשותה כלי זין לעצור בו את המהפכה, שלא תרחיק לכת מכבושיה ב"א באוגוסט. ואנשי החר, שראו את המהפכה כבלתי-מושלמת עדיין, עשו כל מה שהיה ביכולתם כדי לעכב את גמר העיון בחוקה עד שיצליחו לשתק בקונונט את הז'ירונדיסטים והמלוכנים. עוד קודם משפטו של לודוויג הט"ז דרשו הז'ירונדיסטים מן הקונונט שיקבל את הצעתם, כלומר: את הצעת קונדורסֶה, בתקוותם להציל ע"כ את המלך. וגם במרס ובאפריל 1793, כשבעם החלו מופיעות שאיפות קומוניסטיות המכוונות כלפי העשירים דרשו הז'ירונדיסטים במפגיע לאשר את תכניתו של קונדורסֶה. הם נחפזו להפסיק את המהפכה ו"להשליט סדרים", כדי להחליש את ההשפעה שהיתה למהפכנים בפרוינציה, ביחוד באמצעות המוניציפלויות שבכפר ובעיר והסקציות הסנקולוטיות שבערים הגדולות; ובפריז, נוסף על כל אלה – הקומונה.

חוק העיריות שנתפרסם בכ"ב בדצמבר 1789 נתן למוניציפלויות זכויות רבות, שסמכותן גברה עם ביטולם של מוסדות השלטון המרכזי בפרוינציות (שרי הפלך). אין תימה, איפוא, שהמהפכה העממית של 1793 מצאה בסקציות ובמוניציפלויות את משענתה הנאמנה ביותר. מובן כמו כן, כי כדאי ומועיל היה לאנשי החר לשמור על כלי-הזין האדיר של השפעתם.

אולם דוקא משום כך התחכמו הז'ירונדיסטים ובהצעת חוקתם (שלא נתקבלה קודם לכן מפני מרד ל"א במאי) השתדלו להחליש את שלטונן של הקומונות, לבטל את עצמאותן ולחזק את הדיקטטוריות של הפלכים והמחוזות שהיו מוסדות הבירוקרטיה והמעמדות האמידים. לשם כך רצו הז'ירונדיסטים להשמיד את הקומונות הגדולות ולבטל את המוניציפלויות של הקהלות, ולהנהיג במקומן סוג שלישי של מוסד בירוקרטי: דיקטטוריות של הקאנטונים.

אילו נתקבלה תכנית זו – כי עתה בטלו הקומונות, שלא היו סניפים לאדמיניסטרציה הממלכתית, אלא עדות שיש להן קרקעות, בנינים, בתי ספר וכו' בשותפות, וההנהלה היתה ניתנת ליחידות אדמיניסטרטיויות בתכלית.

אכן, לעתים קרובות היו המוניציפלויות הכפריות מצדדות בזכותם של האכרים ולעתים קרובות מאוד היו המוניציפלויות והסקציות של הערים הגדולות מגינות על עניניהם של עניי האוכלוסין. ולא בכדי בקשה הבורגנות האמידה לכונן מוסד שימלא את מקום המוניציפלויות, והז'ירונדיסטים קיוו כי מוסד זה יהיה הדיקטטוריון הקנטוני הכופף להנהלות הפלכים והמחוזות – שהם מוסדות בירוקרטיים ושמרניים בתכלית.

בנקודה זו – שההיסטוריונים המעיטו לשים לה לב ושלדעתי היא חשובה מאוד – נחלקו הצעות החוקה של הז'ירונדיסטים וההרריים מן הקצה אל הקצה.

ועוד שינוי אחד בקשו הז'ירונדיסטים לעשות בחוקה (אגב, אפילו חברי הוועד סרכו לאשרו): לכונן שני בתים, ואם לא תתקבל ההצעה – לחלק את המוסד המחוקק לשנים. ואמנם כך נקבע בחוקה של השנה השלישית (1795) לאחר שבאה הריאקציה הטרמזדורית והז'ירונדיסטים חזרו לשלטון.

אמנם, מבחינות ידועות נראה הצעת הז'ירונדיסטים דימוקרטית מאוד, שהרי נתנה לאספות בוררים את הזכות לבחור לא רק את באייכוח העם, אלא גם את פקידי בית-הדין העליון ואף את המיניסטרים. מלבד זאת היא הנהיגה את התחוקה הבלתי-אמצעית, הוא ה"משאל", הינו: אישור כל חוק בהצבעת כל העם, כמנהג שויץ בימינו. אולם מינוי המיניסטרים בהצבעה כללית, אם גם נניח שהדבר הוא בגדר האפשרי, היה גורם ליצירת שתי רשויות המתחרות זו בזו: בית הנבחרים והמיניסטריין, ששתיהן מוצאן ממקור אחד – מהצבעה כללית. והמשאל נסתייג בסתייג תקנות מסובכות מאוד, עד כי למעשה היה כמעט מן הנמנעות.

ואשר ל"פידרליזם של הז'ירונדיסטים" – הרי בהצעת חוקתם אין לו כל זכר. אדרבה, חוקתם היתה נצחון לביורוקרטיה ולרכונות האדמיניסטרטיביות.

וסוף דבר: הצעת חוקה זו, כהצהרת הזכויות שקדמה לה, קבעה – על פי הצעתם של ההרריים – את זכויות האזרח בצורה מפורשת יותר מחוקת 1791: חופש הדעות הדתיות והפולחן, חופש הדפוס וכל שאר האמצעים להפצת הדעות. ובענין השאיפות הקומוניסטיות שכוונו בעם – הסתפקה הצהרת הזכויות בהודעה, כי "העזרה החברתית מצוה קדושה היא לחברה" ומחובתה לתת השכלה לכל חבריה במדה שוה. נדבה, – הלאה מזה לא הרחיקו הז'ירונדיסטים.

נקל לשער את הספקות שעוררה הצעה זו כשהציעו לפני הקונגרט בט"ו בפברואר 1793. ההרריים הרגישו כי אין הם עדיין חזקים כדי שיוכלו לדחות את ההצעה (מפני שהז'ירונדיסטים היו רוב מנין בקונגרט). על כן השתדלו להאריך את הדיון בחוקה ודרשו שיביאו לפני הקונגרט הצעות אחרות. לשם כך נתמנתה ועדה חדשה – ועדת הששה – שהוטל עליה לבחון את שאר ההצעות אם תבואנה. ובירור החוקה לא החל אלא ב 17 באפריל. בהנחות הכלליות של הצהרת הזכויות לא היה קשה לבוא לעמק השוה, ביחוד מפני ששתי המפלגות, הז'ירונדיסטים כאנשי הדר, רצו להמנע מכל דבר העלול לחזק את ה"מטורפים", כלומר: הקומוניסטים. רובספייר נאם נאום, שהיה בו בלי ספק, כפי שהעיר אולר, משהו ממה שאנו קוראים בימינו: סוציאליזם. "עלינו להכריז – אמר רובספייר – כי זכות הקנין הפרטי מוגבלת, ככל שאר הזכויות, בחובה לכבד את זכויות הזולת; ובכוחה אין האדם רשאי לקח את בטחונו, חופשתו, חייו – וקנינו הפרטי של זולתו; וכל מסחר המפר את הזכויות האלה הרי הוא אסור ובלתי-מוסרי". הוא דרש כמו כן להכריז על זכות העבודה – אמנם בצורה בלתי חשובה ביותר – "מחובתה של החברה לדאוג לאמצעי קיומם של כל חבריה – לספק להם עבודה, ולאנשים שאין להם כוח לעבוד – לתת אמצעי קיום". אולם הוא לא שכח להתנער מאלה שבקשו שיוון בזכויות על קרקע.

הקונגרט מחא כף לנאום הזה, אבל סרב לקבוע בהצהרת הזכויות גם את ארבעת הסעיפים, שהביעו את רעיונותיו המתונים של רובספייר בדבר הזכויות של הקנין הפרטי; אכן לא בכ"ט במאי, בשעה שהקונגרט, ערב מרד ל"א במאי, קבל פה-יחד את הצהרת הזכויות, ולא בכ"ג ביוני, בשעה שהצהרה נתקבלה בניסוחה הגמור והמתוקן מעט – לא חשב איש מהם להכניס בה את ההגבלות המתונות והפרינציפיות לגבי זכות הקנין הפרטי שבנוסח רובספייר. ואף רובספייר עצמו לא הוסיף לעמוד על כך.

אולם חלוקי הדעות בין הדר ובין הז'ירונדה באו לידי גילוי בכ"ב במאי, בשעה שהתחילו לדון בהצעתם של הז'ירונדיסטים בדבר ביטול המוניציפלויות של הקהילות וחילופן בהנהלות קנטוניות. ההרריים התנגדו לזה בכל תוקף, ביחוד מפני שהז'ירונדיסטים רצו לערער אגב אורחא גם את אחדותה של פריז והקומונה שלה, בהצעתם לחלק כל עיר שיש בה יותר מ 50.000 אוכלוסין לכמה מוניציפלויות. בראות הקונגרט, כי פריז רוגשת ביום זה, קבל את דעת ההרריים ודחה את הצעתם של הז'ירונדיסטים בענין ההנהלות הקנטוניות.

אולם המאורעות השתלשלו והלכו במהירות רבה. מרד ל"א במאי התרגש ובא והוא שהכריח את הקונגרט להדיח מקרבו את ראשי הז'ירונדיסטים. נתברר, כי גירוש הז'ירונדיסטים יגרור אחריו מלחמת-אזרחים בכמה מן הפלכים, והקונגרט מוכרח היה לקבוע בחוקה סיסמה אשר תרכיז סביבה את כל הריפובליקנים שבפרווינציות. על פי הצעתו של ועד ההצלה הצבורית החליט הקונגרט לקבוע בחוקה רק את הסעיפים ההכרחיים ביותר. והואיל וחוקה קצרה כזאת נקל היה לצרף במשך ימים מועטים – מינה הקונגרט ב 30 במאי ועדה בת חמשה אנשים, כדי להגיש "בלי דחוי" תכנית של חוקה, שאינה כוללת אלא את הסעיפים היסודיים בלבד.

לאחר גירושם של הז'ירונדיסטים בעלי ההשפעה מן הקונגרט, התחיל הקונגרט לדון בהצעת חוקה קצרה, שהוכנה ע"י הוועדה הנ"ל. הדיון נמשך שבוע ימים עד י"ח ביוני. אחר כך תיקנו משהו את הצהרת הזכויות כדי להתאימה לחוקה, וכשהציעו מחדש בכ"ג ביוני – אישר אותה הקונגרט בו ביום. למחרת היום נתקבלה החוקה בקריאה השנייה והקונגרט שלח אותה מיד לאספות הבוחרים, כדי להעמידה להצבעת כל העם.

החוקה ההררית שמרה על המוניציפלויות של הקהילות – זהו הקו המצויין אותה. "איך נוכל – אמר הירו די קש"ל – שלא לשמור על המוניציפלויות, ולו גם רבו מאוד? הרי כפית טובה היא למהפכה וחטא לחופש. יתר על כן: הרי זה אומר בעצם לבטל את ההנהלה העממית", הרעיון בדבר בטול המוניציפלויות יכול היה להולד רק בלבם של האריסטוקרטים, ומהם עבר אל המתונים, הינו: אל הבורגנים הרכזנים.

לבחירת באי כוח העם קבעה חוקת 1793 הצבעה כללית וישרה על פי רשימה שצורפה בכל מחוז שיש בו 50.000 אוכלוסין. והנהלת הפלכים והמחוזות נבחרה בהצבעה דו-דרגית, ומועצת הנהלת המדינה (המיניסטרוין) – בהצבעה תלת-דרגית. האספה המחוקקת נבחרת למשך שנה אחת, וכל החלטותיה נחלקו לשני סוגים: פקודות (דקרטים) שהיו מיד לחובה, וחוקים, שלאישורם רשאי היה העם לדרוש משאל!

אגב: גם בחוקתם של הז'ירונדיסטים וגם בחוקתם של אנשי הדר היתה ההצבעה הכללית מדומה בהחלט. ראשית: כל ענין אפשר היה לעשות בתורת פקודה, שאינה טעונה משאל, ושנית: ההצבעה הכללית נשתבשה בקשיים רבים. לשם כך נדרש כי המחאה נגד החוק החדש תתקבל – לא יאוחר מארבעים יום לאחר התקבל החוק בכל אתר ואתר – בחלק העשירי של מספר אספות הבוחרים המתכנסות כחוק בחצי מספר הפלכים יתר אחד.

בסוף הבטיחה החוקה לכל הצרפתים "חופש, בטחון, קנין פרטי, חוב המדינה, חופש הפולחן, השכלה כללית שוה לכל נפש, עזרה צבורית, חופש הדפוס ללא סייג, רשות להגיש בקשות, רשות להצטרף לחברות עממיות, וכל זכויות אדם", ואשר לחוקים הסוציאליים שצפו מן החוקה – הרי את אלה הבטיח הירו די קש"ל לעתיד לבוא. תחילה – השלטת סדרים! ואחר כך יתברר, מה אפשר יהיה לעשות לטובת העם. לדבר הזה הסכימו רוב אנשי הדר והז'ירונדיסטים.

החוקה של כ"ד ביוני 1793, שהוצעה לאישורן של אספות הבוחרים, נתקבלה לב אחד ואפילו בהתלהבות. הריפובליקה נצטרפה אז מ 4944 קנטונים, וכשנתקבלו תוצאות ההצבעה מ 4520 קנטונים נתברר, כי החוקה נתקבלה ברוב של 1.801.918 נגד 11.610,

בעשרה באוגוסט 1793 הוכרזה החוקה הזאת בפריז ברב חגיגות, ואין ספק כי היא סיעה הרבה לשתק את מרידות הז'ירונדיסטים. דבותיהם על אנשי הדר, המתכונים כביכול להחזיר את עטרת המלך ליושנה ולהושיב על כסא המלוכה את הדוכס האורליאני – נתבטלו מאליהן. מאידך גיסא נתקבלה חוקת 1793 בעין יפה על ידי הדיקרטרים, ובמשך מאה שנים היתה לספר הברית של הדימוקרטיה המדינית בכל אומה ולשון.

עם הכרזת החוקה צריך היה הקונגרט להתבטל, שהרי כל עיקר תפקידו לא היה אלא לתכן חוקה ריפובליקנית לצרפת. אולם הכל הרגישו, כי בתנאים אלה – בהסתער צבאות זרים לגבול צרפת, בעצם המלחמה עם ברית ממלכות בכל הגבולות והמרידות בואנדי, בליון, בפרוואנס וכ" – אי אפשר להגשים את החוקה. הקונגרט לא יכול היה להתבטל ולהפקיר את הריפובליקה להזדמנויות המקריות של הבחירות החדשות.

רובספייר הביע את הרעיון הזה בקלוב היעקובינים, למחרת פרסומה של החוקה, והצירים הרבים, שבאו לפריז מן הפרווינציות כדי להיות

בקונגוס בשעת הכרות החוקה, הסכימו לדבריו. בכ"ח באוגוסט הביע גם ועד ההצלה הצבורית את הרעיון הזה. לאחר היסוסים במשך ששה שבועות – לאחר שהממשלה הזמנית של הריפובליקה נחלה את נצחונותיה הראשונים בליון, הינו: בעשרה באוקטובר 1793 – נתפרסמה הודעה, כי ממשלת צרפת תהיה "מהפכנית" עד הכרות ברית השלום.

החוקה נתקבלה; אך להגשימה בחיים לא העיזו, הקונגוס וועדיו קימו בידם את שלטונם.

על ידי כך עמדה בעינה – למעשה ולא על פי הזכות – הדיקטטורה של ועדי ההצלה הצבורית והבטחון הצבורי, שנתחזקה עד מהרה בתוקף החוק בדבר האנשים החשודים וחוק הוועדים המהפכניים בפרווינציות.

פרק חמשים ושבעה: רפיון הרוח המהפכנית

תנועת ל"א במאי סיעה לה למהפכה להשלים את עיקר תפקידה: לבטל לחלוטין את הזכויות הפיאודליות ללא תשלום-כופר ולשחרר את הארץ לחלוטין מעריצות המלך ומשלטונם של אנשי החצר. אולם משנעשה הדבר, החלה המהפכה להפסק. המוני העם היו מוכנים ללכת הלאה; אולם האנשים, שהמהפכה העמידתם בראש התנועה, לא רצו או לא העיזו להרחיק לכת. הם לא רצו, שהמהפכה תשים את ידה על נכסי הבורגנות, כשם שעשתה לנכסי האצילים והכהנים, ועל כן החלו להשתמש בכל כוח השפעתם כדי לעצור ולהפסיק ואח"כ לדכא את התנועה. הגועזים והכנים שבהם עם עלייתם לשלטון היו נוטים חסד לבורגנות אפילו אם שנאו אותה. הם דיכאו את השאיפה לשוויון והחלו מטים אוזן גם למה שתאמר הבורגנות האנגלית. לאט-לאט נעשו גם הם ל"אנשי-המדינה" והשתדלו לכוון ממשלה חזקה מרוכזת, שכל מוסדותיה צריכים להכנע לה הכנעה גמורה. סוף סוף לאחר שפסחו על חללי אנשים שהיו בעיניהם קיצוניים ביותר והצליחו לכוון ממשלה כזאת – הגיעה שעתם לעלות במדרגות הגרדום ואז נוכחו לדעת, כי בהרגם את המפלגה הקיצונית – קבעו גם את נפש המהפכה.

לאחר שהקונגוס נתן תוקף חוקי לרשימותיהם של האכרים ולמה שהגשימו בכמה מקומות על דעת עצמם במשך ארבע השנים – שוב לא יכלה באות-כוח עממית זו לתקן איזו תקנה יסודית חשובה. מכאן ולהבא עקרה היא עבודת הקונגוס להפליא – אם נוציא מכלל זה את התקנות בדבר ההגנה הצבאית והשכלת העם. אמנם, המחוקקים הריפובליקניים כוננו גם את הוועדים המהפכניים והחליטו לשלם לסנקלויטים, שיתנו מזמנם לעבודות בסקציות ובוועדים. אולם החוקים הללו, הדימוקרטיים למראית עין, לא היו תקנות מהפכניות, אלא אמצעי לארגן שלטון, שעיקר כונתו היתה מלחמה באויבים מבחוץ ומבפנים. מעכשיו יש לבקש מחוץ לכתלי הקונגוס והקלוב היעקוביני, – כלומר בקומונה הפריזית, בסקציות של עיר הבירה, בערי השדה ובקלוב הקורדיליריים – את האנשים המבינים, כי נצחונותיה של המהפכה לא יבוצרו, אלא אם כן יוסיפו ללכת קדימה, ועל כן השתדלו להעלות דרישות שיש בהן אופי קומוניסטי שנוולו בתוך המוני העם.

האנשים הללו, שזכו על שום כך בתואר "מטורפים", אנארכיסטים, ניסו לארגן את צרפת בצורת ברית של 40.000 קומונות, המקושרות זו עם זו קשר בלי-ניתק וממשות מרכזי-חיים לדימוקרטיה הקיצונית והשוקדות על הגשמת השוויון למעשה, הינו – "שיווי הרכוש". הם השתדלו לטפח את ניצני הקומוניזם המוניציפלי שנתאשר "בחוק המכסימום" – הם ניסו להלאים את הסחר של צרכי-החיים העיקריים וע"י כך לשים מעצור לספסרותם של התגרנים. הם השתדלו לבסוף לשים גבול להצטברות נכסים גדולים ולפורר את הנכסים הגדולים שכבר נצטברו בידי בודדים.

אולם מההגיע הבורגנות המהפכנית לשלטון ונסתייעה בכוח שני הוועדים – ועד ההצלה הצבורית וועד הבטחון הצבורי, שהשפעתם הלכה וגדלה במדה שהתלקחה המלחמה – אז זכאה את האנשים שקראה להם בשם "מטורפים" ו"אנארכיסטים" ואחר כך דוכאה גם היא ב 9 בטרמידור ע"י הבורגנות הקונטרריוולוציונית.

כל זמן שאנשי ההר שבקונגוס הוצרכו להלחם בז'ירונדיסטים – לא חדלו מלבקש תמיכה מאת המהפכנים העממיים. במרס ובאפריל 1793 היו מוכנים, לכאורה, להרחיק לכת יחד עם הפרולטריים, אולם משעלו לשלטון לא חשבו אלא על "יצירת מפלגה בינונית", העומדת באמצע הדרך שבין הקיצוניים והמהפכנים-שכנגד, ובאי-כוח שאיפות-השויון של העם היו בעיניהם מכאן ואילך אויבים גמורים. הם השביתו את כל נסיונותיהם לארגון בסקציות ובקומונה ודכאו עד עפר.

אנשי ההר (מלבד יחידים מעטים) לא הבינו את צרכי העם במדה הדרושה למפלגה עממית מהפכנית. זר היה להם בן העם, על צרכיו, על משפחתו הרעבה ועל שאיפותיו לשוויון, שהיו עדיין סתומות ובלתי-מוצקות. האנשים הללו, שנתחנכו על האידיאלים של רומא העתיקה, התענינו יותר בפרט המופשט – חבר בחברה הדימוקרטית לעתיד לבוא. בבואם לאחת מערי השדה היו שליחי הקונגוס ההרריים (מלבד יחידים, קיצוניים) מתענינים במדה מועטת מאוד בשאלות העבודה, ברוחתו של העם או בשיווי הנכסים. הם נשלחו לארגן את הדיפת הצבא הזר שהתפרץ לצרפת ולהלהיב את הרוח הפטריוטי ופעלו כפקידי הדימוקרטיה שאינם רואים בעם אלא אלמנט להגשמת שאיפותיה של הממשלה. ואם קודם כל היו סרים אל אגודת העם שבעיר – הרי לא עשו כן אלא משום שבעיריה פשה "נגע האריסטוקרטיזם", ואגודת העם צריכה היתה לעזור להם "לטהר את העירייה", כדי לארגן את ההגנה העממית ולאסור את הבוגדים או להוציאם להורג. אם הטילו מסים כבדים על העשירים – הרי זה משום שהעשירים, "שנאלחו ברוח המסחר", היו מחסידי הז'ירונדיסטים ועזרו לאויב, וגם משום שגבית מסים אלה נתנה להם את האמצעים להאכיל ולהלביש את החיילים. ואם "הכריזו על שוויון" באחת הערים, אסרו לאפות לחם סולת והכריחו את כל האוכלוסין לאכול פת קיבר – לא נתכנו בתקנה זו אלא להמציא מזונות לחיילים.

ומשום כן, כל הקורא את המכתבים שקיבל הקונגוס מאת שליחיו – ישתומם למיעוט השאלות שענינו בעיקר את האכרים ואת פועלי העיר. ממאמים שליחי הקונגוס לא היו אלא שנים או שלושה שהתענינו בשאלות האלה.

הקונגוס, למשל, בטל סוף-סוף את הזכויות הפיאודליות ופקד לשרוף את כל התעודות הדנות בזכויות הללו (אגב: השמדת התעודות נעשתה באי רצון). כמו כן התיר לקהלות הכפריות שיחזירו לעצמן את אדמות הצבור שנלקחו מהן בתואנות שונות במשך 200 השנים האחרונות. לכאורה אין לך אמצעי טוב לנטוע בלב העם חבה למהפכה אלא להחיש את הגשמת תקנות אלה בכל מקום ומקום. אולם במכתבי הקומיסרים כמעט שאין אתה מוצא כל זכר לענין זה. רק פעם אחת מציינ ז'ולין הצעיר במכתביו, כי נתן פקודה לשרוף את התעודות הפיאודליות, ואגב-אורחא נזכר הדבר גם במכתבו של קולז ד'ארבוא.

אפילו בשעה ששליחי הקונגוס מדברים על צרכי-אוכל-נפש – ובענין הזה הם מוכרחים לדבר לעתים קרובות – אין הם נוגעים בעצם השאלה. יש רק מכתב אחד של ז'נבון סנט-אנדרה היוצא מכלל זה – והוא נכתב לפני ל"א במאי. לאחר זמן התנגד גם ז'נבון למהפכנים הקיצוניים. במכתב הנ"ל (הוא נכתב מאחד הפלכים שהיה נוטה חבה למהפכה) ביקש ז'נבון את חבריו בועד, שלא יתעלמו מן הסכנה. – "אם לא יהיה לנו העזר לעורר איזה מאורע העשוי להלהיב את הרוח הצבורית בצרפת ולתת לו תוספת כוח – הרי אבדה תקותנו; אמנם, מההומות בואנדי ובפלכים הסמוכים מעוררות חששות, אולם אין הן מסוכנות אלא מפני שההתלהבות הקדושה לחופש דוכאה בכל הלבבות. בכל מקום עיפו למהפכה.

העשירים שונאים אותה, והעניים רעבים ללחם... כל אלה שהיו קרואים קודם בשם "מתונים", שהלכו במדת-מה שכם אחד עם הפטריטים ושאפו למהפכה כל שהיא – שוב אינם רוצים כל מהפכה... נודה על האמת: הם רוצים מהפכה-שכנגד". אפילו המוניציפלויות חלשות או נאלצות הן בכל המקומות שבקרו הקומיסרים.

ומשום כך דורש ז'נבון סנט-אנדרה להתקין תקנות גדולות וחמורות, ולאחר שכילה את מכתבו הוא חוזר ומדבר על התקנות האלו במוסף: "העניים רעבים ללחם, בעוד שבתבואה אין מחסור אלא שטמנים אותה... מן ההכרח הוא שינתנו אמצעי קיום לעניים אם יש ברצונכם שיעזרוכם להשלים את המהפכה... סבורים אנו, כי מן הראוי לפרסם פקודה בדבר חרמת-תבואה כללית ביחוד אם יוסיפו לה פקודה בדבר ממגורות התבואה המצטרפות מן העודף שבידי כל האנשים הפטריטים". וז'נבון התחנן לפני באר שיהיה הפותח בדבר. ואולם כלום התעניין הקוננוט בשאלות אלה?

ביצורה של הממשלה ההררית – הגנה הדבר שענין את חברי הקוננוט יותר מכול. ככל אנשי ממשלה באשר היא, אם עד המהפכה ואם לאחריה, בקשו ההרריים משענת לעצמם לא בקיום הרוחה הכללית אלא בהחלשת אויבי ממשלתם ובשעת הצורך גם בהשמדתם. ומשום כן לא ארכו הימים והם התחילו מתוך התלהבות בטרור כדי להשמיד את אויבי הרפובליקה הדימוקרטית.

פרק חמישים ושמונה: התנועה הקומוניסטית

כבר בגילויי הדעת ב 1789 הובעו דעות, שבימינו היה מכנים אותן סוציאליסטיות. רוסו, ק'נציוס, מ'פלי, דיידרו¹⁶ ואחרים כבר תארו את אי-השיוון ברכוש ואת הצטברות הנכסים בידי יחידים – כמכשול עיקרי בדרך החופש הדימוקרטי. עם ראשית המהפכה נתגברו הדעות הללו. טירנו, ס'ס, קונדורסה אמרו, כי השיוון בזכויות הפוליטיות אינו מועיל אם אין שיוון למעשה. שויון זה, היה אומר קונדורסה, הוא "מטרתה הסופית של האמנות הסוציאלית". מפני שאי השיוון בעושר, בנכסים ובהשכלה הוא מקור כל רע. והרעיונות הללו מצאו הד בגילויי-הדעת הרבים של הבורגנים, שדרשו: או מתן זכות לכל אדם להיות בעל קרקע או "שווי הרכוש".

אפשר לומר, כי הפרולטריון הפריזי הכיר בהחלט את צרכיו ומצא את האנשים לביטויים הנאמן. הרעיון בדבר שני המעמדות שיש להם אינטרסים מתנגדים נתבטא בבהירות "במגילת העניים" של גליל סנט-אט'ן דיומן שנכתבה בידי אחד ששמו לאמברט, "ידיים של מחוסרי הכל". העבודה היצרנית, שכר-עבודה מספיק למחיה (Living wage של הסוציאליסטים בימינו), המלחמה נגד "אי התערבות" של הכלכלנים הבורגנים, העמדת השאלה הסוציאלית לעומת השאלה הפוליטית – את כל אלה אנו מוצאים ב"מגילת העניים".

אולם ביחוד החלו רווחים רעיונות קומוניסטיים לאחר כבוש טויל'רי, ועוד יותר לאחר הרג המלך, כלומר: בפברואר ובמרס 1793. ואפשר לומר כי הז'ירונדיסטים נהפכו לסנגורו הנמרץ של הקנין הפרטי, מפני שנפל עליהם פחד ההשפעה של התעמולה לשויון ולקומוניזם שגברה בפריז.

כמה מן הז'ירונדיסטים, ראבו, סנט-אט'ן וקונדורסה, הושפעו בלי ספק מן התנועה הזאת. בשכבו על ערש מותו הרצה קונדורסה את תכנית "ההדדיות" (Mutualité), כלומר: ביטוח הדדי של כל האזרחים מפני כל דבר העלול להביא את הפועל שיצטרך לבריות ויזכה למכור את עבודתו בכל מחיר. ואשר לראבו – הרי הוא דרש להוציא מידי הגבירים את הרכוש הגדול או בצורת מס פרוגרסיבי או בארגון "המעבר הטבעי של עודף העושר למוסדות צבוריים שתועלתם כללית". "הרכוש הגדול הוא מעצור בדרך החופש", – כתב ראבו בחזרו על הנוסחה שהיתה רווחת מאוד בימים ההם. אפילו בריסו, שהיה אחר כך סניגורו הנלהב של הקנין הבורגני הפרטי, השתדל זמן-מה למצוא את שביל הזהב במהלך רעיונות אלה, שכעבור זמן-מה נלחם בהם בשצף קצף. אחדים מן ההרריים הרחיקו לכת מזה. בקונטרס שיצא לאור ב 1793 הביע בילו וא'ן בגלוי את דעתו נגד הרכוש הפרטי הגדול. הוא התקומם נגד רעיונו של וולטר, שאין דבר עלול להכריח את הפועל שיעבוד אלא הרעב בלבד. לדעתו יש להתקין תקנה כי אין איש רשאי להיות בעל קרקע למעלה מן השעור הקבוע, וכי אין איש רשאי לרשת יותר מ-20,000 או 25,000 ליורות. הוא הבין, כי הגורם הראשי לכל העול החברתי הוא מציאותם של אנשים "המשועבדים לזולתם שעבוד ישר ולא הדדי, מפני שזוהי חוליה ראשונה בשלשלת העבדות". הוא לא החשיב הרבה את מתן החלקות הקטנות לעניים, "מפני שקיומן יוסיף להיות עלוב ומסכן בשל הכרחותם להיות תלויים בדעת אחרים". "שמענו קריאה: 'מלחמה בארמונות, שלום לצריפים!' – נוסף-נא לקריאה הזאת את החוק היסודי: ולא יהיו אזרחים הפטורים מן החובה להיות מבעלי המקצוע; ולא יהיו אזרחים שאין ידם משגת ללמוד אומנות".

רעיונו של בילורוארן בדבר הירושה נתחדש, כידוע, כעבור 80 שנה ע"י התאגדות-הפועלים הבין-לאומית בקונגרס הבולי ב 1869, אולם יש לציין, כי הוא היה אחד הקיצונים שבין ההרריים. אחרים הסתפקו בתקנה, שבימינו הטיפו לה באינטרנציונל וקראו לה בשם "השכלה כללית", כלומר: הקנית אומנות ומדעים לכל צעיר; ואחרים הטיפו ל"החזרת הרכוש" השדוד לעם וצמצום זכות הקנין הפרטי לטובת העם כולו.

אולם את המטיפים האמיתיים של התנועה הקומוניסטית והקומוניסטית בשנת 1793 צריך לבקש לא בקוננוט אלא בקרב העם – בכמה מן הסקציות של פריז, כגון: ג'נ'ליה, ובקלוב הקורדיליריים, ובשום פנים, כמובן, לא בקלוב היעקובינים. יתר על כן: נעשה ניסיון לארגון חפשי בין האנשים שנקראו בימים ההם בשם "מטורפים" כלומר: בין אלה ששאפו למהפכה שיש בה מן השיוון הסוציאלי. לאחר עשרה באוגוסט, למשל, נוסדה – (ודאי בהשפעת הפ'דראטים שבאו לפריז ממרסל ומב'קסט) – מעין ברית בין צירי כ"ח סקציות בפריז, מועצת הקומונה והמגינים המיוחדים של פ"ד הפלכים". בפברואר 1793, כשהחלה בפריז תנועה נגד הספסרות בבורסה, באו צירי ההסתדרות הנ"ל ב 3 בחודש לדרוש מן הקוננוט שיאזח באמצעים חמורים נגד הספסרים. בנאומיהם אנו מוצאים כבר את הסימנים הראשונים של הרעיון אשר ברבות הימים היה ליסוד "ההדדיות" (מוטואליזם) והבנק העממי של פרודון. הם אמרו, כי כל רוחי החליפין בבנקים צריכים להיות קנינו של העם כולו ולא של יחידים, מפני שהם פרי האמון-הצבורי ההדדי.

את התנועות הללו, הסתומות והבלתי-מושלמות, שתססו בקרב העם היושב בפריז ובשאר הערים הגדולות בשנים 4–1793 – אין אנו מכירים אלא מעט. רק עכשו מתחילים ההיסטוריונים לחקור אותן. אך אין ספק, כי לתנועה הקומוניסטית – שבאי-כוחה הם: ז'ק ר', ואר'לה, דוליויה, שאל'ה, ל'קלרק, ל'אנז', רוזה לאקומב, בואסל ועוד אחדים – היה עומק, שעד כה לא השגינו בו ורק מישלה ניחש אותו.

בקומוניזם של 1793 אין, כנראה, משלמות הדוקטרינה, שדוגמתה אנו מוצאים אצל הצרפתים חסידי פוריה וס'סימון, כלומר: אצל קאבה, וביחוד אצל קונסיד'רן, ואפילו אצל וידאל. ב 1793 היו הרעיונות הקומוניסטיים יוצאים לא מלשכותיהם של המלומדים; הם עלו מן העם, מתוך צרכי החיים גופא. הגה על כן נתבטאה הבעיה הסוציאלית בימי המהפכה הגדולה ביחוד כשאלה בדבר **אמצעי קיום** ושאלת **הקרקע**. אולם הרי זה הוא יתרונו של הקומוניזם בימי המהפכה הגדולה לעומת הסוציאליזם של שנות הארבעים. הקומוניזם של ימי המהפכה הגדולה היה מכוון ישר למטרה ושאף לפתור את השאלה בדבר חלוקת הנכסים.

מאליו מובן, כי בעינינו יהיה "קומוניזם צרכני" זה מקוטע מאוד, ביחוד לאחר שטיפו השונים היו מטפלים בצדדיו השונים, כל אחד לחוד, ולא

נמצא בימים ההם איש משכיל שיצרף את כל הדרישות הללו לעשותן שיטה חברתית אחת שלמה ומוצקת. ועוד: הקומוניזם של הימים ההם לא יצא מכלל **קומוניזם חלקי**, כי הוא לא שלל את הקנין הפרטי בצד הקנין הקומונלי, ובהכריו על זכותו של כל אדם לכל יצירי העבודה ולצרכים הראשוניים והשניים – הודה גם בזכותו של הפרט לגבי "העודף". ואף על פי כן אנו מוצאים בו כבר את שלושת יסודות הקומוניזם: הקרקעי, הקומוניזם התעשייתי והקומוניזם במסחר ובאשראי. ומבחינה זו היתה תפיסת היחסים הכלכליים בשנת 1793 רחבה יותר מתפיסתם של הקולקטיביסטים בשנות הארבעים למאה ה"ט (וידאל, פֶּקֶר ועוד). ואם גם מהפכנים בודדים היו מטפלים בעיקר בסוג זה או אחר של הקומוניזם – הרי לא שללו את שאר הסוגים. אדרבה: כל הסוגים הללו, שנבעו ממושג אחד בדבר השוויון, היו משלימים זה את זה. וקומוניסטים של 1793 לא היו יוצרי שיטות מופשטות לעתיד לבוא, אלא שאפו בתכליתיות גמורה **להגשים** לאלתר את רעיונותיהם ומסקנותיהם בעזרת הכוחות המקומיים, באותו מקום ובאותו מעשה; ובו בזמן השתדלו לכונן ברית בלתי־אמצעית בין כל 40 אלף הקומוניזם שבצרפת.

אצל סילון מארישל אנו מוצאים גם שאיפת־מה למכונה בימינו: "קומוניזם אנארכיסטי", – אף־על־פי שבימים ההם היה, כמובן, הכל מבואה במתינות, כי מי שהביע את רעיוניו בהתגלות יתירה – היה מתחייב בנפשו.

הרעיון כי אל הקומוניזם אפשר להגיע בדרך של מרידה ומהפכה מדינית, בעזרת אגודה חשאית שתכבוש את השלטון – זה הרעיון שנביאו היה באבף – לא נשתרש אלא לאחר־כך, בשנת 1795. רק בשעה שהריאקציה הטרמיזורית כבר שמה קץ לתנועה העממית של המהפכה הגדולה, בשעה שהמהפכה כבר דוכאה לגמרי – באו הקושרים אשר נשאו נפשם למהפכה חברתית כבירה (הקומוניזם), שתתחולל מתוך כבוש השלטון ועפ"י פקודתו. אולם הדבר הזה היה פרי דלדול ולא תוצאה של הנחשול הגואה בן' השנים הראשונות. לדאבוננו יש גם בימינו מאמינים בקומוניזם מדיני שכוננוהו בכוח מלמעה.

היה, כמובן, הרבה מן הדקלום והמליצה בדבריהם של הקומוניסטים העממיים. זה היה נוסח הימים ההם, שגם בימינו משלמים לו הנואמים מס. אולם כל מה שידוע לנו על המטיפים הללו מעיד עליהם כעל אנשים הוגים, הנאמנים עד עומק לבם לרעיונותיהם.

ז'ק רן היה לפנים כומר. הוא היה עני ואביון והתפרנס, הוא וכלבו, כמעט רק מהכנסותיו בשעור 200 ליורות לשנה. הוא חי בבית קודר שבמרכז פריז והטיף לקומוניזם בקבעי הפועלים. בסקציה גראויליה היו מקשיבים לדבריו, והשפעתו בקלוב הקורדיליריים היתה מרובה עד שערערה רובספייר סוף יוני 1793. מפי מישלה אנו יודעים, כי הקומוניסטן בעל המסתורין שאלֶה, איש בעל השפעה גדולה בליון, היה אדם מצוין ונערץ בעיני תלמידיו. כשהז'ירונדיסטים הוציאוהו להורג – עבר חברו קֶלְקֶרֶק לפריז והמשיך את התעמולה הקומוניסטית יחד עם ז'ק רן, הפועל הפריזי הצעיר וארלה ורוזה לאקומב, שמסביבה נתרזו קלוב של נשים מהפכניות. על וארלה כמעט שאין אנו יודעים דבר, מלבד העובדה שהיה מפורסם בין עניי פריז. הקונטרס שלו "ההכרזה החגיגית של זכויות האדם במדינה סוציאלית", שיצא לאור ב 1793, הצטיין במתינות רבה. אולם אין לשכוח, כי מאימת הפקודה של 10 במרס 1793 לא היו המהפכנים הקיצוניים מעיזים לפרסם את הרהורי לבם.

לקומוניסטים היו גם בעלי־הלכה משלהם, כגון: בואֶסל, שפרסם בראשית המהפכה את ספרו "קאטכיזם של האנושיות" ואת המהדורה השניה ב 1791. וגם מחברו המפורסם של הספר "על הקנין הפרטי או סנגוריה על העניים לפני משפט הבינה, הצדק והאמת" (יצא לאור אותה שנה) – הכומר פֶּרֶ דוליוֹה. הוא כתב חיבור נפלא "חקר הצדק בימי קדם, המשמש התחלה למשטר החברתי, שהוא לבדו עלול להבטיח לאדם את כל זכויותיו ואת דרכו אל האושר". הספר הזה יצא לאור בסוף יוני 1793 ע"י אזרחי הקומונה אֶוֹרְן במחוז אֶטֶמֶפ. בין הסופרים ומטיפי הקומוניזם הצטיין גם ל'אנז' – חלוצו האמתי של פורֶיה. גם באבף היה בפרזי ב 1793, הוא שימש במחלקת ההספקה לעם, בהנהגתו של סילון מארישל, ונהל בסתר תעמולה קומוניסטית. בימים ההם רדפו אותו על שזיף, כביכול, תעודה בהיותו שופט בפרווינציה, – רדפו אותו בלי כל יסוד, כפי שהוכיח ג. דוֹיל, שמצא את תעודות המשפט האמתיות – ועל כן הוכרח להזהר במעשיו.

ברבות הימים היו כותבי תולדות הסוציאליזם מוצאים סמוכין בין הקומוניזם ובין קשר באבף; אולם חיבוריו ומכתביו של באבף מעידים עליו, כי הוא היה האופורטוניסט של הקומוניזם בימים ההם. מושגיו בשאלה זו ודרכי הפעולה שהציע גרמו למיעוט דמותה של האידיאה. בימים ההם כבר הבינו רבים, כי תנועת המהפכה בכוח הקומוניסטי היתה האמצעי הטוב ביותר להבטיח נצחון לדימוקרטיה. אולם באבף, כפי שהעיר בצדק אחד מחסידיו בימינו, שאף באין רואים למהול את הקומוניזם בדימוקרטיזם. בימים ההם נתחור מעט־מעט, כי הדימוקרטיה עתידה להכשל אם העם לא יתערב במלחמה. באבף רצה "קודם דמוקרטיה" – כדי להכניס בה לאט־לאט קומוניזם. המושג שלו על הקומוניזם היה בדרך כלל מצומצם ומלאכותי, והוא שאף להגיע אליו ע"י קשר יחידים שיכבוש את השלטון בעזרת אגודה חשאית. יתר על כן: הוא האמין, כי אישיות בעלת רצון חזק עלולה לכונן את סדרי הקומוניזם בחברה וע"י כך להציל את העולם! והיא טעות מסוכנת שכמה סוציאליסטים משכו אחריה במאה ה"ט ושנתנה לנו את האמונה בקיסריזם – אמונה בנפוליון, בדישראלי ובכל מיני **מושיעים**, אמונה שלא סר צלה עד היום.

פרק חמשים ותשעה: רעיונות על סוציאליזציה

הרעיון היסודי של התנועה הקומוניסטית ב 1793 קבע, כי הקרקע היא קנין האומה כולה, ולכל אדם יש להבטיח אפשרות קיום כדי שלא יוכרח למכור את עבודתו מאימת הרעב. "השויון למעשה", שעליו כה הרבו לדבר במשך המאה ה"ח, נתבטא עכשיו בקביעת הזכות לקרקע השווה לכל נפש; והקרקעות המרובים שמכרה המדינה מאחזות הכנסיות והאצילים שהוחרמו – נתנו יסוד לשער, כי הגשמתו של רעיון יסודי זה יתכן למעשה.

אין לשכוח, כי הימים ההם היו ימי ראשית לתעשייה הגדולה והאדמה היתה המכשיר הראשי לניצול העבודה. בכוחה של האדמה שעבד בעל הקרקע את האכר, שמחוסר אפשרות לרכוש לעצמו חלקת־אדמה נאלץ להגר העירה והיה לטרף בידי התעשין או הסוחר־הספטר. בתנאים אלה היה רעיון הקומוניסטים מכונן למה שנקרא אז: "החוק האגררי", כלומר: להגבלת הקנין הקרקעי הפרטי ולהודאה כי כל אזרח יש לו חלק בקרקע.

הספטרס כבשו את הקרקעות בקנותם לשם ממכר את נכסי האומה שהופקעו מרשותם של הכהנים והאצילים־המהגרים. זה הוסיף, כנראה, תוקף לרעיון בדבר הכרחותה של התקנה הזאת. ובשעה שהובעה הדרישה לתת לכל אזרח, הרוצה לעבד אדמה, את הזכות לקבל את חלקו מנכסי האומה או, לפחות, אפשרות לקנות לעצמו חלקת אדמה בתשלומים לשעורין – באו לעומתם המרחיקים לראות ודרשו להכריז על כל הקרקע כעל קנין הקהלה ולהכיר בזכותו של כל אדם להיות בעל הקרקע שהוא מעבדה באמת וכל זמן שהוא מעבדה. באבף, למשל, – אולי מתוך שלא רצה להרחיק לכת יתר על המדה – דרש לחלק את קרקעות הקהלה לחוקה שוה, אולם גם הוא דרש לקבוע שהקרקע תהיה קנינה של החברה, של המדינה, הינו: של כל העם, ולאנשים פרטיים לא נתתן אלא זכות הבעלות הזמנית. מאידך גיסא התנגד ז'ולֶן סוֹאָה בשעת הויכוח על חלוקת קרקעות הקהלה לחלוקה הגמורה, כהצעת ועד החקלאות, ומיליוני אכרים עניים היו, כמובן, תמימי דעים עמו. סוואה דרש שחלוקת הקרקעות בין כל חברי הקהלה במדה שוה תהיה זמנית, וכתום המועד תשוב הקהלה ותחלק את הקרקעות מחדש.

בשאלה זו הן הכומר דוליונה בספרו "חקר הצדק בימי קדם". הוא קובע "שני עיקרים יסודיים: א) האדמה היא קנין הכלל, כלומר: איננה קנינם של הפרטים; ב) כל אדם הוא בעל היחיד של פרי עמלו. אולם הואיל ועיקר השאלה בימים ההם היתה שאלת הקרקע – הקדיש לה דוליונה שימת לב מיוחדת. הוא אומר: "האדמה בכללה צריכה להחשב כאוצר טבעי גדול השייך לקהילה", – לקנין הכלל; "כל אחד יש לו חלק באוצר הגדול הזה". "אין דור אחד רשאי לחוק חוקים לדורות הבאים ולשלול מהם את הזכות העליונה; לא כל שכן שאין הוא זכאי לשלול מהם את רכושם". ועוד: "רק העמים, ובמקומם – הקהלות, הנם בעלי הקרקע היחידים".

לפי דוליונה מותר להוריש רק מטלטלין, וקרקע צריך כל אחד לקבל מאוצר הקרקעין הכללי רק במדה שיוכל לעבדה בעצמו עם משפחתו, וגם היא איננה ניתנת לו¹⁷ אלא למשך ימי חייו. דבר זה אינו מונע, כמובן, את עבוד הקרקע באופן קבוצי בצד החוות, שבהן כל משפחה מעבדת את אדמתה לחוד. דוליונה, שהכיר יפה את החיים הכפריים, שנה את חוכרי החוות כשנאו את הבעלים. הוא דרש "להחלק את חוות החכירה ואת הקרקע בין חשוכי הקרקע או מעוטי הקרקע". הנה התקנה היחידה, אמר דוליונה, העלולה לעורר לחיים את כפרינו ולהעניק רחוק למשפחות, הנמקות עכשיו בעניותן מחוסר קרקע, כדי להשקיע בה את האבת העבודה שלהם. "עבוד האדמה – כותב דוליונה – ישתפר; אמצעי הקיום של כל משפחה יתרבו; אל השוקים יובאו פירות רבים; ואנו נצול מן האריסטוקרטיה הבזויה ביותר, היא האריסטוקרטיה של חוכרי החוות". הוא ראה מראש, כי בדרך זו אפשר יהיה להגיע לשפע יבול בחקלאות, אשר יבטל את נחיצות חוק המחירים של צרכי אוכל נפש, – "שהוא הכרח בתנאים הנוכחים, אבל אין הוא הכרחי מעיקרו".

גם לסוציאליזציה של התעשייה נמצאו סניגורים, ביחוד במחוז ליון. שם דרשו שהקומונה תקבע את שכר עבודתם של הפועלים, ושהשכר הזה יבטיח לבעלי אפשרות של קיום. הם דרשו איפוא מה הסוציאליסטים האנגלים בימינו מכנים בשם "Living wage". מלבד זאת היו שדרשו להלאים כמה מענפי התעשייה – למשל: המכרות. הובע כמו כן הרעיון, כי המוניציפליות צריכות לכבוש את בתי החרושת שעובדים אויבי המהפכה ולנהל על דעת עצמן, על חשבונן ולטובתן. הרעיון בדבר התעשייה הקומונלית היה בכלל מפורסם מאוד ב-1793. הובע כמו כן הרעיון, כי לשם עבוד מקשאות יש לנצל שטחי קרקע שוממים ורחבים שבגני הגבירים; הרעיון הזה נתפשט בפאריז, והמטיף לה היה שומט.

בימים ההם התענינו, כנראה, בתעשייה פחות מחקלאות, אגב: "הסחרן" קיפרו שנבחר לקונגס בליון, כבר דבר על הלאמת התעשייה, ול'אנו תפן תכנית של מושב קבוצי שבו תתאחד החקלאות עם התעשייה. עוד ב-1790 היה ל'אנו מטיף בליון הטפה קומוניסטית. בקונטרסו שיצא לאור ב-1790 הוא מביע, למשל, מחשבות כאלה: – "המהפכה התעדתה להיות מקור ברכה. אולם שינוי ההשקפות השחיתתה; מפני הניצול האיום של אוצרות העושר נשתנו השקפותיו של השליט העליון (העם)". "הזהב... אין בו תועלת וברכה אלא אם כן הוא בידינו העמלות, אבל בארגוניהם של בעלי ההון – הוא נהפך לנגע צרעת... אל כל אשר תפנה, הוד מעלתך, תראה שהאדמה נעבדת בידינו; אנו מעבדים אותה, אנו כבשונה ראשונים; אנחנו – בעליה האמתיים, הראשונים והאחרונים. בעלי האדמה העצלנים אינם רשאים אלא ליטול את העודף הנשאר לאחר שאנו מכלכלים את עצמנו. הדבר הזה מוכיח, על כל פנים, שזכותנו לבעלות אינה פחותה מזכותם. אולם אם אנו שותפים לבעלות ומשמשים מקור יחיד לכל כֶּחָ – הרי הזכות לצמצם את כלכלתנו ולגזול ממנו את העודף אינה אלא קטלנית". לדעתו זו היא תפיסה נכונה מאוד של "הערך העודף" שבימינו.

על סמך עובדות מן החיים מוסיף דוליונה לדון במשכרם של אמצעי הכלכלה שחל בצרפת ומציע שיטה של החתמה או של מינויי צרכנים לקנית כל היבול על פי המחיר שנקבע מראש, – וכל זה בעזרת אגודה חפשית המתפתחת על פי הסכם חפשי. הוא רצה כמו כן שיקבעו מחסנים משותפים, שכל בעלי הקרקעות יוכלו להביא אליהם את יבולם לשם ממכר. הוא הציע, איפוא, שיטת ממכר של צרכי אוכל נפש השוללת במדה שוה הן את המונופולין שבידי יחידים והן את ההתערבות הממשלתית שהנהיגה המהפכה. הוא, כנראה, שאף למשהו מעין זה שאנו מוצאים במגפונות ובמחבצות הקואופרטיביות המתאחדות לשם מכירת התוצרת של מחוז שלם (כמנהג קנדה וסיביר המערבית) או אפילו של אומה שלמה (כמנהג דניה).

בכלל היו הקומוניסטים של 1793 מתענינים בעיקר בשאלת המזונות, והיא שעוררה אותם מצד אחד להכריח את הקונגס שיקבע "מכסיו של מחירים", ומצד שני לקבוע עיקר גדול ויסודי: **סוציאליזציה של החליפין, קומונליזציה של המסחר.**

אכן בכל מקום עמדה על הפרק שאלת סחר התבואה. – "חוסר כל בקורת בסחר התבואה סותר את קיום הריפובליקה שלנו" – אמרו בקונגס בנובמבר

1. סחר זה נתון בידי אנשים מעטים, ההולכים ומתעשרים, והמיעוט הזה מעונין תמיד ליקר את המחירים באופן מלאכותי; ועל ידי כך מתקפח הצרכן. כל תקנה בודדת תהיה גם מסוכנת וגם חדלת אונים; דוקא הצאירותקנות אלה עשויות לדלדל אותנו. צריך שהמסחר בתבואה, ובכלל כל מקנת הצרכים – יעשה בידי הריפובליקה עצמה והיא שתוכל אז לקבוע "את היחס הצודק בין מחיר הלחם ושכר העבודה". מכירת הנכסים הלאומיים גררה אחריה את מעשייהספסרות הנוראים שעשו החנאים שרכשו את הקרקעות המכורים. על כן דרשו בוחריי סינה ואוּאָזָה לצמצם את שיעור חוות החכירה ולהלאים את סחר התבואה. הם אמרו: "התקינו תקנה האוסרת לחכור חוה למעלה מ-120 מורגות, המונעת את בעל הקרקע מלעבד בעצם ידיו יותר מחוה אחת כזאת והמחייבת אותו להחכיר את שאר החוות¹⁸... אחר כך הפקידו את עניני ההספקה לכל מחוז שברפובליקה בידי האדמיניסטרציה שהעם עצמו בחר בה – או אז תראו, כי שפע התבואה והיחס הצודק בין מחיריה ובין שכר העבודה היומית יחזיר את המנוחה, האושר והחיים לכל האזרחים".

הרעיונות הללו לא נקלטו, כנראה, מן הספרים, אלא באו מעצם החיים.

מן הראוי לציין כמו כן, כי לדעות אלה הסכימו שני הועדים – החקלאי והמסחרי – והן הובעו בדין וחשבון שלהם על צרכי האוכל שהוגש לקונגס יחד עם הצעת חוק מתאים, וכי התקנות הללו נקבעו משום דרישת העם בכמה פלכים. בפלכים אַר ולוארה בקש העם להרוג, ב-3 בדצמבר 1792, את שליחי הקונגס, שהתנגדו לתקנות האלה: "הבורגנים התענגו זים. עכשיו הגיע תורם של הפועלים העניים".

אנו רואים איפוא, כי בימי המהפכה הלך ובשל הרעיון, כי המסחר הוא תפקיד צבורי וכי יש להלאים אותו ממש כאדמה וכתעשייה. הלא הוא הרעיון שפתחוהו אחר כך פורֶיָה, רוברט אוֹנֶן, פרודון והקומוניסטים של שנות הארבעים.

מלבד זאת יש להודות, כי ז'קרו, וארלה, דוליונה, ל'אנו' ואלפים מאוכלוסי הערים והכפרים, אכרים ובעלי מלאכה, היטיבו להבין את שאלת ההספקה מבחינה מעשית הרבה יותר מבאיי-כוחם בקונגס. הם הבינו, כי שער המחירים, כלומר: חוק המכסיו, **בלי הלאמת הקרקע והתעשייה והמסחר – לא יפתור את השאלה**, ולא יועילו כל חוקי העונשין וכל מיתות בית-דין מהפכני אשר ישתדלו לשמור על שער המחירים. עצם השיטה של מכירת הנכסים הלאומיים, שנתקבלה באספה המכוננת, באספה המחוקקת והקונגס, היא שיצרה את החוכרים הגדולים שעליהם קבל דוליונה, והקונגס הרגיש את הדבר היטב בשנת 1794, בראותו שהם מיקרים באופן מלאכותי את מחירי התבואה כדי לדכא ברעב את המהפכה שבזכותה התעשרו. הקונגס לא יכול היה להלחם בקלקלה זו, אלא באסירת החוכרים ובעלאתם לגרדום. אולם שום חוק דרקוני נגד האוגרים ומטמיני התבואה (כגון: חוק כ"ב ביולי 1793, שגזר לחפש בממגורות, במרתפים ובאמברים של החוכרים) ושום "צבא מהפכני", שנשלח להחרים את התבואה ולאסור את החוכרים שהטמינוה – לא הועילו. הם רק עוררו איבה בכפרים כלפי הערים וביחוד כלפי עיר הבירה.

פרק ששים: קץ התנועה הקומוניסטית

קודם לא' במאי, משראו המהפכנים מאנשי ההר כי המהפכה מתמהמהת בהתפתחותה מפני התנגדותם של הז'ירונדיסטים – השתדלו למצוא סעד בקומוניסטים ובכל אלה שנקראו בשם "מטורפים", בכ"א באפריל 1793 הביא רובספיייר לקונגס את "הצהרת הזכויות" שבה הציע לצמצם את זכות הקנין הפרטי; ז'נבון סנט-אנדרה, קולויד' ארבו, בילווארן ואחרים התקרבו אל אל הקומוניסטים; ואם בריסו בחמת התקפותיו את אנשי ההר החליף אותם ב"אנרכיסטים" מהרטי הקנין הפרטי – הרי לא בכדי עשה את הדבר. בימים ההם לא השתדלו אנשי ההר להבדל מן הקיצונים לחלוטין.

אולם כבר לאחר מרידות פברואר 1793 היה הקונגס אויבם של הקומוניסטים. על סמך הרצאות בארר, שהשוה את תעמולתם למעשי הכוהנים והמהגרים, החליט הקונגס בהתלהבות רבה ב"ח במרס 1793 (על חמתו של מַרְט) "לדין למיתה כל איש, שיציע חוק אגררי הפוגע ברכוש הקרקעי הפרטי או הקהלתי".

ואף-על-פי-כן הוכרחו אנשי ההר להתנהג עם ה"מטורפים" בחסד, מפני שהם הוצרכו לעם הפריזי במלחמתם נגד הז'ירונדיסטים, וה"מטורפים" היו חביבים בסקציות הפעילות והמהפכניות ביותר. אולם משנאסרו מנהיגי הז'ירונדיסטים וכוח מפלגתם הושבר בקונגס – התחילו אנשי ההר להלחם בכל אלה שאפו ל"מהפכה-בפועל אחרי שנתחוללה להלכה", להלחם בהם ולדכאם עד עפר. חבל מאוד שלא נמצא בימים ההם איש משכיל, שיוכל להביע בצורה כוללת את השאיפות הקומוניסטיות המתהוות ולעשות להן אזנים. מראט היה האיש המסוגל לעשות את הדבר, אולם ביולי 1793 כבר לא היה בין החיים. אָבְר היה מפונק מכדי שיוכל להתמסר בכל מאודו לענין זה; הוא היה מקושר לחברת אהבי התענוגות מבית-מדרשו של הולפֶר, והיא שמנעתו להיות סניגורו של הקומוניזם המתרחש בעם. הוא היה מסוגל להכניס בעתונו את שפת הסנקילוטים, כשם שהז'ירונדיסטים קבלו את כפת-הצמר האדומה שלהם ואת הדבור בלשון "אתה"; אולם גם הוא, כז'ירונדיסטים, היה רחוק מן העם מכדי שיוכל להבין ולהביע את השאיפות הסתומות עדיין. וסופו היה שהצטרף אל אנשי ההר לאבד ולהשמיד את ז'ק רז' ואת ה"מטורפים" בכלל. בילו וארן היטיב, כנראה, יותר משאר אנשי ההר להבין את הכרחותן של התמורות העמוקות ברוח הקומוניסטים. הוא הבין זמן-מה, כי עם המהפכה הריפובליקנית צריכה להתחולל גם מהפכה סוציאלית. אולם גם הוא לא מצא גבורה בנפשו להיות הלוחם לרעיון הזה. הוא הצטרף לממשלה, וסופו היה שהתחיל מדבר ברוח אנשי ההר: "תחילה ריפובליקה – התקנות הסוציאליות תבואנה אחר כך". התפיסה הכותבת הזאת בעניני תפקידה של המהפכה היא שהמיטה כליה על אנשי ההר ובגללה אבדה גם הריפובליקה.

עובדה היא, כי בראשית צעדיה עוררה הריפובליקה אינטרסים פרטיים רבים, שמנעו את התפתחות הקומוניזם. כל האינטרסים של הבורגנות, אשר קפצה על נכסי האומה המיועדים למכירה ושדדה אותם – היו בניגוד גמור להשקפותיהם של הקומוניסטים על הרכוש הקרקעי הפרטי.

מחוקקי האספה המכוננת והמחוקקת לא ראו בממכר הנכסים הללו אלא אמצעי להעשיר את הבורגנות על חשבון הכוהנים והאצילים. הם לא שמו לב אל העם אלא מעט מאוד, ומשום שהמדינה היתה שרויה במצוקה כספית גדולה – נמכרו הנכסים הללו מאוגוסט 1790 ועד יולי 1791 לבורגנות, לאכרים העשירים ואפילו לחברות האנגליות וההולנדיות שקנו קרקעות לשם ספסרות. אגב: בשעת הקניה היו הקונים משלמים לא יותר מ 20 ואפילו 12 אחוזים ממחיר הקרקע, ובכך הזמן לפרוע את התשלום השני – היו מבקשים אמתלות שונות להשתמש מתשלומים, ולעתים קרובות הצליחו בדבר.

אגב: כשגברה קובלתם של האכרים על שלא נתנו להם מאומה מן הקרקעות האלה התעוררה האספה המחוקקת (באוגוסט 1792) ואחריה הקונגס (בפקודת י"א ביוני 1793) ונדבו להם את קרקעות הקהלה, כלומר: את משענתם היחידה של האכרים העניים. מלבד זאת הבטיח הקונגס לחלק את הקרקעות, שהופקעו מידי המהגרים, חלקות קטנות ולהחזירן לאכרים העניים שיהיו רשאים לפדותן בכל עת שירצו. יתר על כן: הקונגס החליט (בסוף 1793) להקצות לסנקילוטים המתנדבים לצבא נכסים לאומיים בערך של מיליארד, כדי שיוכלו לקנותם בתנאים נוחים. שום דבר ממשי לא נעשה. הפקודה הזאת, כפקודות אחרות הרבה בימים ההם, לא נתקיימה.

כשבא ז'ק רז' לקונגס בשנת 1793 – כלומר: פחות מארבעה שבועות קודם תנועת ל"א במאי – וקטרג בשם הסקציה שלו על המספסרים בשטרות ובצרכי אוכל נפש ודרש לחוק חוקים נגדם – קבלו המחוקקים את דבריו בלילה פראית. וכיון שהתקיף את החוקה של אנשי ההר והיה בעל השפעה גדולה בסקציה שלו גריוילֶה ובקלוב הקורדיליירים – הלך רובספיייר בל' ביוני (לאחר מרידות כ"ו וכ"ז ביוני נגד סוחרי הסבון) לקלוב זה, שמעודו לא הופיע בו, כבא-יכוהן של קלוב היעקובינים. הוא בא אל הקורדיליירים, בלויט אָבְר וקולויד' אָרבו, ובהשפעתו נמחקו שמותיהם של רז' וחברו וארלה מרשימות הקלוב.

מאז לא חדל רובספיייר מלהעליל על רז'. רז' היה רגיל למתוח בקורת על המהפכה שאינה מועילה לעם ולומר, כי ברפובליקה לוקה העם יותר מבימי שלטונו של המלך, ורובספיייר לא חמץ כל הזדמנות שבאה לידו לגדף אותו אפילו לאחר מותו, בכנייים "כומר מנוול" שנמכר לזרים ו"בן בליעל", "שנתכון לעורר מהומות מסוכנות, כדי להזיק לרפובליקה".

כבר מיולי 1793 היה רז' צפוי למות. האשימוהו בהסתת העם להתקומם בסוחרי הסבון. אחר כך, באוגוסט, בשעה שהתחיל להוציא לאור, יחד עם לקלרק, את העתון "צלו של מראט", שיסו בו את אלמנתו של מראט, שמחתה נגד השם הזה; ולבסוף עשו לו מה שהבורגנות כבר עשתה לבאבף. האשימוהו בגנבה, אמרו עליו שגנב, כביכול, שטר כסף שקבל בשביל קלוב הקורדיליירים. ובאמת – בין כל המהפכנים המובהקים היו רז', וארלה ולקלרק, בלי ספק, סמל היושר.

לשוא ערבה אותו הסקציה גראויליה, שרז' היה נמנה עליה, ודרשה בשם הקומונה שיוציאוהו לחפשי. לשוא השתדל בדבר גם קלוב הנשים המהפכניות – על חטא זה סגרה הקומונה את הקלוב שלהם.

היטב חרה להם לרו ולדידיו על האשמה זו וערב אחד, ב"ט באוגוסט, באו לאספה הכללית של הסקציה שלהם גראויליה. סלקו את הנשיא והמזכירים ומינו את רז' נשיא. אז קם סגן המנהל של הקומונה אָבְר (בכ"א באוגוסט) ונאם בקלוב היעקובינים נגד רז' והענין נמסר למועצת הקומונה, שהמנהל שומט האשים בה את רז' שהוא מתנקש בשלטון העליון של העם ודרש להוציאו להורג. רז' נמסר למשפט, אבל הסקציה שלו הצליחה ב 25 באוגוסט להוציאו לחפשי בערבות. אולם החקירה נמשכה בינתיים והחמירה בגלל אשמת הגנבה שטפלו עליו וב 23 בנובמבר שנה ב' (י"ד בינואר 1794) נתבע רז' לבית-דין פלילי. בית הדין מצא, כי כובד האשמה שהוטלה על רז' (מעשי אלמות בסקציה) אינו מסמכותו והחליט למסור את המשפט לטריבוניל המהפכני. רז', שידע את הצפוי לו, דקר את עצמו בסכין שלוש דקירות. אב-בית-הדין מיהר אליו, חבקו באהבה וזיכהו לעיני כל "בנשיקה אזרחית". אף על פי כן העבירו את רז' הפצוע לבית החולים של בית הסוהר ביסטר, ולקטיגור של בית-הדין המהפכני הודיעו, כי רז' השתדל שם "להתיש את כוחותיו". לבסוף נעץ שנית את הסכין בחזהו, פצע ¹⁹ את ריאתו ומת מפצעו.

אז הבין העם, וביחוד הסקציות המרכזיות של פריז, כי אפסה כל תקוה ל"שוויון למעשה" ול"רוחה הכללית". גליאר, ידידו של שאליה, שבא לפריז מליון לאחר שכבשו אנשי ההר את העיר והוציאוהו מבית הכלא, שבו חבשוהו הז'ירונדיסטים במשך כל זמן המצור – שלח יד בנפשו כשנודע לו שחבריו אסרו את קלרק יחד עם שומט ואנשי אָבֶר.

משראה ועד ההצלה הצבורית שהעם מוכן לפרוש מן המהפכה – פרסם (בי"א במרס 1794) מכתב-חוזר נמליץ שנשלח אל הקומיסרים של הקוננוט בפרווינציות. ובחזר הזה השתמטו מכל דבר העשוי לעורר את חמת "הבצה" של הקוננוט או הקלוב היעקוביני. אולם חוזר זה, גם נאווה המפורסם של סן-זיסט כעבור ימים, סיים בהבטחת מעשה-צדקה של הממשלה לעניי האזרחים – אגב: הבטחה קמצינית מאוד.

"צריך היה להכות מכה ניצחת כדי למגר את האריסטוקרטיה" – כתב הועד בחזר הנ"ל – "הקוננוט הכה את המכה הזאת. העניים הישרים צריכים היו לרשת את אשר שדדו מהם הפושעים... צריך שהטירור והצדק יכו את מכותיהם בעת אחת. המהפכה – מפעל העם. הגיעה השעה שהעם יפיק ממנה תועלת". וכן הלאה בנוסח זה. מלים, מלים ותו לא.

ואף על פי כן לא עשה הקוננוט מאומה. פקודת ג' במרס 1794 שעליה דיבר סן-זיסט גבוהה גבוהה, נצטמצמה – בחובה שהוטלה על כל קומונה לערוך רשימה של פטרויטים נצרכים, שעל פיה ימסור ועד ההצלה הצבורית דין וחשבון על האמצעים שיש לאחוז בהם, כדי לתת לכל העניים מן האחוזות שנלקחו מאויבי המהפכה. באחוזות האלה יקצו מורגה אחת לקנינם הפרטי! ולטובת הזקנים והעניים החליט הקוננוט כעבור זמן-מה (בי"א במאי) לפתוח את "הרשמת הצדקה הלאומית".

למותר לציין, כי מורגה זו לא היתה אלא לעג לרש לגבי האכרים, ביחוד לאחר שאבדו את קרקעות הקהלה. אגב, את ההבטחה הזאת לא ניסו כלל לקיים חוץ מבכמה מקומות. ברוב חלקי צרפת – מי שלא כבש לעצמו משהו לא קבל כלום.

אף על פי כן נציין, כי אחדים משליחי הקוננוט השתדלו ב 1793 להלאים את הרכוש. ב 5 בינואר 1794, יצאה פקודה מטעם הקוננוט, שעל פיה "כל הסחורות והחפצים בערים הנצורות יוחרמו לשמוש הכלל". ואפשר לומר – מעיר אֶלְר – כי "היתה שאיפה להנהיג חוק זה גם בערים שלא היו נצורות", אולם הדבר לא יצא מגדר נסיונות מעטים.

ב 1794 דכא הקוננוט – או ביתר דיוק ועדי ההצלה הצבורית והבטחון הצבורי הכפופים לו – את גיליון של השאיפות הקומוניסטיות. ואף-על-פי-כן התפתח רוח העם הצרפתי בכיוון זה, ומחמת המאורעות של שנת הריפובליקה השניה נעשתה עבודת שויון רבה בכיוון הקומוניסטי.

בי"ד בנובמבר 1793 למשל, התקינו שליחי הקוננוט בליון תקנה מצוינת, שהחלו להגשימה. בתוקף התקנה הזאת צריכים היו כל בעלי-המומים והזקנים, היתומים והנצרכים "לקבל דירה, מזונות ותלבושת על חשבון עשירי הקנטון שלהם". כמו כן "צריך היה לתת לאזרחים המסוגלים לעבוד – עבודה וכלי עבודה הדרושים להם למקצועם". "רווחתם של האזרחים – כתבו שליחי הקוננוט בליון – צריכה להתאים לשקידתם ולעבודתם למען המולדת". לכלל דעה זו באו רבים משליחי הקוננוט שבצבא. כמו כן – אומר אֶלְר – אין ספק כי היו קהלות רבות שהנהיגו מדת-מה של קולקטיביות (ביתר דיוק: של קומוניזם מוניציפלי).

פעמים רבות הובע הרעיון, כי על המדינה לכבוש את בתי-החרושת שעזבו בעליהם, ולנהל על דעת עצמה את התעשייה. שומט הרחיב את הדבור על הנושא הזה באוקטובר 1793, בשעה שבחן את השפעת חוק המכסימום על מקצועות-התעשייה השונים; וז'נבון סנט-אנדרה עיבד באמצעי המדינה את מכרה קֶרְקֶה בבריטאן, כדי לתת פרנסה לפועלים. הרעיון היה מנסר בחללה של צרפת.

אולם אם יחידי סגולה משליחי הקוננוט קבלו בשנת 1793 כמה תקנות ברוח הקומוניזם והשתדלו להשוות את הרכוש – הרי הקוננוט עצמו היה מגן תמיד על ענייני הבורגנות, ויש לשער, כי צדק בואונרוטי באמרו, כי הפחד שמא ימשכו רובספייר וסיעתו אחרי תקנות העלוות להגביר בעם את יצר השויון – הוא שהמיט כליה על הסיעה הזאת בהפכת תשעה בטרמיוור.

פרק ששים ואחד: ארגון הממשלה המרכזית – מיתות בית-דין

לאחר גירושם של ראשי המפלגה הז'ירונדיסטית מן הקוננוט שקדו אנשי ההר במשך כל הקיץ 1793 על ארגון ממשלה חזקה המרוכזת בפריז והמסוגלת לעמוד בפני התנועות העלוות להתפרץ בעיר-הבירה בהשפעת "המטורפים" והקומוניסטים.

עוד בחודש אפריל מסר הקוננוט, כפי שראינו, את השלטון המרכזי לידי ועד ההצלה הצבורית הכפוף לו. ולאחר ל"א במאי הוסיף הקוננוט לחזק את הועד הזה באנשים ממפלגת ההר. וכשדחו את מועד כניסתה של החוקה לתקפה עד הקֶרְת ברית השלום – הוסיפו שני הועדים להצלה הצבורית ולבטחון הצבורי – לרכז בידיהם את השלטון וללכת בדרך הבינונית – הינו: בין המפלגות הקיצוניות (המטורפים והקומוניסטים) מזה ובין הדנטוניסטים, שאליהם הצטרפו הז'ירונדיסטים מזה. קלוב היעקובינים, שהרחיב במדה מרובה את חוג פעולתו בפרווינציות, עזר הרבה לשני הועדים בפעולה זו של רכוז השלטון, ויחד עם זה לכד את שורותיו. שמונים היו החברות בפרווינציות (אגודות העם וכדומה) שנצטרפו לקלוב היעקובינים בפריז ב 1791; וכעבור שנתיים היה מספרן 8000, וכל אחת מהן היתה נקודת-משען לבורגנות המהפכנית. מתוך החברות האלה נתגיסו הפקידים המרובים של הבירוקרטיה המהפכנית, וכל אחת מהן נהפכה למרכז משטרי שסייע לממשלה לגלות את אויביה ולהשמידם. מלבד זאת נתארגנו עד מהרה 40 אלף ועדים מהפכניים – ועד לכל קהלה ולכל סקציה בעיר גדולה – וכל הועדים הללו, שאת עניניהם נהלו על פי רוב בני הבורגנות (ולעתים קרובות גם פקידי המלכות לשעבר), נותקו עד מהרה מעל הקומונה ושועבדו בידי הקוננוט לוועד הבטחון הצבורי, והממשלה הפכה חיש מהר את הסקציות ואת האגודות העממיות למוסדות השלטון המרכזי – כלומר: לסניפי השלטון הפקידותי של הריפובליקה. בינתיים החמיר והדאיג מצבה של פריז. בעלי המרץ שבין המהפכנים התנדבו לצבא (1792–1793) ונשלחו אל גבולות הארץ או לואנדי. והמלוכנים הרימו ראש. הם השתמשו במיעוט הפיקוח עליהם וחזרו בהמון. פתאום הופיעה שוב בראש חוצות העשירות המופרזת של ימי המלכות. גני הצבור והרחובות המו מרוב מיסקאָדָנִים – כלומר: מבניהן ומבנותיהן של המשפחות האמידות – שהדמימו במלבושיהם ובנימוסייהם המשונים. בתיאטראות הציגו מחזות מלוכניים, והקהל קבל אותם בתשואות-חן, ואת המחזות הריפובליקניים קבלו בשריקות. הדברים הגיעו לידי כך, שעל הבמה הציגו מחזה שבו מתואר בית הסוהר טמפל ושחרורה של המלכה; ואמנם, בימים ההם כמעט שהצליחה מנסותה של מריה אנטואניטה.

הסקציות נתמלאו מהפכנים-שכנגד ממחנה הז'ירונדיסטים והמלוכנים. לעת ערב, אחרי יום-עבודה קשה וממושך, היו שכיריים ובעלי-המלאכה הולכים איש איש לביתו, ואותה שעה היו האברכים הבורגנים מזדינים במקלות עבים ובאים לאספות הכלליות של הסקציות ומכריחים את הנוכחים להצביע בכיוון רצוי למתנגדי המהפכה. הסקציות יכלו, בלי ספק, להדוף את המתפרצים הללו, כשם שכבר הדפוס פעם, בקראם לעזרה חברים מן הסקציות הסמוכות, אולם היעקובינים – שהיו מעוזה של הבורגנות – עינו את הסקציות בכלל והשתמשו בהזדמנות ראשונה שבאה לידם לשתק אותן. וההזדמנות לא אחרה לבוא.

פריז רעבה ללחם כמו קודם, ובארבעה בספטמבר 1793 התחילו מתלקטות כנופיות כנופיות מבני העם מסביב לבית העירייה ודורשות בקול רם: **לחם!** להתקלחות הללו הלכו ונתאימו, ורק שמו וטוב-לבו של שומט – גואלם החביב של עניי פריז – עמדו לו להרגיע את המתקלחות בהבטחות. שומט הבטיח להם להשיג לחם ולהשתדל בדבר מאסרם של פקידי ההספקה העממית. וכך עלתה התנועה בתוהו, ולמחרת היום הסתפק העם בשליחת צירים לקוננוט.

הקוננוט לא רצה ולא הספיק לעשות דבר המתאים לסיבות האמתיות של תנועה זאת. הוא לא הצליח אלא לאיים על המהפכנים-שכנגד בהכרזת טירור ולהגביר את שלטונה של הממשלה המרכזית. לא הקוננוט ולא ועד ההצלה הצבורית ואף לא הקומונה – אגב: שהיתה עליה אימת הוועד – לא עמדו על הגובה. לא נמצא איש שיביע בעוז ובדיוק את רעיונות השויון המהלכים בעם, כשם שדנטון, רובספייר ואפילו בארר ביטאו את רעיונות המהפכה בדרגותיה הקודמות. על העליונה היתה ידם של אנשי השלטון, כלומר: אנשי הבינוניות של הבורגנות, הדימוקרטית במדת-מה.

צריך לדעת, כי למשטר הישן עוד היה כוח כביר בימים ההם, שהוגבר בסיועם של כל אלה שנהנו מן המהפכה. כדי להכריע את הכוח הזה היה צורך במהפכה חדשה, עממית, הדוגלת בשם אידיאלי השויון, אבל רוב המהפכנים של 1789–1792 לא רצו בה כל עיקר. רוב מנינה של הבורגנות, שהופיע בשנים האלה (1789–1792) כמהפכני, סבר עכשיו כי המהפכה "הרחיקה לכת". התוכל המהפכה לעצור את "האנארכיסטים" ולהפריעם "משיווי הנכסים"? האם לא יקבלו האכרים על ידיה רוחה יתר על המדה ויסרבו לעבוד אצל אלה שקנו את נכסי האומה? אם כן, מנין ימצאו הפועלים שיעבדו את הקרקעות הללו? הרי קוני-הנכסים בהכניסם מיליארדים לאוצר המדינה – לא עשו את הדבר מתוך פטריוטיות חלילה, אלא כדי לעשות הון באחוזות הקניויות. מה, אפוא, יעשו אם בכפרים לא ימצאו פרולטרנים מחוסרי עבודה? ולדבר הזה לא יכלו להסכים.

וכך עמד לימינה של מפלגת החצר והאצילים מעמד שלם של קוני הקרקעות המוחרמים – "הכנופיות השחורות" ככינויים בימים ההם. לימינה עמדה גם עדת הספרים: הספקים שהתעשרו בן לילה, הבורסאים ששחרו בשטרי כסף וכדומה. כל אלה התעשרו בימי המהפכה ועכשיו נחפזו כולם ליהנות מפרי התעשרותם. על כן שאפו כולם לשים קץ למהפכה בהקדם האפשרי ולחסות בצל שלטון מוצק – בתנאי אחד: שהמהפכה-שכנגד לא תוציא מידיהם את האחוזות שקנו ואת הרכוש ששדדו. ובכפרים עמדו מאחורי גבם בורגנים זעירים, שזה לא כבר הצליחו לעלות מהמון האכרים. וכל הקהל הזה לא נשא נפשו אלא לדבר אחד: לכונן ממשלה מוצקת – כל ממשלה שהיא, ובלבד שתהיה תקיפה ותוכל מצד אחד לעצור את הסנקולוטים ומצד שני להדוף את האנגלים, האוסטרים והפרוסים, שהבטיחו לכוהנים ולמהגרים האצילים להחזיר להם את אחוזותיהם.

ומשום כן, משהרגישו הקוננוט וועד ההצלה הצבורית בסכנה הצפויה להם מן הסקציות והקומונות – מהרו להשתמש בחוסר האחדות שבתנועת ד'–ה' בספטמבר, כדי לחזק את הממשלה המרכזית ולדכא את הסקציות, אלה מקורות המרירות העממית.

אמנם, הוועד החליט, לשים קץ למסחר הגלוי בשטרי הכסף וגזר להטיל עונש מות על העוסקים בו. הוא כונן גם "צבא מהפכני" בן 6000 איש כדי להפיל אימה על המהפכנים-שכנגד ולהשקיטם וכדי לאסוף מתוך החרמה בכפרים – באחוזותיהם וחוויותיהם של האצילים – צרכי אוכל נפש לכלכלת פריז. אולם לתקנה זו לא צרפו כל תקנה אחרת בדבר מתן קרקעות לאכרים עניים, ששאפו לעבדם בידיהם, ומתן אמצעים שיוכלו לעבדם ולהגדיל ע"כ את היבול. ומשום כן לא היו ההחרמות של הצבא המהפכני אלא מקור חדש לשנאת הכפרים כלפי פריז; הם הגדילו את הקשיים להכנת צרכי האוכל.

בדבר אחד פעל הקוננוט במרץ: באימוי טירור ובהגברת שלטונה של הממשלה המרכזית. דנטון דבר על "העם המזוין" ואיים על המלוכנים. הוא אמר: צריך "שיוש-יום" יאה דמו של אחד האצילים, אחד המנוולים, בראשו בגלל חטאיו אשר חטא". על סמך מחשבה זו דרש הקלוב היעקוביני להועיד למשפט מהפכני את הז'ירונדיסטים שנאסרו בשנים ביוני. אָפְּר דבר על מיתות בית-דין שהן הכרח בכל מקום. לשם כך צריך היה להוביל את המערכת מעיר לעיר מכפר לכפר. בהתאם לדרישות אלה החליט הקוננוט להגביר את פעולותיו של הטריבוטל המהפכני: ניתנה רשות לערוך חפושים גם בלילות. וכך היו הוועדים מכינים את הטירור ובו בזמן אחזו באמצעים שיש בהם כדי להחליש את הקומונה הפריזית ואת שלטון העם בכלל. הוועדים המהפכניים, שרשותם עברה המשטרה המשפטית ועניני המאסרים, נאשמו במעילות שונות, ובהשפעת שוֹמְט ניתן לקומונה מטעם הקוננוט לטהר את הוועדים מן האלימנטים הבלתי-נאמנים ולהעמידם תחת פיקוחה של הקומונה. אולם כעבור י"ב יום, כלומר: ביו"ד בספטמבר 1793, כבר ניטלה הרשות הזאת מן הקומונה, והוועדים המהפכניים שועבדו לוועד הבטחון הצבורי – לזה הכוח המשטירתי החשוך, שעלה לגדולה על יד ועד ההצלה הצבורית ופער פיו לבלוע אותו.

בתואנה שהסקציות כפופות למהפכנים-שכנגד – צמצם הקוננוט בתשעה בספטמבר את אספותיהן הכלליות והעמידן על שתיים בשבוע; וכדי להמתיק את הלענה הזאת – הקציב 40 סו שחר כל אספה לסנקולוטים שהתפרנסו מיגיע כפיהם והיו באים לאספות. רבים ראו בתקנה זו משום מהפכנות; אולם לא כן, כנראה, התיחסו אליה הסקציות הפריזיות. אחדות מהן סרבו לקבל את השחר וקטרגו על עצם הרעיון הצפון בו; ושאר הסקציות השתמשו בו במדה מצומצמת עד מאוד.

לבסוף, ביי"ט בספטמבר, הגדיל הקוננוט את מספר הגזרות האימתניות, בצרפו אליהן את החוק בדבר "החשודים". בתוקף החוק הזה הותר לאסור את כל האצילים-לשעבר, את כל חסידיו "העריצות והפיאודליזם", "שלא יקיימו את חובם האזרחי", – את כל אלה שלא הוכיחו את זיקתם למהפכה! לואי בלאן מדבר בהתלהבות על זו "התקנה, שיש בה פוליטיקה איומה-רוממה". אולם באמת לא העידה זו אלא על רפיונו של הקוננוט, על אייכלתו להוסיף לכת בדרך המהפכה. היא גם הובילה לאותו בולמוס-המאסרים האיום שגרם ל"הטבעות" המוניות בנאנט, להרג הגדול של קולו ד'ארבואַ בליון ולמיתות-בית-דין בהמון ביוני וביוני 1794 בפריז-היגו: לכל המעשים אשר החישו את מפתחם של אנשי ההר.

אולם עם רכוזו של הכוח הממשלתי האיום בפריז, מן ההכרח היה שתפרוץ מלחמה אכזרית בין המפלגות הפוליטיות ותכריע: מי יירש את מכשיר השלטון החדש? וכך הוה: בכ"ה בספטמבר נתגלע ריב בין כל המפלגות, שהנחיל נצחון – כפי שאפשר היה לשער מראש – למפלגת שבילי-הזהב המהפכני, כלומר: ליעקובינים ולרובספייר. בהשפעתם נתמנו האנשים לטריבוטל המהפכני. כעבור שבוע, ב 3 באוקטובר, כבר נתן השלטון החדש את אותותיו. לאחר היסוסים רבים הוכרח חבר ועד ההצלה הצבורית אָפְּר למסור ביום ההוא דו"ח, שעל פיו יועמדו למשפט בטריבוטל המהפני הז'ירונדיסטים שגורשו מן הקוננוט בימי המרד של 2 ביוני. זמן רב בקש אָפְּר אמתלות שונות והשתמט מחובתו למסור את הדו"ח הזה; אולם עכשיו – אם מפחד שמא²⁰ יאשם גם הוא אם מתוך נימוקים אחרים – קם אָפְּר ודרש להועיד למשפט לא רק את ל"א הז'ירונדיסטים הנאשמים אלא עוד 73 ז'ירונדיסטים מחברי הקוננוט, שהוסיפו להשתתף בו ומחו נגד מאסר חבריהם שיש בו משום חילול החוקה. אולם לתמהונם של צירי הקוננוט התנגד רובספייר להצעה זו. אין צורך – אמר רובספייר – להתנפל על חיילי המפלגה; דינו אם נדכא את מנהיגיהם. תמכו בו גם אנשי הימין וגם היעקובינים, והוא העמיד על דעתו, ועל ידי כך הופיע קְמֶשְׁלִים המסוגל לעלות על הקוננוט ועל שני ועדיו. עברו ימים מועטים וידידו של רובספייר – סן-ז'וּסֵט – הרצה בקוננוט וקָבַל על השוחד, על העריצות והביורוקרטיה החדשה, העליל על הקומונה הפריזית – כלומר: על "הקיצוניים" שוֹמְט וחבריו – ודרש לקיים את "הממשלה המהפכנית עד הפְּרַת ברית השלום".

הקוננוט קבל את מסקנותיו, הממשלה המהפכנית המרכזית נתקמה. בפריז נמשכו הנפתולים לשלטון ובשדה-המלחמה הלך המצב והחמיר. באוגוסט הוכרז גיוס כללי, ודנטון, במרצו ובהבנתו את רוח העם כמלפנים, הביע לפני הקוננוט רעיון נועז בהצעתו להפקיד את כל הגיוס לא בידי

הבירוקרטיה המהפכנית, אלא בידי 8000 הפידיראטים שנשלחו לפריז מטעם אספות הבוחרים כדי להודיע את הסכמתם לחוקת 1793. הצעתו נתקבלה ב 25 באוגוסט. אגב: הואיל ומחציתה של צרפת התנגדה למלחמה – התנהג הגיוס בכבוד; מחסור גדול היה גם בכלי הזין.

באוגוסט ובספטמבר הגיעו לצרפת ימים של תבוסות צבאיות רבות. טולון היתה בידי האנגלים, במרסיליה ובכל פרוואנס כולה – מרד גלוי נגד הקונגוס; מצור ליון נמשך עד 8 באוקטובר; ובואנדי לא נשתנה המצב לטובה. רק בט"ז באוקטובר נחלו צבאות הריפובליקה את נצחונם הראשון על יד אוטני, ובי"ח בו עברו אנשי ואנדי, שהוכו ליד שוליה, את נהר לוארה, כדי ללכת צפונה. אגב: הרג הפטריוטים בואנדי לא נפסק עדיין. שאקט, למשל, הרג את כל אלה שנכנעו לו בנוארמוטה.

אין לתמוה על הקריאה "הכו את אויבי המהפכה" שיצאה מפי המהפכנים בראותם את הדם השפוך ואת המאמצים הכבירים והיסורים שבאו על המון העם הצרפתי מחמת הסתערות הזרים שהבהילו המהפכנים שכנגד. ארץ כי תבוא לכלל יאוש – הלא בהכרח תפרוץ בה הקריאה הזאת.

ב 3 באוקטובר ניתנה פקודה לטריבונול המהפכני לשפוט את מריה אנטואניטה. עוד בפברואר פשטה שמועה בפריז כי המלכה זוממת לברוח. כמה מן הנסיונות – עוד מעט והצליחו. חסידי בית המלוכה היו משחדים בלי הרף את פקידי העיריה שנתמנו מטעם הקומונה לשמור על בית הסוהר טאמפל.

נסיון אחד למלט את המלכה נעשה בפברואר 1793; הנסיון השני, שבו השתתפו מישונים והברון באץ, כמעט שהצליח; אחרי הדברים האלה הפרידו (בי"א ביולי) את מריה אנטואניטה מעל בנה (שנמסר לשם חנוך לסנדלר סימון) ואחר כך (בה' באוגוסט) הועברה לקונסירז'רי. אולם גם כאן נמשכו הנסיונות: רוז'ויל, אביר האורדן של לודוויג הקדוש, הצליח לחזור אל מקום מאסרה, ופולט, שנתמנה להיות שומר עליה בבית הסוהר, נשא ונתן עם אנשי החוץ. וכל פעם שזממו תכנית חדשה למנוסת המלכה – היו המלוכנים רוגשים ומבטיחים לחולל בקרוב הפכה מדינית ולשחוט אה כל חברי הקונגוס והפטריוטים בכלל.

יתכן מאוד, כי הקונגוס לא היה מתמהמה עד אוקטובר במשפט המלכה – אילמלא תקותו לעצור את התפרצות הצבא הזר לצרפת בתנאי שהמלכה ילדיה יוצאו לחפשי. ידוע, כי ועד ההצלה הצבורית נתן ביולי הוראות ברוח זו לשליחיו סמוניל ומקה, ששר פלך מילאן אסרם באיטליה; כן ידוע, כי גם ימים רבים אחר כך היה מו"מ בדבר שחרורה של בת המלך.

מחליפת המכתבים שבין מריה אנטואניטה לפריז המצויה בידינו יש לראות בפירוש, כי היא השתדלה לעורר ולהכשיר את התפרצות הגרמנים לצרפת, וכי היא היתה מגלה לאויב את סודות ההגנה הצבאית; ומילא לא כדאי כלל לסתור את דבריהם של כמה מן הסופרים החדשים, המשתדלים לתאר אותה בדמות קדושה. דעת הקהל ב 1793 לא טעתה כלל בחשבה כי כבדה אשמתה של המלכה כלפי צרפת מאשמתו של לודוויג הטי"ז. בט"ז באוקטובר הועלתה המלכה לגרדום.

מיד לאחריה הוציאו להורג את הז'ירונדיסטים. הקורא זוכר בודאי, כי בשנים ביוני, בשעה שאסרו את 31 צירי הז'ירונדיסטים, ניתנה להם הרשות להלך בפריז בליות שוטר. לחייהם לא היתה צפויה סכנה רבה; ולא לחנם הסכימו כמה מאנשיההר המפורסמים ללכת אל הפלכים שבחרו בז'ירונדיסטים הללו ולהיות שם בני תערוכת. אולם רבים מהצירים הז'ירונדיסטיים שנאסרו ברחו מפריז ופשטו בפרווינציות בכונה לעורר שם מלחמת אזרחים. אחדים מהם קוממו את נורמאנדיה וברייטאן, אחרים השתדלו להמריד בקונגוס את בורדו, מרסל, ואת כל פרוואנס; ובכל מקום היו בני בריתם של המלוכנים.

ברגע זה – כלומר: באוקטובר 1793 – לא נותרו בפריז אלא 12 צירים מ 31 אסירי שנים ביוני. צרפו אליהם עוד עשרה, והמשפט החל ב 23 באוקטובר. הז'ירונדיסטים התגוננו בדברי עתק, והואיל ונאומיהם עלולים היו להשפיע גם על "הנאמנים" שבין הדיינים המושבעים בטריבונול המהפכני – הכריח ועד ההצלה הצבורית את הקונגוס להתקין על רגל אחת תקנה בדבר "החשת הויכוחים" בבית המשפט. ב 29 באוקטובר נקרא החוק החדש בפני השופטים. הויכוחים המשפטיים נגמרו וכ"ב הנאשמים נידונו למות. וְלֹא אָבַד אֶת עֲצָמוֹ לְדַעַת בְּדִקְרִית פְּגִינָה, והשאר הוצאו להורג למחרת היום.

גב' רולאן (אשתו של המיניסטר ואחת החברות המשפיעות ביותר במפלגה) הוצאה להורג ב 7 בנובמבר, ובעלה וקונדורסה אבדו את עצמם לדעת. באילי, ראש עיריית פריז לשעבר, שהשתתפותו עם לפיט בהרג העם בשדה מרס ב 17 ביולי 1791 הוכחה בהחלט, פְּרָנוֹ, שעבר למחנה המלכה לאחר שליוה אותה במרכבת המלך בדרך מוארן לפריז – הוצאו להורג מיד לאחר הרג חבריהם. ובדצמבר הועלו לגרדום הז'ירונדיסטים קָרְסֶן וראבו סנט־אָטֶן וגם גב' די־ברי, שיצאו לה מוניטין עוד בימי המשטר הישן.

הטירור החל, איפוא, ומילא צריכה לבוא התפתחותו הגורלית.

פרק ששים ושנים: השכלת העם – השיטה המטרית – הלוח החדש. – התנועה נגד הדת

בתוך סערת ההתנגשויות הללו לא סיחחו המהפכנים את דעתם מן השאלה הגדולה, שאלת ההשכלה העממית. אדרבה: הם השתדלו להניח את היסוד להשכלתו של כל העם הצרפתי כולו – השכלה, שיש בה מן השוויון. גדולה היתה עבודת-ההכשרה שעשו בכיוון זה האספה המחוקקת והקונגוס. הקונגוס התקין כמה תקנות בענין ההשכלה בת שלוש הדרגות: בתי הספר הנמוכים, הבינוניים והמקצועיים.

אולם המופלאה מכל המזקרות המדעיות שהנחילה לנו תקופת-המהפכה זו – היתה השיטה הקטרית במדה ובמשקל, שהמלומדים הצרפתיים תקנוה, והקונגוס הנהיגה בחיים. שיטה זו גרמה להכניס למדעינו את חלוקתם העשרונית של כל המדות – באורך, בשטח, בהקף ובמשקל – המתאימה לשיטת המספרים העשרונית, שיטה שהכניסה פשטות נפלאה בהוראת למודי החשבון וסיעה בכלל למחשבה המתמטית. אבל לא זה בלבד: – בשיטה זו הושג משהו גדול מזה לאין ערוך. למדת היסוד בכל השיטה הזאת – הוא המטר – ניתן אורך, שאם ישכח בזמן מן הזמנים, כשם שנשכחו מדותיהם של המצרים והרומאים, הרי נקל יהיה לחדשו בכל עת בדיוק נמרץ על פי גודל כדור הארץ. דבר זה פתח אפקים חדשים לשכלו של האדם והכניס במדת-מה רוח-שיטתיות בידיעותינו. זאת ועוד אחרת: בשל קביעת יחסים פשוטים בין מדות האורך, השטח, ההקף והמשקל הכשירה השיטה המטרית את נצחונם הגדול של המדעים במאה הטי"ט – קביעות אחדותם של כל הכוחות הפיזיים, אחדותו של הטבע כולו. הלוח הריפובליקני החדש היה תוצאה טבעית מן השיטה המטרית. הוא נערך על ידי קבוצת מלומדים ונתאשר מטעם הקונגוס לאחר שתי הרצאות של רום (ב 20 בספטמבר ו 5 באוקטובר 1793) והרצאתו של פאבר ד'אָגְלֶנְטִין (ב 24 בנובמבר). הוא הכניס למניין-השנים תאריך חדש, שהחל ביום בו הוכרזה הריפובליקה בצרפת בכ"ב בספטמבר 1792, יום שבו היום והלילה שוים. הלוח החדש בטל גם את השבוע הנוצרי. הראשון בשבת נתבטל. ליום השבת נחשב היום העשירי של הַקָּאֵדָה (העשור).

הסכמת הקונגוס ללוח החדש שבטל את הלוח הנוצרי הוסיפה, ממילא, אומץ רוח לאנשים, שקדשו מלחמה על הכנסייה הקתולית וכל הדבקים

בה, כי היא היתה בעיניהם עיקר משנתו של המשטר המלכותי והפיאודלי שלא מוגר עדיין מיגור מוחלט. הנסיון שעשתה המהפכה בבואה להשביע אמונים לקונסטיטוציה את הכהונים הקתולים, שהיו נלחמים בה בכל האמצעים – הוכיח, כי אין כל אפשרות למשוך את הכהונים אל האידיאות המתקדמות. ובהכרח נתעורר לפני המהפכה הרעיון לבטל את משכורת הכהונים שבתקציב הממלכתי ולמסור אותו למאמינים עצמם. עוד בנובמבר 1792 עורר קמבון את השאלה הזאת בקוננוט, אולם הקוננוט החליט שיש פועמים לשמור על הכנסיה הלאומית, המקבלת את משכורתה מן המדינה ונכנעת לה, אף על פי שבו בזמן היה הקוננוט גוזר גזרות קשות על הכהונים שהתנגדו למהפכה.

חוקי העונשין שנגזרו על הכהונים הסרבנים היו חמורים מאוד. תחלה גורשו מצרפת כל הכהונים, שסרבו להשבע אמונים לקונסטיטוציה, ומי"ח במרס 1793 נתחייב מיתה כל איש שהיתה לו יד במהומות נגד הגיוס וכל אלה שגורשו מצרפת ונאסרו בתחומיה של הריפובליקה. בכ"ו באוקטובר נגזרו על הכהונים גזרות חמורות מאלה. גזרת הגירוש חלה גם על הכהונים שנשבעו אמונים לקונסטיטוציה, אם ששה אזרחים מבני הקנטון שלהם האשימום בהתנהגות אנטי-אזרחית. גזרה זו נגזרה מפני שהכהונים שנשבעו אמונים היו מסוכנים למהפכה – ככהונים שלא נשבעו ונקראו בשם "אפיפיוורים".

הנסיונות הראשונים להבדל מן הדת הנוצרית נעשו באֶדוֹל ובֶנוֹאר. הקומוסר של הקוננוט שנשלח לנואר ושפעל בלי ספק בהסכמתו, ואולי גם בהשפעתו של שומט (שנודמן עמו בעיר זו), קדש בכ"ו בספטמבר 1793 מלחמה על "דעות ההבל והצביעות" כדי לקבוע את "פולחן הריפובליקה והמוסריות הטבעית". כעבור ימים מספר בי"א באוקטובר, לאחר שהקוננוט קבל את הלוח החדש, פרסם פושה עוד פקודה, שעל פיה אסור לערוך עבודת אלוהים מחוץ לכתלי בתי התפלה. ניתנה פקודה להסיר את כל "סמלי הדת שנקבעו בדרכים". גזרו על הכהונים, שלא יופיעו בבגדי כוונה מחוץ לכתלי בתי התפלה. סדר ההלויה נקבע בלי כל טקס דתי בשדות מוקפים עצים, "שבצלם תתנוסס אַנְדְרֵסֶה המתארת חלום". כל שאר הסמלים ישמדו, ו"על שערי שדה-קבורה, זה שנתקדש ברגשי כבוד דתי לעצמותיהם של האבות, תקבע כתובת: המות הוא שנת עולמים". פושה היה מסביר לעם בהרצאות מטריאליסטיות את הטעם שבפקודותיו.

ובימים ההם פעל שליח אחר של הקוננוט, לְנֶאָל, בעיר רוֹשְפּוֹר והפך את הכנסיה של העדה ל"היכל האמת". בל"א באוקטובר 1793 באו שמונה כוהנים קתוליים וכומר פרוטסטנטי להיכל זה והסירו מעליהם את בגדי הכהונה.

בהשפעת שומט נגזרה גזרה בפריז (ב 14 באוקטובר) על עבודת אלוהים מחוץ לכתלי בית התפלה, ובט"ז בו אישרה הקומונה את תוכן פקודתו של פושה בדבר סדרי הקבורה.

אין שום ספק, כי לא לפתע קמה התנועה הזאת, היא הוכשרה ע"י המהפכה וחלוציה. עכשיו באו פעולות הקוננוט ועודדו את ערי השדה בצרפת, ובמקומות רבים החלה ההתבדלות. ביזמתו של אחד הפרורים פרש כל הגליל הסמוך לקורְנֶל מן הנצרות, והקוננוט אישר ברצון את ההודעה בענין זה שנמסרה לו ב 30 באוקטובר. כעבור ימים מועטים באה לקוננוט משלחת מטעם הקומונה מְקֶסִי, ואף היא מסרה הודעה כנ"ל שנתאשרה ברצון. ואגב קבע הקוננוט את זכותם של האזרחים לקבל עליהם את הדת הרצויה להם ולבטל את המנהגים שאינם לרוחם. גם המשלחת מטעם פלך סינה ואואזה, שבקשה לבלתי מנות איש במקום ההגמון הַרְסֵאֵלִי שמת, נתקבלה בכבוד.

הקוננוט סייע לתנועה זו שנלחמה באמונה הקתולית לא רק ביחס הרצון שהראה למשלחות אלה, אלא גם בקבעו את המטרה שלשמה הוקדשו החפצים היקרים שהוחזרו בכנסיות; למשל: את הסרטן של זֶן' וְיֶנְהָה הקדושה, שהיתה קדושה לעיר פריז, שלחו לבית יציקת המטבעות. יש לציין, כי בענין זה המשיך הקוננוט מה שכבר החלה לעשות האספה המכוננת ב-1790.

אז העיזו אַנְכְרִסִים קלוֹז' ושומט לפסוע עוד פסיעה בכיוון זה. קלוֹז', ברון פרוסי שנתמסר בכל מאודו ונפשו למהפכה והטיף לברית כל העמים, ונמ מנהלה של הקומונה הפריזית שומט, בא"כוחו האמתי של הפועל הפריזי, השפיעו על הגמון פריזי גוֹבֶל, שיסתלק מכהונתו. ב 7 בנובמבר 1793 בא גובל לקוננוט בלוית 11 מכהונים, פאש ושומט, כדי להסיר את אותות ההגמונות ולהסתלק מכהונה זו. בנאומו לכבוד המאורע אמר, כי כל ימיו היתה נפשו קשורה ב"פרינציפים הנצחיים של השוויון והמוסריות הכרחיים בכל חוקה ריפובליקנית באמת"; עכשיו נכנע לקול העם והסתלק מן "החובות המוטלות על כוהן הדת הקתולית". הוא הסיר מעליו את הצלב ואת הטבעת ההגמונית ושם עליו את סמל השוויון – כפת צמר אדומה, שהציע לו אחד מחברי הקוננוט. התלהבות עצומה תקפה את האספה, שאפשר לדמותה להתלהבות ששררה אור לארבעה באוגוסט. עוד שני הגמונים, תומס לְנֶה וְגֶה רֶנֶן ושאר חברי הקוננוט שהיו מאנשי הכהונה מיהרו אל הבמה ועשו כמעשי גובל, ורק הכומר גריגואר סרב להצטרף אליהם. ואשר לכומר סֶסֶ – הרי הוא הודיע, כי לפני שנים רבות הסתלק מלהיות כומר וכי אין לו דת אחרת אלא דת החופש והשוויון והוא שואף זה כבר לנצחון השכל על דעות ההבל והקנאות. המחזה הזה עשה רושם כביר על בני הדור. הדבר, נתפרסם כמובן, בכל צרפת ובכל אירופה כולה, והגביר בקרב המעמדות השליטים את השנאה לריפובליקה.

בצרפת התפתחה התנועה הזאת עד מהרה. בשני השבועות הראשונים הסתלקו מכהונתם הגמונים וכהונים רבים. התנועה נגד הקתוליות – שבה "דת הטבע" באה כרוכה ברגש פטריטי חזק – היתה, כנראה, רווחת הרבה יותר מכפי שישער אדם שאינו מצוי אצל תעודות הימים ההם. מועצות הפלך והקומונה הפריזית החליטו לחגוג את העשור השני – (10 בנובמבר) – בכנסית האם הקדושה ולערוך שם את "החג החופש והתבונה", שבו ישירו הימנונים פטריטיים ליד פסל החופש. קלוֹז', מוֹמֶרָה, אָבֶר ושומט הטיפו בשקידה רבה באגודות העממיות והשתדלו להכין את החג, והוא הצליח יפה. אולם כדי לסמל את החופש בחגיגה זו – העדיפו מסדריה את החי על הדומם, מפני ש"הפסל הוא אף-על-פיכך צעד אל עבודת האילים" (מדברי שומט).

ואכן יש להשתומם על סירובו של הקוננוט להעמיד על סדר היום את ענין ביטולה של המשכורת הממשלתית לכהונים, אף-על-פי שמכל צד באו דרישות כאלה. לעומת זאת היו הקומונה והסקציות הפריזיות עושות בגלוי את המעשים שיש בהם משום הסתלקות מן הדת הנוצרית. בכל סקציה היתה לפחות כנסיה²² אחת שנהפכה ל"היכל התבונה", והמועצה הראשית של הקומונה העיזה לפעול ביתר חריפות. בראש חודש פרימר (21 בנובמבר) נאם רובספייר על הכרחות הדת לעם. בהשפעת שומט פרסמה מועצת הקומונה ב 3 בפרימר, בתורת תשובה לנאום הזה, את פקודתה לסגור את בתי הכנסיות של כל הדתות. כל כומר היה אחראי למהומות הדתיות, ועל הועדים המהפכניים הטילו להשגיה היטב על הכהונים. מלבד זאת בועצת הקומונה מאת הקוננוט לשלול מאנשי הכהונה את הזכות לשאת משרה צבורית. ובו בזמן יסדה הקומונה שעורים ללמודי המדע המוסרי, לשם הכשרת מטיפים לדת החדשה. כמו כן ניתנה פקודה לנפץ את כל מגדלי הפעמונים, ובכמה מן הסקציות חגגו את חגי התבונה אגב לגלוג לפולחן הקתולי. אחת הסקציות שרפה את ספרי התפלות, ואָבֶר שרף דברי קדושה בקומונה. כמעט כל ערי השדה, ביחוד בחלקה הדרומי-מערבי של צרפת, הצטרפו, כנראה, לתורה הרציוליסטית החדשה.

והממשלה, הינו: ועד ההצלה הצבורית, הפריעה בחשאי את התנועה הזאת. רובספייר דבר דברים קשים כנגדה, וכשקלוֹז' בא לועד וספר בהתלהבות על הסתלקותו של גובל מכהונתו – הביע רובספייר בחריפות את אי-רצונו ושאל: ומה יאמרו על הדבר הזה הַבְּלָגִים, שקלוֹז' השתדל לספחם לצרפת? אמנם, ימים אחדים שתק רובספייר, אבל ב 20 בנובמבר חזר דנטון לפריז, ולמחרת היום נשא רובספייר בקלוב היעקובינים את נאומו הראשון והחריף נגד "פולחן השכל". הקוננוט – אמר רובספייר – לא יעשה לעולם את המעשה הנועז הזה ולא יגזור גזרה על הדת הקתולית; הוא ישמור על חופש הדתות ולא יתן רשות לרדוף כוהנידת שקטים. הוא אמר, כי המושג "היצור העליון, השומר על כל נרדף על לא-חשט, והעונש את החטאים", – הוא מושג עממי בהחלט. על כן כינה רובספייר את האנשים שקדשו את המלחמה על הנצרות בשם בוגדים

וסוכניהם של שונאי צרפת, המתנכלים להשניא את הרפובליקה על בני שאר העמים, שלכם נמשך אחרי האידיאלים שברפובליקה או אחרי תועלתם הפרטית. כמעט ברוח זו נאם דנטון בקונגרט כעבור חמשה ימים. הוא קטרג ביחוד על חגיגת המסכות האנטי־דתיים.

מה קרה בימים ההם שגרם לקרב כל־כך את רובספייר לדנטון? מה היו הנימוקים שהמריצו את דנטון לקטרג על התנועה האנטי־דתית, והלא הוא היה חסידו של דידרו, ואפילו בבית־הדין וגם בעמדו למרגלות הגרדום מצא לנכון להדגיש את השקפותיו החמרניות? מלחמה זו שאטר דנטון מצריכה הסבר ביחוד לאחר שידוע לנו, כי במשך המחצית הראשונה של חודש פרימר הוסיף הקונגרט להתיחס בצרפון לתנועה האנטי־דתית. עוד ב־14 בפרימר (4 בדצמבר) הביא קתון, חסידו של רובספייר, דברי קדושה לקונגרט ודבר עליהם בלעג. ומשום כן מתעוררת שאלה: אולי השתמש רובספייר באיזה מהפך חדש שחל במשאיומתן עם אנגליה, כדי להשפיע על דנטון, ובעזרתו לדבר בגלוי על הכרחות הדת, ברוח קרובה לו – בהיותו מאמין באלוהים וחסידו של רוסו.

באמצע חודש פרימר השתמש רובספייר בעזרתו של דנטון והעזו לפעול, ובט"ז בו דרש מאת ועד ההצלה הצבורית לפרסם פקודה על חופש הפולחן, שסעיפה הראשון אוסר "כל מעשה־כפייה וכל אמצעי המתנגדים לחופש הדתות". יתכן מאוד, כי תקנה זו הותקנה מיוחד מרידות בכפרים, מפני שהאכרים קבלו באיבה רבה את הגזרה בדבר סגירת בתי הכנסיות. על כל פנים – הקתוליות חגגה את נצחונה. הכל הבינו, כי רובספייר פרש עליה את כנפי חסותו. הקתוליות היתה שוב לכנסית המדינה.

לפי שעה הצטמצם העניין בזאת. אולם באביב ניסה ועד ההצלה הצבורית, בהשפעתו של רובספייר, להעמיד מול דת התבונה את דת היצור העליון ברוח העיקרים שקבע רוסו בספרו "הכומר מסאויה". אולם אף־על־פי שהמשלה תמכה בדת הזאת, ואימת המערכת נפלה על מתנגדיה – הנה בכל זאת היתה כרוכה תמיד בדת התבונה, אפילו בשעה שמנהגיה נקראו בשם פולחן היצור העליון. בשם זה היה רווח הפולחן, שחציו דיאסטי וחציו ראיציאליסטי, עד שבאה הריאקציה הטרמידורית ושמה לו קץ. ואשר לחג "היצור העליון", שהוחג בפריז ברוב פאר וברשמיות יתירה ב־8 ביוני 1794 ושחשיבות רבה יחס לו רובספייר, שהתימר להיות מיסד דת מדינית חדשה, הנלחמת בכפירה – הרי חג זה היה, כנראה, יפה מאוד בתורת הצגה תיאטרלית. אבל הוא לא מצא הד בלב העם. אגב: הואיל והחג הזה הוחג מרצונו של ועד ההצלה הצבורית – זמן־מה לאחר ששומט וגובל החביבים על המון־העם עלו לגרדום בשל אפיקורסותם – קבל הוא ממילא אופי של נצחון־דמים לממשלה היעקובינית כלפי האלימנטים הקיצוניים. ומשום כן לא יכול היה החג הזה לעורר חבה בהמונים, ואיבתם הגלויה של כמה מחברי הקונגרט לרובספייר, שהתבטאה בעצם החגיגה, הפכה אותו חג למעין הקדמה לתשעה בטרימור. חגיגת היצור העליון היתה ראשית קצה של המהפכה.

פרק ששים ושלושה: בטול הסקציות

כוחות אויבים עמדו זה מול זה בסוף 1793: ועדי ההצלה הצבורית והבטחון הצבורי, שהקונגרט היה כפוף להם, – מזה והקומונה הפריזית – מזה. אמנם, עיקר כוחה של הקומונה לא היה ביחידים ולו גם מפורסמים ביותר: – לא בראש העיריה פאש ולא במנהלה שומט או סגנו אבר, ואף לא במועצת הכללית. כוחה היה בסקציות, ומשום כן כיונה הממשלה המרכזית את כל מאמציה לשעבד את הסקציות.

משנטל הקונגרט מן הסקציות את הזכות לכנס על דעת עצמן את אספותיהן הכלליות – החלו הסקציות ליסד אגודות עממיות או אגודות סקציוניות. אולם היעקובינים, שנהפכו לאנשי־ממשלה גמורים, לא הביטו בעין יפה על האגודות הללו; ולפיכך הרבו בקלוב היעקובינים לקטרג בסוף 1793 ובראשית 1794 על האגודות העממיות והסקציוניות – ביחוד משום שבימים ההם התאמצו המלוכנים לכבוש אותן. "מפגר המונארכיה – אמר סימונד היעקוביני – שרצו שרצי־ארס למכביר, שאינם פתאים כדי לקוות לתחית המתים; הם משתדלים להמשיך את עונית־הגסיסה בחיים הפוליטיים של המדינה. השרצים הללו הצליחו ביחוד בפרווינציות. מהגרים רבים, יודעי־דין, חכמי־ממון, סוכני המשטר הישן, מציפים את הכפרים, כובשים את האגודות העממיות ומתמנים נשיאים ומזכירים בהן.

אין שום ספק, כי האגודות העממיות שבפריז לא היו אלא אספות הסקציות, שנתארגנו בהסבת שם, הן היו "מְטֵהרות" בעצמן, בלי התערבות זרים, כלומר: הן היו מדיחות את המלוכנים המסתתרים בתוכן וממשיכות את פעולת הסקציות. אולם עצם פעולתן לא מצאה חן בעיני היעקובינים, שרחשו איבה ל"טירונים", העולים עליהם במסירות למהפכה. "המקשיב לדבריהם – אומר סימונד – יכול לבוא לכלל מסקנה, כי הפטריוטים של שנת 1789 אינם אלא סוסות תשושות ובלות, שאין להן תרופה אלא שחיטה, מפני שאינן מספיקות ללכת בעקבי הטירונים בדרך המהפכה". ובדברו על האספה המחוקקת החדשה, הרביעית, ש"הטירונים" הללו רוצים לכנסה כדי להרחיק לכת מן הקונגרט – הרי הוא גילה את חששותיה ופחזיה האמתיים של הבורגנות היעקובינית. "אויבינו הגדולים ביותר – הוסיף ז'נבון סנט־אנדרה – אינם מאחרי כתליה של האספה; אנו רואים אותם: הם יושבים בתוכנו; הם רוצים להרחיק לכת ממנו בתקנותיהם המהפכניות".

אחרי דבריו אלה קטרג דיפורני על כל האגודות הסקציוניות, ודישאן כינה אותן בשם "אונדיאות קטנות". ורובספייר הוציא מיד את נימוקו החביב: "טכסי הורים!" "לדאבנו – אמר רובספייר – נתאמתו חששותי. הלא רואים אתם, שיד הצביעות הקונטר־ריוולוציונית גוברת באגודות האלה. סוכני פרוסיה, אנגליה ואוסטריה מתנכלים להאביד את שלטונו של הקונגרט ואת השפעתה הפטריוטית של אגודת היעקובינים".

שנאת היעקובינים לאגודות העממיות מקורה, כנראה, בשנאתם לסקציות הפריזיות גופא ולהסתדרויות מסוג זה שבערי השדה. זו היתה שנאת ממשלה מרכזית להנהלה עממית עצמית. ומשנקבע השלטון המהפכני על סמך הפקודה של 4 בדצמבר 1793 – ניטלה זכותן של הסקציות לבחור את שופטי השלום ואת מזכיריהם, זו הזכות שהן נטלו לעצמן ב־1789 ואחר כך בא עליה אישור החוק. את השופטים ומזכיריהם תמנה מכאן ולהבא המועצה הראשית של הפלך. יתר על כן: אפילו זכותן לבחור לעצמן ועדים מקומיים לעזרה צבורית ניטלה מהן בדצמבר 1793 ונמסרה לידי הועדים של ההצלה הצבורית והבטחון הצבורי! אכן, ארגון העממי המהפכני של הסקציות נגדע בעודו בראשיתו.

אולם עיקר כונתה של ממשלת היעקובינים מתבטאת בפעולתה לרכז בידיה את כל התפקידים המשטרתיים. בפרק כ"ד ראינו את גודל ערכן של הסקציות בתורת מוסדות החיים המוניציפליים והמהפכניים של פריז; ציינו את כל מה שפעלו הסקציות להספקת צרכי אוכל נפש לתושבי העיר, להרשמת מתנדבים, לארגון הזיון, למשלוח הגדודים למלחמה, לארגון העבודה לנצרכיה וכו'. אולם יחד עם התפקידים הללו "מלאו הסקציות של פריז ושאר הערים הגדולות את התפקידים המשטרתיים. בפריז החל הדבר עוד ב"ל" ביולי 1789, בשעה שנסודו "ועדי הרבעים", שקבלו על עצמם את התפקידים המשטרתיים. חוק ה־6 בספטמבר 1789 קיים בידיהם את התפקידים הללו, ובאוקטובר ארגנה עיריית פריז, שהיתה זמנית בימים ההם, את משטרתה החשאית וקראה לה בשם ועד החקירות.

העיריה, אף על פי שהורתה ולידתה היו במהפכה, חזרה אל אחת המסורות המגוננות ביותר של המשטר הישן: המשטרה החשאית. לאחר 10 באוגוסט 1792 החליטה האספה המחוקקת להפקיד את "משטרת הבטחון הצבורי" ביד־²³ המועצות הפלכיות, המחוזיות והמוניציפליות, ובהנהלת ועד־פיקוח משותף נקבעו הועדים המשטרתיים בכל סקציה. לא ארכו הימים ועם תגבורת המלחמה שבין המהפכה למתנגדיה היו הועדים הללו מטופלים בעבודה רבה, ומשום כן נוסדו בכ"א במרס 1793 ועדים מהפכנים מיוחדים בני 12 חברים בכל קומונה ובכל סקציה של

ע"כ נהפכו הסקציות, באמצעות הועדים המהפכניים, למוסדות משטרתיים. אמנם, תחילה בפקוח על הזרים; אולם לאט-לאט נתוספו להם זכויות מרובות, דוגמת המשטרה החשאית במדינה מונארכיסטית. בימים ההם אפשר היה לראות, איך דוכאו הסקציות, שלכתחילה היו מוסדות המהפכה העממית, מפני התפקידים המשטרתיים של ועדיהן; ומיום ליום ניטל מן הועדים הללו אפים המוניציפלי, והם נהפכו למוסדות שניים במעלה בפקוח המשטרתי, הכפופים לוועד הבטחון הצבורי.

ועדי ההצלה הצבורית והבטחון הצבורי התיקו בדרך זו את הועדים המהפכניים מעל צ'קתם, הלא היא הקומונה הפריזית, והחלישוה ע"כ. הם הרגילו את הסקציות ואת ועדיהן להכנע, ולאט לאט הפכו אותן לחלקי המנגנון הפיקודי הממשלתי, ולבסוף, לשם מניעת השרירות כביכול, הפך אותן הקונונט לפקידיו השכירים וע"כ הכניע את כל 40,000 הועדים המהפכניים לוועד הבטחון הצבורי, שלו ניתנה הרשות "לטהר" את הועדים הללו ולמנות את חבריהם על דעת עצמו. פקידי הריפובליקה הרכזנית שאפו לצמצם בידיהם את הכל, כמעשה המונארכיה במאה ה"ו ונטלו מן ההנהלה העממית העצמית את הזכות לבחור שופטים, ועדי עזרה, פיקוח על עניינים משקיים, משא ומתן בעניני הצבא וכו' וכו'. כמו כן צמצמו את זכותן גם בשאר התפקידים, עד שלבסוף הכניעו אותן לצמצם בעניני המשטרה.

אולם ע"כ כך קיפחה המדינה לחלוטין את הסקציות, את המוניציפלויות המהפכניות ואת הרוח המהפכנית. הוכשרה הקרקע לריאקציה. ואמנם, לאחר הדברים האלה מתו הסקציות הפריזיות והאגודות העממיות שבערי השדה. המדינה בלעה אותן, ובמותן מתה המהפכה. מינואר 1794 נתקפחו החיים הצבוריים בפריז, האספות הכלליות של הסקציות שוב לא הראו סימני חיים; כל השלטון עבר לידי ועדיהן המהפכניים; וגם הועדים הללו לאחר שחדלו להיות נבחרים ונהפכו לחבר פקידים שנתמנו ע"י הממשלה – לא הוסיפו להראות סימני חיים.

עכשיו, כשבקשה ממשלת היעקובינים לדכא את הקומונה הפריזית – יכלה לעשות את מבוקשה בלי לסכן את קיומה. ואמנם עשתה כך כעבור שני חדשים – במאסר 1794.

פרק ששים וארבעה: לחמת מפלגות. – הבונים החפשים

כבר בדצמבר 1793 ראה רובספייר שהריפובליקה המהפכנית קרובה לקצה. "נעמוד על המשמר, – אמר רובספייר, – כי קרוב יום אבדנה של המולדת". ולא הוא היחיד הרגיש בדבר. הרעיון הזה הובע לעתים תכופות בנאומו המהפכנים. המהפכה שנעצרה בחצי דרכה לא יכלה להחזיק מעמד בשום אופן. מפני מצבה של צרפת בסוף 1793 הוכרחה המהפכה, שנפסקה בשעה שהעם החל לבקש דרכים חדשות לתמורות סוציאליות, להתפורר מבפנים במלחמת-מפלגות קטנה בשל רסן השלטון. המהפכה בזובה את כוחותיה בנסיגה – המוטעה והנפסד אפילו מבחינה פוליטית – להשמיד את אויביה, ואף-על-פי-כן לשמור על הקנין הפרטי. עצם המאורעות המריצו את צרפת ללכת בדרך התנועה הקומוניסטית החדשה. אולם המהפכה לא מנעה את יסודה של "הממשלה התקיפה", והממשלה הזאת דכאה את הקיצוניים ששאפו לקומוניזם והפילה את אימת המערכת על כל התמימים עמה בהשקפותיהם. ואשר לאברטיסטים, שהיו רוב מנין בקלוב הקורדיליריים ובקומונה ואשר כבשו את המיניסטריון לעניני המלחמה – הרי כל מושגיהם הרחוקים מעל המהפכה הסוציאלית. אבר, כמוכן, היה כותב לפעמים בעתונו ברוח קומוניסטית; אולם הטיור וכבוש השלטון היו חשובים בעיניו לאין-ערוך משאלת הלחם, הקרקע או ארגון העבודה. ואשר לשו"מט – הרי חבתו את העם ואורח חייו צריכים היו להזיקו לקומוניסטים, ואמנם, זמנרמה היה מקבל השפעתם. אולם הוא היה קרוב גם למפלגת האברטיסטים אשר לא שאפו לעורר את העם לגילוי פעלתני של רצונו הכלכלי והסוציאלי. עיקר חפצם היה לכבוש את השלטון בכוח "טיהור" חדש בקונונט להפטר מן "התשושים ובעלי-המום שבין אנשי המהפכה", להכניע את הקונונט לקומונה הפריזית בעזרת ל"א-במאי חדש, שיסתייע הפעם בכוח הצבא המהפכני, ואת השאר – ימים יגידו. אולם כאן טעו האברטיסטים. הם לא העריכו במדה מספקת את גודל עוזם של שני הועדים. ועד ההצלה הצבורית נהפך במשך ששת החודשים האחרונים – בשכר הצלחתו במלחמה – לכוח ממשלתי כביר, וועד הבטחון הצבורי נהפך לכוח איום יותר, כי הוא רכז בידיו את כל המשטרה החשאית והיה רשאי להעלות אנשים לגרדום לפי ראות עיניו. ועוד: האברטיסטים אסרו מלחמה בשטה שעשתה את מפתחם הכרחית – הינו: בשטח הטיור. הם הוכרחו להתחרות עם הממשלה, שאף היא חשבה את הטיור להכרחות, וכבר היה לה לשם כך מוסד רשמי משלה – הלא הוא ועד הבטחון הצבורי. ובמוסד הזה השתמשה הממשלה כדי להכות את האברטיסטים. למותר הוא להאריך את הדבור על כל מעשי התקכים שעשו המפלגות הפוליטיות במלחמתן לשלטון במשך דצמבר 1793 והחודשים הראשונים של 1794. דיינו אם נציין, כי ארבע סיעות או מפלגות שאפו לכבוש את השלטון: סיעת רובספייר וידידיו סן-ז'יסט, קותון ואחרים; סיעת "העופים", שהתבצרה מאחורי דנטון (פאבר ד'אגלנטין, בורדון, קמיל דימולן ועוד); הקומונה, שהצטרפה לאברטיסטים, חברי ועד ההצלה הצבורית (בילו וארן, קולו ד'ארבוא) שנקראו בשם טירוריסטים ושמוסביבם נתלקטו אנשים שלא רצו שהמהפכה תמתיק את גזרותיה כלפי אויביה, ואף-על-פי-כן לא רצו בנצחונם של רובספייר, שכנגדו נלחמו בחשאי, ולא בנצחונם של הקומונה והאברטיסטים. בעיני המהפכנים כבר היה דנטון בחינת אדם שעבר זמנו, והיה מסוכן מפני שמאחוריו נדחקה הז'ירונדיסטים. ואף-על-פי-כן לא נמנע רובספייר בסוף נובמבר לעשות יד אחת עם דנטון כדי לקדש מלחמה על התנועה האנטי-דתית. בימים ההם היה קלוב היעקובינים "מטהר" את שורותיו. וכשהגיע התור להצביע על כשרותו של דנטון, אשר רבים כבר רגזו עליו – הושיט לו רובספייר את ידו והצילו מ"טיהור". יתר על כן: הוא הזדהה עם דנטון. ולא עוד: כשהדנטוניסטן הנלהב, קמיל דימולן, הוציא לאור ב-15 וב-20 בפרימר (5 ו-10 בדצמבר) את שני הגליונות הראשונים של עתונו "הקורדיליך הותיק" ובכשרון של עתונאי המומחה לדיבות התנפל על אבר ושומט ונלחם להמתקת הגזרות המכוונות כלפי אויבי הריפובליקה – קרא רובספייר את שני הגליונות האלה לפני צאתם לאור ואישר אותם. בשעת "הטיהור" בקלוב היעקובינים הגן רובספייר גם על דימולן. הוא היה מוכן, אפוא, לותר ברגע זה לדנטוניסטים, ובלבד שיעזרו לו במלחמתו נגד האגף השמאלי – האברטיסטים. הדנטוניסטים היו מוכנים לכך בכל לבם והתקיפו את האברטיסטים בחמת קצף. גם רובספייר התקיף בחמה קנאית את קלוז, אחד האברטיסטים בעלי השפעה, שהיעקובינים בחרוהו בימים ההם לנשיא. כשהגיע תורו של קלוז לעמוד ל"משפט הטיהור" בקלוב היעקובינים קטרע עליו רובספייר בנאום מלא רעל והאשים את האידיאליסטן הזה, המעריץ את המהפכה והמטיף הנלהב לברית הבין-לאומית של הסנקילוטים, – כי הוא, קלוז, עמד בקשרים עם הבנקאים ואנדנויר והתענין בהם בשעה שהיו אסורים. היעקובינים הדיחו את קלוז מן הקלוב ב"ב בדצמבר ובכ"ח בו כלאוהו במאסר. בינתיים נמשך המרד נגד המהפכה בדרומה של צרפת, וטולון היתה עדיין בידי האנגלים, ומשום כך האשימו את ועד ההצלה הצבורית באי-כשרון. היו שאמרו כי הועד רוצה להפקיר את צרפת הדרומית למהפכנים-שכנגד, והיו ימים שהועד נטה לנפול ורק בנס ניצל מן הגרדום. דבר זה היה רצוי, כמוכן, לז'ירונדיסטים, למתונים, הינו: למהפכנים-שכנגד. הרוח החיה בתנועה שקמה בחוגים הפוליטיים נגד ועד ההצלה הצבורית היה פאבר ד'אגלנטין, ומ-22 עד 27 בפרימר (מ-12 עד 17 בדצמבר) נעשה נסיון מוצלח לעורר את הקונונט נגד ועד ההצלה הצבורית. אמנם, אנשי דנטון היו מחזירים כלפי אנשי רובספייר, אולם במלחמתם נגד האברטיסטים עשו שתי הסיעות יד אחת. ב-27 בפרימר (17 בדצמבר) הרצה פאבר ד'אגלנטין בקונונט ודרש לאסור שלושה מחשובי האברטיסטים: את הגינראל של הצבא המהפכני בפריז, את המזכיר הראשי של המיניסטריון לעניני המלחמה ואת מליאר, שבחמשה באוקטובר 1789 עורר את הנשים לעלות על ורסאיל. שלשתם היו טירוריסטים נלהבים. זה היה נסיונה הראשון של "מפלגת הרחמים" לעולל הפכה לטובת הז'ירונדה והפוליטיקה של השלמה. כל אלה שהעשירו בימי המלחמה – נחפזו לשוב אל הסדר, ולשם כך היו מוכנים לותר על הריפובליקה ולכונן משטר מלכותי קונסטיטוציוני. רבים, כדנטון, התיאשו מן הבריות ואמרו: "עת לשים קץ לכל זה!" אחרים (האנשים הללו הם בכל המהפכות הכוח המסוכן ביותר) משראו את כוחות האויב ואבדה אמונתם במהפכה – הכשירו עצמם לחנינת הראקציה

שכבר נחשו את בואה. אולם מאסרם של שלושת האברטיסטים היה דומה למאסרו של אבר במאי 1793 (עיין פרק 61), ובהצאתו של פאבר ראו הכנה להפכת השלטון לטובת הז'ירונדיסטים, ובאמצעותם – לטובת הריאקציה. לגילוי האינטריגה הזאת עזר גם הגליון השלישי של "הקורדילייר הוותיק", שבו גילה דימולן את קלפיו גילוי גמור. הוא התכסה בשמות לקוחים מדברי ימי רומא והתקיף בחימה רבה את הממשלה המהפכנית, והמון שונאי המהפכה בפריז הרימו ראש למקרא הגליון הזה. מיד התחילו הללו "קוברים" בקול רם את המהפכה. הקורדיליירים עמדו מיד לימינם של האברטיסטים; אולם גם הם לא מצאו נימוק לפנות אל העם אלא בדרישה להגביר את הגזירות כלפי אויבי המהפכה. גם הם ראו את עיקר המהפכה בטרור. הם ערכו תהלוכה בראש חוצות פריז ונשאו את ראשו היבש של שאלֶה, שהז'ירונדיסטים הוציאוהו להורג בליון, הם עוררו את העם למרד, ל"אֶבֶמאי חדש, כדי ל"טהר" מחדש את הקוננוט ולהדיח מקרבו את "האנשים שכבר עבר זמנם". אולם מה התעתדו האנשים הללו לעשות לאחר שיצליחו ל"טהר" את הקוננוט? מה הכיוון שבקשו לתת למהפכה? – תיקו. מכיון שעיקר המחלוקת היה בשאלת הטרור האכזרי פחות או יותר והשלטון התקיף יותר – נקל היה לוודע ההצלה הצבורית להשיב אחר את ההתקפה. ואמנם ב־5 בנויו (25 בדצמבר) הרצה רובספייר בקוננוט על ממשלה מהפכנית. ואם כי ענינה של ההרצה הזאת היה הרעיון בדבר ההכרחות לשמור על שווי משקל בין המפלגות הקיצוניות והמתונות – הרי המסקנה שלו היתה כמסקנת האברטיסטים: "מות לאויבי העם", הגברת הטרור הממשלתי. למחרת היום דרש להחיש את פסקי הדין של הטריונל המהפכני. בימים ההם, כלומר ב־4 בנויו (24 בדצמבר), נתקבלה ידיעה בפריז, כי סוף סוף נכבשה טולון מידי האנגלים ושני ימים אחר כך באה ידיעה, כי אנשי ואנדי הוכו מכה ניצחת. ב־10 בנויו (30 בדצמבר) החלה התקפתו של צבא הרינוס שכבש את סביבת ויסנבורג; אחר כך נפרץ המצור של לנדא, ב־12 בנויו (ראש השנה 1794), וצבאות הגרמנים הוכרחו לפנות את החוף השמאלי של הרינוס ולעבור אל החוף הימני. לריפובליקה נוסף, איפוא, כוח חדש לאחר שנחלה כמה נצחונות. ובימים ההם התגבר גם שלטונו של ועד ההצלה הצבורית. בגליון החמישי של עתונו התחרט דימולן על התקפותיו כלפי הממשלה המהפכנית, אלא שמהתקפותיו החריפות על אָכָר לא חדל, משום כך נהפכו אספות קלוב היעקובינים בעשור השני של ניוו (מ 31 בדצמבר 1793 עד 10 בינואר 1794) לשדה קרבות של התקפות אישיות. ב־10 בינואר החליטו היעקובינים להדיח את דימולן מהקלוב שלהם (הדחה – היה פירושה: מיתת־בית־דין קרובה) ורובספייר הוכרח להשתמש בהשפעתו הגדולה כדי שהאגודה תחזור בה סוף סוף מהחלטתה. אולם ב־24 בנויו (13 בינואר) החליטו הועדים להגביר את פעולתם ומיד נתנו פקודה לאסור את פאבר ד'אגלנטין ועל ידי כך הפילו פחד על מקטרגיהם. הם העלילו על פאבר ד'אגלנטין שזיף תעודה, והועדים הודיעו בתשואה רבה שנתגלה קשר גדול שכונות היתה להטיל דופי בישרה של באות כוח העם. עכשיו גלוי וידוע, כי העובדה ששמשה תואנה למאסרו של פאבר: יזוף אחת הפקודות של הקוננוט לטובת החברה ההודית האדירה – לא היתה אלא עלילת שקר. אמנם, הפקודה על פרוק החברה ההודית היתה מוזיפת, אולם לא בידי פאבר אלא בידי ציר אחר מצירי הקוננוט – דילונה. תעודה זו שמורה עד היום בארכיונים, ומיום שגילה אותה מישלה נודע הדבר, כי התיקונים שנעשו בפקודה לטובת החברה נעשו על ידי דילונה ולא על ידי פאבר. אולם הואיל והקטיגור של בית־הדין המהפכני, הנאמן בלי ספק לוודע הבטחון הצבורי, לא הרשה להגיש לבית המשפט את התעודה הזאת – הוצא פאבר להורג כִּנְף. מאליו מובן, כי רובספייר לא הגן עליו – הוא שנא אותו. כעבור שלושה חדשים נערף פאבר. כך ניטשה מלחמת־דמים בין הסיעות השונות של המפלגה המהפכנית, ונקל לשער כמה השפיעו הסתערות הזרים וכל אימות המלחמה האזרחית לאכזר את המלחמה הזאת. ואף־על־פי־כן מתעוררת שאלה: מדוע זה לא קבלה מלחמת המפלגות צורה אכזרית בראשית המהפכה? מהו הדבר אשר אפשר לאנשים הנבדלים כל כך בהשקפותיהם – כגון הז'ירונדיסטים, דנטון, רובספייר, מֶרְט, – לפעול יחדיו במשך כמה שנים נגד שלטון המלך? יתכן מאוד, כי לאחזות פעולות זו סייע היחס האינטימי והאחזתי שנקבע בין העסקנים החשובים בימים ההם עוד לפני המהפכה – בלוחות המאסוניות שבפריז ובערי השדה, ואמנם מפי לואי בלאן, אנרי מרְטן והמונוגרפיה הנפלאה של הפרופ' ארנסט ניס ידוע לנו, שכמעט כל המהפכנים המובהקים התייחסו על תנועת הבונים החפשים. מיראבו, באילי, דנטון, רובספייר, מראט, קונדרסה, בריסו ועוד רבים נצטרפו לברית זו, והדוכס האורליאני (שבימי המהפכה כינה את עצמו בשם "פיליפ שויון") היה רב־אומן לאומי של הברית המאסונית עד 13 במאי 1793. מלבד זאת ידוע הדבר, כי רובספייר, מיראבו, הכימאי לאוואזיה ובודאי רבים אחרים התייחסו על הלוחות של האיילומינאטים שיסד ואיזואופט ושמטרתן היתה "לשחרר את העמים מעריצות הדוכסים והכהונים, ולשם פרוגרס תכופ – לשחרר את האכרים והפועלים משעבודם, ממש העובד ומן הגילדות של בעלי המלאכה". אין שום ספק, "כי בשאיפותיהם האנושיות, בהרגשת כבוד־האדם ובפרינציפלים של החופש, השיוון והאחוה – עזרה הרבה תנועת הבונים החפשים להכשיר את דעת הקהל לאידיאות החדשות"; ומה גם ש"בכל מקום בארץ היו הבונים החפשים עורכים אספות שבהן הרצו וקבלו בהתלהבות אידיאות פרוגרסיוויות והוכשרו אנשים שיכלו לדון יחד בענינים ולהצביע עליהם". "אחוד שלושת המעמדות ביוני 1789 ואור לד' באוגוסט הוכשר בודאי בלוחות של הבונים החפשים". אין ספק, כי עבודת־הכשרה זו קבעה בין העסקנים יחסים אישיים ידועים והרגילה אותם לכבד זה את זה. ברבות הימים נתנסתה האהדות הזאת בנסיבות קשים ולא החזיקה מעמד, וביחוד מפני שהבונים החפשים עצמם נחלקו בשאלת שלטון המלך, הרג המלך וביחוד בדבר התורות הקומוניסטיות – עד כי בראשית 1793 נסגרו הלוחות של הבונים החפשים. היחסים שנקבעו בינם עד המהפכה ובראשיתה לא נשמרו, איפוא, עד סוף התקופה המהפכנית; ואז פרצה מלחמת המפלגות באכזריות חימה.

פרק ששים וחמשה: מפלת האברטיסטים. – הרג דנטון

ימי החורף היו איפוא ימי מלחמה חשאית בין המהפכנים למתנגדיהם. והאחרונים הרימו ראש מיום ליום. בראשית פברואר היה רובספייר לפה למתמרמרים על כמה משליחי הקוננוט, שנלחמו בחימה רבה נגד האוכלוסים המתקוממים ולא הבדילו בין מעוררי המרד ותומכיו ובין בני העם שנספחו אל המרידות. הוא דרש לפטר תיכף ומיד את הקומויסרים הללו ואיים עליהם במשפט, אולם התעמולה לא הצליחה, ובכ"ג בפברואר הקוננוט חנן את אחד מהם, קאָה, משמע כי גם חטאיהם של שאר הקומויסרים נסלחו. האברטיסטים חגגו נצחון. בימים ההם (בכ"ג בפברואר) נאם סֶרְזֶ'יסט, שחזר מן המלחמה, נאום ארוך ובנוי היטב, שעשה רושם כביר וערכב את כל הקלפים. סֶרְזֶ'יסט לא דבר, חלילה, על המתקת הגזרות, אדרבה, הוא קבל בהחלט את שיטתם הטרוריסטית של האברטיסטים. גם הוא איים, ואימיו היו גדולים יותר. הוא הבטיח לשים קץ למפלגת אנשים "שעבר זמנם"; כעל מועמדים למערכת דבר על הדנטוניסטים – זו "הכח הפוליטית" "ההולכת בצעדי צב", "המרמה את כל המפלגות" ו"מכינה את שיבת הריאקציה". הוא דבר על רחמים, "מפני שהאזונים הללו אינם מרגישים את עצמם ישרים, כדי להיות איומים". כאן הכיר סֶרְזֶ'יסט כמובן, את כוחו. בהיותו, בלי ספק, איש ישר, היתה לו הזכות הגמורה לדבר בשם היושר הריפובליקני, ואילו האברטיסטים, לפחות בדבור פה, נהגו קלות ראש בשאלות המוסר – מה ששימש נימוק לצרף אותם למנין הכללי של אספסוף הבורגנים הטורפים, שלא ראו במהפכה אלא הזדמנות לבצע כסף. ואשר לתכניתו הכלכלית של סֶרְזֶ'יסט – הרי בהרצאתו הוציא מלבו כמה מרעיונותיהם של ה"מטרופים". הוא הודה, כי עד כה לא חשב על השאלות הללו. ועכשיו, בחשבו עליהם לא העמיק הרבה. העושר בדרך כלל לא היה פסול בעיניו: הוא התנגד לעושר הנתון בידי אויבי המהפכה. "רכושם הפרטי של הפטרייטים קודש הוא – אמר סֶרְזֶ'יסט – ואילו אחוזותיהם של הקושרים יהיו לקנין העניים". אמנם, הוא העיר כמה הערות בענין הרכוש הקרקעי הפרטי. רוצה הוא שהאדמה תשתייך לאיש המעבד אותה: יקחורנא את הקרקע – אמר – מידי אלה שלא עבדוה במשך 20 או 50 שנה". הוא חלם, איפוא, על דימוקרטיה של בעלי רכוש פרטי, זעירים וישרים, השרויים ברוחה צנועה. הוא דרש להחרים את קרקעותיהם של הקושרים ולהלקם בין העניים. כל זמן שהיו העניים נצרכים וכל זמן שביחסים האזרחיים השוררים בארץ יש צרכים הסותרים את צורת השלטון – הרי לא יתכן החופש. "איך יתכן החופש, אם לא בטלה האפשרות לקומם את העשירים נגד המטטר החברתי החדש; ואיך יחדל עני מן הארץ, אם לא לכל אדם תהיה חלקת אדמה, "צריך לבטל את העניות בדרך חלוקת הנכסים הלאומיים לעניים". הוא דבר גם על ארגון, מעין בטוחם הלאומי של כל אזרחיהם: על "קרקעות צבוריות, שמטרתה לעזור לאדם בעת דחק". הקרן הזאת נועדה למתן עזרה לאנשים שקרם אסון או לשם השכלתם. ובו בזמן הטיף סֶרְזֶ'יסט להגברתו של הטיור: טיור אברטיסטי משוח משהו בצבע הסוציאליזם. אולם הסוציאליזם של סֶרְזֶ'יסט הוא מקוטע. אלה הם בעיקר עצות והנהגות ולא רעיונות ממשיים והצעות של

מחוקק. נראה הדבר, כי סניז'יטט בקש להוכיח קודם כל, כי "אף על פי כן היה ההר שיא המהפכה". ההר לא יתן שקידמוהו, הוא יערוף את המטורפים, האברטיסטים, אבל משהו יירש מהם. בהוצאתו זו (שהיעקובינים בקשו אח"כ להפכה כמעט לספר הברית של הדרישות הסוציאליסטיות) השפיע סניז'יטט על הקונגרט שיפרסם שתי פקודות. אחת הפקודות היתה תשובה לכל אלה שדרשו להמתיק את הגזרות: רשות ניתנה לוועד הבטחון הצבורי להוציא לחפשי את הפטריוטים האסורים; הפקודה השנייה היתה נסיון להשמיט את הקרקע מתחת לרגליהם של האברטיסטים ובו בזמן להרגיע את האנשים שקנו נכסים לאומיים; האחזות שקנו הפטריוטים – יהיו להם לקנין, אולם נכסיהם של אויבי המהפכה – יופקעו לטובת הריפובליקה. ואשר לאויבים עצמם – הרי עד הפקדת ברית השלום לא יוציאו מבתי הכלא, ואח"כ יגרשו מצרפת. ולמעשה לא נשאר מנאמו של סניז'יטט דבר אלא מלים, מלים ותו לא. הקורדיליריים החליטו לפעול. ב-4 במרס כיסו בפרוכת שחורה את הלוח של זכויות האדם, שהיה תלוי בקלוב שלהם. נסן דבר על מערכת לאויבי המהפכה ואבר דבר נגד אָמֶר, חבר ועד הבטחון הצבורי, שהיסס להעלות את 73 ה'ירונדיסטים לגרדום. הוא גם רמז על רובספייר, לא מפני שרובספייר היה ממשול לתמורות כלכליות חשובות באמת, אלא מפני שהוא הגן על דימולן. הקורדיליריים לא יצאו, איפוא, מתחום הטירור. על השאלות העיקריות, הכלכליות, לא הוגד דבר. פריז לא התקוממה והקומונה סרבה ללכת בעקבותיהם של הקורדיליריים. כליל י"ג במרס נאסרו מנהיגי האברטיסטים – אָבֶר, מוֹמֹרוֹ, נֶסֶן ועוד – וועד ההצלה הצבורית התחיל להפיץ עליהם באמצעותו של בילדוארן עלילות ושמועות הבאי. בילו היה אומר, כי הם התכוננו להרוג בבתי הכלא את כל המלוכנים; הם רצו לשדוד את בית יציקת המטבעות; הם הטמינו באדמה צרכי אוכל נפש, כדי להמיט רעב על פריז. ב"ח במרס נאסר גם שוֹמֶט, לאחר שועד ההצלה הצבורית הדיחו ממשרתו על דעת עצמו. על דעת עצמו פיטר הוועד גם את ראש עיריית פריז פאש. קלוֹץ כבר נאסר בכ"ה בדצמבר, בתואנה שהוא חקר לדעת אם נקבע ברשימת החשודים שמה של גברת פלוגנית. גם לקָרֶק, חברו של הקומוניסט שלֶהָ, שבא לפריז מליון, וחברו לעבודה של ז'ק רו נאשם בדבר הזה. הממשלה חגגה נצחון. הסבות האמתיות של המאסרים הללו במפלגה הקיצונית אינן ברורות עד היום. האם קשרו האברטיסטים קשר, כדי לכבוש את השלטון בעזרת "הצבא המהפכני"? יתכן הדבר, אולם אין ידיעות ודאיות בענין זה. את האברטיסטים האסירים שלחו מיד לטריבונל המהפכני, והממשלה לא התבישה לעשות מה שבימים ההם קראו בשם "אָמֶלְגָמָה" היינו: לצרף במשפט אחד בנקאים וסוכנים גרמנים יחד עם אנשים כמומרו, שכבר ב-1790 הצטיין בהשקפותיו הקומוניסטיות, ואין ספק כי כל מה שהיה לו נתן למהפכה, או כלקלקל הענין, "נואם המין האנושי", שכבר ב-1793 ראה בחזונו את הריפובליקה של כל האנושיות והעזו לדבר עליה. בארבעה ב'רמינל (כ"ד במרס), לאחר המשפט שנערך למראית עין ונמשך 3 ימים, נערפו כל הנאשמים. נקל לשער את גודל שמחתם של המלוכנים המרובים בפריז. בראש חוצות נהרו המוני "מיסקנדינים" מלוכנים חילופות-בגדים משונות, רצו אחרי הגדונים בלגונים ובגידופים עד מקום ההרגה בככר המהפכה. תועפות כסף נתנו הגבירים במחיר המקומות הסמוכים למערכת, כדי להתענג על המראה. "הככר נהפכה לתיאטרון, וסביב לה היה מעין רייד; המוני עליונים שוטטו בשדות אלישע, בין האוהלים והחניויות". העם היה סרו וזעף וישב בית. ידע העם, כי ביום זה הורגים את ידידיו, – כי מכת מות מכים היום את המהפכה. לאחר כמה ימים, ב-24 ב'רמינל ("ג באפריל), ערפו את שומט יחד עם ההגמון גובל – באשמת כפירה. רובספייר ומפלגתו בקשו להפיק את רצונה של הבורגנות וקוו להאריך על ידי כך את ימי המהפכה. אלמנותיהם של דימולן ואבר צורפו לקבוצות הנערפים הנ"ל. את ראש עיריית פריז, פאש, לא העיזו להרוג, אבל ועד ההצלה הצבורית הדיחו ממשרתו ומינה במקומו חדל-אישים ששמו פלוריוֹ לֶסֶקוֹ, ובמקום שומט נתמנה קודם סליה ואחר כך קלוד־פִּיאן, שהיה מסור ונאמן לרובספייר. כדי לעשות נחת-רוח לפטרונו הרבה קלוד־פִּיאן לדאוג ל"יצור העליון" יותר מלאוכלוסי פריז. וכך נצחו ועדי הבטחון הצבורי וההצלה הצבורית את הקומונה הפריזית וכך נסתימה המלחמה, שבה עמד בית היוצר של המהפכה מ-9 באוגוסט 1792 ועד 13 באפריל 1794 נגד באי-כוחה הרשמיים של המהפכה הרכונית. הקומונה וסקיציותיה, שהיו במשך 20 חודש כלי מבטאו של העם היושב בפריז והמגדלור של צרפת המהפכנית – נהפכו עכשיו למסודות הפקידות הממשלתיות. והדבר הזה החיש, כנראה, את קצה של המהפכה. בסילוקם של פאש ושומט סולקו ממהפכה שני אנשים אשר סמלו בעיני העם את המהפכה העממית. צירי הפלכים, שנשלחו לפריז להודיע את הסכמתם לחוקת יוני 1793, נתפלאו מאוד בראותם את האופי הדימוקרטי של עיר הבירה. ראש העירייה "הדוד פאש" – כתבו הצירים לביתם – בא ברגל מן הכפר אל הקומונה ומביא עמו את לחמו; שומט המנהל של הקומונה, "גר בחדר אחד עם אשתו היושבת ומתקנת משהו. דלתי החדר פתוחות לכל מתדפק עליהן – ממש כביתו של מראט". והנה נלקחו האנשים הללו מן העם, כדי לעשות את רצונה של הבורגנות. אולם הרג האברטיסטים עורר שמחה רבה בקרב המלוכנים, והועדים נודעו בראותם שנצחון המהפכה-שכנגד התרגש ובא פתאום. עכשיו דרשו ממשיכי בריסו להעלות לכֶף־טִרְפִּיאָה את חברי שני הועדים. דימולן – שהתנהג על צד היותר מגונה בשעת הרג אבר, בשסתו בו את הצעקנים הרצים אחרי העגלה שבה הובילוהו להורג (הוא עצמו סיפר את הדבר) – הוציא עכשיו את הגליון השביעי של עתונן, שהוקדש כולו להתקפות על המשטר המהפכני. המלוכנים השתוללו מרוב שמחה והתחננו לפני דנטון שיתחיל את התקפתו על הועדים. ה'ירונדיסטים, שהתחפשו בשמו של דנטון, בקשו להשתמש עכשיו בהעדרם של האברטיסטים ובנפילתה של הקומונה הפריזית ולהחליט את ההפכה שלהם; ואז יערפו רובספייר, קותון, סניז'יטט, בילדוארן, קולוד־ארבוא ורבים אחרים. אום תנצח המהפכה-שכנגד באביב ב-1794. אחרי הדברים האלה החליטו הועדים להכות את הימין מכה נצחת ולהקריב לשם כך את דנטון וידידיו. אור ל 31 במרס נודעו העם היושב בפריז לשמועה, כי דנטון, דימולן ועוד נאסרו. על סמך הרצאתו של סניז'יטט בקונגרט (היא נתחברה על פי טיוטה כתובה בידי רובספייר השמורה עד היום בארכיונים), פקד הקונגרט להתחיל מיד ברדיפות הועדים. חיברו שוב "אָמֶלְגָמָה" והועידו למשפט מהפכני את דנטון, דימולן, פאבר, שנאשם בזיוף, לָקְרוֹא, שנאשם בגזל, שבוֹ, שהודה כי הוא קבל מידי המלוכנים 100,000 פרנק לשם איזה עסק שמהותו לא נתגלתה (אגב: הוא לא הוציא את הכסף), דְלוֹנְהָ, הוא שזייף באמת את התעודה לטובת החברה הוודית, והסרסור ז'ולֶן מטולוזה. המשפט היה, כמובן, למראי-עין בלבד. משראו הועדים, כי הסניגוריה העזה של דנטון עלולה לעורר מרד בעם – נתנו פקודה להפסיק את נאומי הסניגוריה. כל המנויים לעיל הוצאו להורג ב-5 באפריל 1794. מאליו מובן הרושם שעשו על בני פריז ועל כל המהפכנים בצרפת מפלתה של הקומונה הפריזית המהפכנית והריגות אלו. בפריז ובפרווינציות הבין העם, כי מיתות-בית-דין אלה הן סימן לקצה של המהפכה. בחוגים הפוליטיים ידעו, כמובן, שהמהפכנים-שכנגד השליכו ברגע זה את היבם על דנטון. אולם לצרפת בכלל היה דנטון כמקודם איש המהפכה, העומד בראש כל תנועה עממית. "אם גם האנשים הללו בוגדים הם – על מי, איפוא, אפשר לסמוך?" – שאלו בני העם את עצמם. "אולם האמנם בוגדים הם?" שאלו אחרים. "האם לא ברור הדבר, כי קצה של המהפכה הגיע?" אמנם כן: קצה הגיע, אם נפסקה התנועה המעפילה, אם נמצא כוח העלול לומר למהפכה: "עד כאן תלכי ולא תוסיפי", דוקא בשעה שבעם עלו שאיפות חדשות וניסו למצוא את גליון; ואם הכוח הזה יכול היה לערוף דוקא את האנשים שבקשו את הגלוי הזה – היפלא עוד כי נתברר למהפכנים האמתיים שהמהפכה קרבה לקצה. הם לא יכלו ללכת שולל אחרי דבריו של סניז'יטט, שאמר להם, כי גם הוא מתחיל להיות תמים דעים עם האנשים שנדונו למיתה. הם הבינו, כי זוהי התחלת הקץ. ואמנם, נצחון הועדים על הקומונה היה נצחון הסדר, ונצחון הסדר – פירושו: סוף התקופה המהפכנית. מעתה יוכלו להתחולל עוד כמה זעזועי גסיסה, אולם המהפכה נגמרה. מכאן ואילך חדל העם להתענין בה, בפריז פינה העם את הרחובות לטרזנים הבורגנים – למיסקנדינים – ולנשים הבורגניות שהיו מתקשטות ברוב פאר.

פרק ששים וששה: רובספייר וסיעתו

את רובספייר מתארים לעתים קרובות בזמות דיקטטור. אויביו בקונגרט כינוהו בשם "עריץ". ואמנם במדה שהמהפכה קרבה אל קצה – גדלה השפעתו של רובספייר והלכה, ובצרפת ובחז"ל דברו עליו כעל האישיות המרכזית בריפובליקה. אולם כל הרואה ברובספייר דיקטטור – אינו אלא טועה. אין שום ספק, כי רבים מחסידיו רצו בדיקטטורה שלו, אולם ידוע לנו כמו כן, שקמבון היה כמעט דן יחידי במקצועו המיוחד בועד הפיננסיים, ולקרנו היתה סמכות עצומה בעניני צבא, אע"פ שרובספייר וסניז'יטט לא רחשו לו חבה יתרה. מאידך גיסא היה ועד הבטחון הצבורי שומר על שלטונו המשטרתי בקנאות רבה, מכדי שיכנע לדיקטטורה; ואחדים מחבריו שנאו את רובספייר שנאת מות, ואם היו בקונגרט צירים

שהסכימו ברצון לעוצם השפעתו – הרי בכ"ז לא היו מסכימים להכנע לדיקטטורה של איש הררי, המקפיד כל כך על תקנותיו המוסריות. לאמתו של דבר היתה לרובספייר שררה רבה. יתר על כן: גם אויביו וגם חסידיו הרגישו שטילוקה של סיעת רובספייר הוא נצחון הריאקציה. ואמנם, כך היה הדבר. במה היה גדול כוחה של הסיעה הזאת? ראשית: רובספייר היה מן המעטים שאין לשחדם, שלבם לא נפתה לשלטון ולעושר – והוא דבר החשוב מאוד בימי מהפכה. בשעה שרבים מחבריו נהגו מממכר הנכסים הלאומיים, הספסרות הבורסאית וכו' ואלפי יעקובינים כבשו לעצמם משרות בממשלה – היה הוא עומד לפנייהם כשופט קפדן, המזכיר את היסודות המוסריים של המהפכה ומאיים במערכת על כל אלה שרדפו יותר מדי אחרי הבעצ. ועוד זאת: בכל דבריו ובכל מעשיו במשך חמש שנות הסערה המהפכנית אנו מרגישים עד היום – ובני דורו ודאי שהרגישו את הדבר שבעתים – כי הוא היה אחד המעטים בין העסקנים הפוליטיים של הימים ההם, שאמונתו במהפכה לא פחתה ונאמנותו לריפובליקה הדימוקרטית לא נתמעטה. מבחינה זו היה רובספייר כוח באמת, ואילו היה לקומוניסטים כוח שכלי ורצוני כמוהו – כי עתה אין ספק שהיו מטביעים על המהפכה את חותם שאיפותיהם במדה מרובה יותר. ואף-על-פי-כן אין בתכונות הללו, שגם אויביו הודו בהן, כדי להסביר את עוצם כוחו בסוף המהפכה. ועוד זאת: מלבד קנאותו שנבעה מישרות כנותיו, בניגוד לכל אלה שנהגו מהמהפכה הנאה פרטית – הרי הוא השתדל גם להגביר את שלטונו על דעת הקהל ולו גם הוכרח לשם כך לפסוח על חלליהם של אנשים ישרים אחרים, שהיו מתנגדים לו. והחשוב מכל הוא, כי לחזוק כוחו של רובספייר סיעה קודם כול – הבורגנות המתהווה. הבורגנות החלה להעלותו משהבינה, כי בין המהפכנים הוא האיש ההולך בשביל הזהב, – כלומר: עסקן הפורש במדה שוה מן "המטורפים" המתונים, – ומשום כן הוא התריס הטוב ביותר לבורגנות בפני "מותרות העם", כלשונו. הבורגנות הבינה, כי הכבוד שרוחש לו העם, שכלו המתן ואהבתו את השלטון, עושים אותו לאיש המסוגל לכונן ממשלה מוצקת ולשים עי"כ קץ לתקופה המהפכנית. ומשום כן כל זמן שהמפלגות הקיצוניות היו סכנה לבורגנות – לא הפריעה היא לרובספייר, אלא עזרה לו ולידידיו לבצר את שלטונם, ליסד ממשלה, להרוס את המפלגה הקיצונית. אולם משהוכיח "הקיצוניים" – מיד מיגרה הבורגנות את רובספייר ואת ממשלתו ושמחה למפלתם, כי היא נתנה לבורגנים האמתיים, לז'ירונדיסטים, את האפשרות לחזור אל הקונגוס ולהתחיל בריאקציה הטרמיזורית. אם אמנם לא היו לרובספייר רחבות-ההשקפה ועוזה-המחשבה, הדרושים לאדם הרוצה להיות מנהיג למפלגה מהפכנית – הרי לעומת זאת ידע עד להפליא להשתמש באמצעים שבהם אפשר תמיד לקומם את דעת הקהל נגד פלוגי או אלמוני. יותר מכל מפליאה אותו העובדה, שרובספייר וידידיו לא הבינו את התפקיד שכפו עליהם אויביה של המהפכה, ה"מודיראנטיסטים", עד שבא הרגע למגר את אנשי ההר. מאמציהן של המפלגות הקיצוניות להצמיד את המהפכה קדימה – לא היו בעיניו אלא התנפלות על הממשלה שלו. גם הוא, כאויבו פרייס, אומר שהקיצוניים הללו הנם כלי זין בידי אנגליה ואוסטריה. הנסינות הקומוניסטיים אינם בעיניו אלא "הפרעות". "צריך לאחוז באמצעים", כותב הוא, צריך למעך אותם – בטירור, במערכת. "מה הם האמצעים להפסיק את מלחמת האזרחים?" – שואל הוא את עצמו, ומשיב: "לענוש את כל הבוגדים והקושרים, ביחוד את הצירים והאדמיניסטרטורים שימצאו אשמים". אנו רואים, איפוא, שהוא מדבר כאיש בעל תפיסה ממשלתית בנוסח המצוי אצל כל הממשלות, ורק לא כדבר איש מהפכה. ומשום כן כל הפוליטיקה שלו, למן מפלתה של הקומונה ועד 9 בטרמידור, היא פוליטיקה של סרק. הוא איננו מקדים כל תרופה למכה המתרגשת לבוא ולשים קץ למהפכה העממית, – אלא עושה מעשים רבים המחישים אותה. הוא איננו מונע את החרבות הנמרטות בסתר כדי להרוג בהן את המהפכה; אדרבה: הוא עושה מעשים שיהפכו את המכות האלה למכות מות.

פרק ששים ושבעה: טירור

לאחר המכות שועד ההצלה הצבורית ועד הבטחון הצבורי הכו את יריביהם מימין ומשמאל – הוסיפו שני הועדים לרכז את השלטון בידיהם. אז היו ששה מיניסטרונינים כנועים לועד ההצלה הצבורית, באמצעות הועד הפועל שהיה בן ששה מיניסטרים. עכשיו, בראש חודש אפריל 1794, נתבטלו המיניסטרונינים, ובמקומם באו 12 ועדות פועלות, שכל אחת מהן היתה כפופה למחלקות ועד ההצלה הצבורית. מלבד זאת ניתנה רשות לועד לסלק על דעת עצמו את הקומיסרים של הקונגוס שנשלחו לערי השדה. מאידך גיסא הוחלט, כי הטריבוונל המהפכני העליון ישב למשפט בפריז בפיקוחם של שני הועדים. את כל הנאשמים בקשר באשר הם – הוחלט להביא למשפט בפריז. ובימים ההם גזרו גזרות להדיח מפריז את האנשים המסוכנים. הוחלט לגרש מעיר הבירה את כל האצילים לשעבר ואת כל הזרים מבני האומות העומדות בקשרי מלחמה עם צרפת. ריכוז השלטון בידי אנשים מעטים ואימת הטריבוונל המהפכני – בדרך הזאת נוצרה הממשלה המרכזית העליונה של שני הועדים. זו היתה דאגתם הראשית. ועוד דאגה חמורה היתה לממשלה – היא המלחמה. בינואר 1794 עוד היתה תקוה, שהאופוזיציה הליברלית בפרלמנט האנגלי – שבזכותה צדדו רבים מאוכלוסי לונדון ואחדים מצירי בית הלורדים רבי ההשפעה – לא תניח את המיניסטרונין השמרני של פיט שימשיך את המלחמה. דנטון האמין, כנראה, באילוזה זו, והדבר נחשב לו לאחד החטאים. אולם פיט הצליח לעורר את רוב הפרלמנט נגד "הצרפתים האפיקורסים", ומראשית האביב אסרה אנגליה מלחמה נמרצת יחד עם פרוסיה שבאאותיה נשכרו לה. לא ארכו הימים וארבעה חילות דימוקראטיים, שכבר היו להם טכסיס מלחמה משלהם, וכעבור זמן-מה נצחו הם את האויב. אולם הנקודה השחורה ביותר היתה הלך-הדעות בערי השדה, וביחוד בדרומה של צרפת. השמד הכללי שגזרו היעקובינים המקומיים ושליחי הקונגוס הן על מנהיגי המהפכנים-שכנגד והן על ההמונים החשוכים, שהתקוממו בהשפעתם – עורר כערים ובכפרים שבצורת הדרומית חמת-שנאה כלפי הריפובליקה. והרע מכל – כי לא היה איש, לא בערי השדה ולא במטרופולין, שיכול להציע דבר חוץ מגזרות שמד. בפלך ווקלז, למשל, שהיה מלא מלוכנים וכוהנים פליטים, באחד הכפרים הנדחים, שהיה תמיד נוטה בגלוי למשטר הישן, "פגעו בחוק פגיעה קשה מאוד". באחד במאי נגדע עץ החופש ו"פקודות הקונגוס הושלכו לבורן". סישה, המפקד הצבאי של המחוז (הוא היה אחר כך למלוך), דרש לעשות דבר אשר יפיל אימה. הוא דרש להשמיד את הכפר. שליח הקונגוס, מנהיג, היסס בדבר ושאל עצה בפריז, ומשם ניתנה לו פקודה לפעול ביד חזקה. אז שלח סישה את הכפר באש, ו-433 בתים נהפכו למעי מפלה. מאליו מובן, כי בשיטה זו לא היתה אלא ברירה אחת: תמיד "לפעול ביד חזקה". וכך עשו. מחוסר אפשרות לשלוח לפריז את כל אזרחי המקום הזה שנאסרו (לשם כך היה צורך בצבא שלם שילוח אותם ובהכנת צידה רבה לדרך) – הציע קותון, ידידו של רובספייר, לשני הועדים למנות ועדה מיוחדת בת 5 אנשים, שתערוך את ישיבותיה בעיר אוראנז' ותשפוט את אויבי-המהפכה האסירים – והצעתו נתקבלה. רובספייר כתב בעצם ידו הוראות לועדה. כעבור ימים אחדים הרצה רובספייר את הפרינציפיים האלה לפני הקונגוס ואמר, כי עד כה נהגו מדת זהירות יתרה כלפי אויבי החופש. מעתה צריך לפשט את בתי הדין ולבטל את הרשמיות היתרה. ויומים אחרי חגיגת "היצור העליון" הציע רובספייר לקונגוס, בהסכמת חבריו בוועד, את החוק המפורסם של כ"ב בפריז על ארגונו החדש של הטריבוונל המהפכני. בתוקף החוק הזה חולק הטריבוונל ל 3 חלקים, שבכל אחד מהם היו 8 שופטים ו-9 מושבעים. 7 אנשים היו רשאים לשפוט. סמוכין לפסק הדין צריכים להיות הפרינציפיים, שנתפרשו בהוראות הנתונות לועדה באוראנז'; אולם אל רשימת העבירות שדינו מות הוסיפו עוד עבירות – הפצת שמועות כוזבות, שמטרתן לעורר מהומה או לסכסך את העם, ופריצות בנימוסים וביושר הצבורי. פרסום חוק כזה פרושו: הודאה בחוסר כשרונה של ממשלה מהפכנית, פירושו: התחפשות באיטלאל של חוקיות כדי לעשות מה שעשה העם הפריזי בדרך מהפכנית בגלוי ברגעי המבוכה והיאוש, בימי ספטמבר. תוצאותיו של החוק היו, כי הוא עזר למהפכה-שכנגד להתבשל במשך 6 שבועות. הנתכון רובספייר בחוק הזה להכות את חברי הקונגוס, שהיו לדעתו המסוכנים ביותר למהפכה, כפי שמשתדלים להוכיח כמה מן ההיסטוריונים? סילוק מן הענינים, לאחר שהוכיחים הוכיחו, שהקונגוס לא יסגיר לועדים איש מחבריו בלי שיגן עליו, נותן מקום לשער כי יש יסודימה להנחה זו. אולם, מאידך גיסא, באה העובדה הודאית, שאת ההוראות לועדה הממשלתית באוראנז' חיבר רובספייר, וסותרת את ההשערה הזאת. קרוב לשער כי רובספייר נסחף, פשוט, בזרם הרגע, וכי הוא, קותון וסרז'יסט, בהסכמת עוד רבים, חבבלו זה עם זה, ראו בטירור כלי זין למלחמה בכל צרפת וגם איום כלפי כמה מחברי הקונגוס. בסוף אפריל הוצאו להורג כמה אנשים, והדבר צריך היה לעורר את חמתם של המלוכנים. לאחר השטח של י"ג באפריל – שבו נהרגו שומט, גובל, האלמנות אבר ודימולן ועוד 15 איש – הוצאו להורג את ד'אפרמניל, הזקן מלזר, שלימד סניגוריה על המלך במשפטו, לאוואזיה, החימאי הגדול

הריפובליקן הטוב, ולבסוף את אחותו של לודוויג הט"ז (הגב' אליזבת), שבלי ספק אפשר היה להוציאה לחפשי, יחד עם בת אחיה, בלי כל סכנה למהפכה. המלוכנים רגשו, וב-7 בפברואל (25 במאי) בא לקוננוט לדמיראל – לבלר כבן 50 – כדי להרוג את רובספייר. הוא נרדם שם בשעת נאומו של בארר, ועל ידי כך החמיץ את "העריץ". אז הלך הזקן אל הבית, שבו גר קולורד'ארבנא, וירה בקולו שעלה אותה שנה במדרגות. מלחמה קשה פרצה ביניהם, וקולו הוציא את הנשק מידי המתנקש. באותו יום באה נערה צעירה כבת 20, צציליה כנו – בתו של בעל חנות נייר מן המלוכנים הקיצונים – אל החצר שבה גר רובספייר ודרשה ראיון עם רובספייר. התנהגותה עוררה חשד, והיא נאסרה. בכיסיה מצאו שתי סכינים קטנות. מדבריה המבולבלים ניכר היה כי היא התנקשה בחיי רובספייר; מכל מקום היתה זו התנקשות ילדותית בהחלט. אין ספק, כי שתי ההתנקשויות הללו שמשו אמתלה לצידוק חוק הטיור. שני הועדים השתמשו בשעת כושר זו וצרפו "מלגמה" גדולה, כלומר: להוציא להורג אנשים מסוגים שונים שחברו סתם למשפט אחד, ובתוכם – אביה ואחיה של צציליה ועוד כמה אנשים שחטאם היחידים היה שהם הכירו את לדמירל. על סמך החוק של כ"ב בפברואל נגמר המשפט על רגל אחת. הפעם הובילו להורג 54 איש בבת אחת, כולם לבושים כותנות אדומות, וההרג נמשך שעתים. כך התחיל להתגשם החוק החדש שנקרא בשם "חוק רובספייר". הוא השניא מיד את שלטון הטיור על המוני פריז. נקל לשער את הלך הרוחות בין האנשים, שנאסרו על סמך חוקי-ספטמבר כ"חשודים" ושמילאו את כל בתי הסוהר בפריז, בשעה שהגיעה אליהם השמועה על חוק כ"ב בפברואל ועל השימוש בו. הם חכו להרג כללי שיבוא כדי "לפנות את בתי הסוהר", כמו שעשו בנאנט ובליון, והתכוננו להתנגדות. יש לשער, שנערכו תכניות למרידות בבתי הסוהר. אז החל בית-הדין המהפכני לשפוט 150 איש בבת אחת, שהיו מוצאים להורג חמישים-חמשים איש: פושעים פוליטיים ומלוכנים היו מובלים יחד אל הגרדום. למותר הוא להאריך את הדיבור על הרוגי-מלכות אלה. דינו אם נאמר, כי מיום שנוסד הטיורבונל המהפכני, כלומר: במשך 14 חדשים (17 באפריל 1793–10 יוני 1794) הוצאו להורג בפריז 2,607 איש; ואילו משיצא החוק החדש, 22 בפברואל, ועד 9 בספטמבר, הינו: במשך 46 יום, הוציא בית-הדין הנ"ל להורג 1,351 איש. העם היושב בפריז הביט בשנאה על העגלות הללו המובילות יום-יום עשרות אנשים אל המערפת, ועל חמשת התלינים שהיו מספיקים בקושי לפרוק את המטען החי. בעיר לא הספיקו כבר בתי-הקברות, כדי לקבור בהם את הקרבנות הללו, וכל פעם שבפרורים היו פותחים בית-עלמין חדש, כדי לקבור את הרוגי המלכות היו התושבים פורצים במחאה נמרצת. מעתה היו פועלי פריז הוגים חבה להרוגי המלכות, ביחוד לאחר שהעשירים הגרו או הסתתרו בצרפת עצמה, ואל המערפת נשלחו על פי הרוב מבני העניים, ואמנם: מ-2,750 הרוגי מלכות, שלואי בלאן יכול היה לברר את מעמדם הצבורי, היו רק 650 איש מן המעמדות האמידים. בימים ההם היו מספרים מפה לאוזן, כי בועד הבטחון הצבורי יושב מלוכן, סוכנו של הברון באץ, והוא ממריץ להריגות כדי להשניא את הריפובליקה. על כל פנים, דבר אחד ברור: כת של הרוגי-מלכות כאלה החישה את מפלתם של היעקובינים. אכן, יש דברים שאנשי ממשלה אינם מבינים אותם, הטיור חדל להפיל אימה, אבל הגדיל את החימה.

פרק ששים ושמונה: 9 בטרמידור. – נצחון הריאקציה

לרובספייר היו חסידים רבים, וגם מעריצים, אולם לעומת זאת היו גם רבים ששנאוהו עד מות. האויבים הללו השתמשו בכל דבר, כדי להשניא והיו מיחסים לו את כל בלהות הטיור. הם לא החמיצו את ההזדמנות לעשותו מגוחך בסבבם אותו לדברי הקלע של זקנה אחת, קטרינה תיאו, שנשתגעה למסותרין ושחסידיה קראו לה בשם "אם האלוהים". אולם מאליו מובן, כי לא השנאה הפרטית, המיטה את הכליה על רובספייר. מפלתו היתה הכרחית, מפני היותו בא-כוח של שיטת שלטון שכבר הלכה לקראת כליון חרוץ. לאחר תקופת ההעפלה, שנמשכה עד אוגוסט או עד ספטמבר 1793, החלה המהפכה שוקעת והולכת. עכשיו היתה המהפכה נתונה בתקופת המשטר היעקוביני, שבא-כוחה המובהק היה רובספייר. אולם למשטר הזה לא היה עתיד, ואי אפשר היה לו להחזיק מעמד. השלטון מוכרח היה לעבור לידי "אנשי סדר ובעלי יד חזקה", שצפו לשעת כושר לשים קץ "לאי-הסדרים" המהפכניים, למגר את הטיוריסטים ההרריים בלי לעורר מרד בפריז. התקלה שגרמה המהפכה בשיטת הכלכלה שלה, המבוססת על התעשרותם של יחידים, התחילה מתבלטת בבהירות. המהפכה צריכה לשאוף לרווחת הכלל, שאם לא כן ידכאוה האנשים שנתעשרו בה על חשבון העם כולו. כל פעם שהמהפכה גורמת למעבר הנכסים מיד ליד – עליה לכונו לא לטובת יחידים, אלא לטובת קבוצים המקיפים את העם כולו. והמהפכה הצרפתית עשתה את ההפך. היא מסרה ליחידים את הקרקעות שהפקיעה מידי הכהנים והאצילים, בעוד שמן הדין היה למסרם לרשות הקהלות הכפריות או העירוניות, מפני שלפנים היו הקרקעות הללו מקנינו של העם, ורק בכוח האונס הייסטורי נהפכו לקנין הפרטים. אולם האספה המכוננת והאספה המחוקקת, ואחריהן גם הקוננוט, הלכו אחרי כונות מדיניות ובורגניות, הפקיעו את הקרקעות מידי בעלי האחוות, המנזרים והכנסיות, הפכו אותן לאוצר המדינה והחליטו למכור אותן – מיעוטן לאכרים בודדים, ורובן ליחידים מבני המעמד הבינוני. נקל לשער את השוד שהחל בשעה שהקרקעות הללו, ששוין היה מ-10 עד 15 מיליארד פרנק, הוצאו למכירה במשך שנים אחדות בתנאים נוחים עד מאוד. והקונה שהשכיל למצוא חן וחסד בעיני השליטים המקומיים היה מצליח להיטיב עוד את התנאים האלה. וכך נוצרו בכל מקום "הכנופיות השחורות" של הספסרים, אשר שמו לאל את מאמצייהם של שליחי הקוננוט. השפעתם הנפסדת של הספסרים הללו, שנתמכו על ידי כל האוגרים בפריז, ספקי הצבא והחמסנים שבכל מקום, הלכה הלוך ועלה עד שהגיעה לקוננוט, שבו היו בעלי-עסק פרוצים מערימים על החרריים הישרים. ולאמתו של דבר, מה יכלו האנשים הישרים להעמיד נגד כנופיות החמסנים הללו? הרי הסקציות של פריז שותקו ו"המטרופים" הושמדו – על מי, איפוא, יכלו לסמוך הישרים שבין אנשי ההר? אנשי הימין היו, כמובן, נגדם, וכן המרכז של הקוננוט, שזכה לכינוי "בצה" או "כרם". הנצחון שנחלו צבאות הריפובליקה ב-8 במסידור ("כ"ו ביוני) על יד פֶּלְרִיס במלחמתם נגד צבאות האוסטרים והאנגלים, ששם קץ בשנה זו למלחמה בצפונה של צרפת, הצלחותיה של הריפובליקה בפריזניאים, במחוז האלפים והרינוס, ולבסוף: משלוח הלחם שבא לצרפת מאמריקה (שבמחירו צריך היה להקריב כמה אניות מלחמה) – כל הצלחות הללו שמשו למתונים הוכחות נגד המהפכה. "מה צורך יש עכשיו בממשלה מהפכנית, אם המלחמה קרבה לקצה? הגיעה השעה לשים קץ לשלטון הועדים המהפכניים והחברות הפטריוטיות. הגיעה השעה לסיים את המהפכה ולשוב למשטר החוקי". אולם הטיור, שהכל יחסוהו לרובספייר, לא נשתכך אלא התגבר והלך. הַרְמֵן, "קומיסר בהנהלות האזרחיות של המשטרה ובתי הדין, הרצה בועד ההצלה הצבורית ב-3 במסידור ("ב ביוני); הוא ביקש רשות לחקור את הקשרים בבתי הסוהר, ואמר, כי יתכן "שיהיה צורך לפנות פתאום את בתי הסוהר". ועד ההצלה הצבורית התיר לו לערוך את החקירה הזאת, ומיד החלו מעשי-טבח איומים: כל בוקר היו שורות של עגלות מובילות אל המערפת עשרות אנשים, נשים וצעירים; ולמראה הטבח הזה סלדה נפשם של יושבי פריז יותר מבימי ההרג בספטמבר. לטבח לא היה קץ. הוא נערך תוך משתאות, קונצרטים ומזמוטים של הבורגנות המתעשרת. יתר על כן: ההרג נעשה בלוית מעשי הוללות ופריצות של הנוער המלוכני, שהלך וכבש מיום ליום את רחובות העיר. הכל הרגישו, כי להמשיך כך אי אפשר ו"המתונים" והמלוכנים שבקוננוט השתמשו בדבר הזה. הדנטוניסטים, הז'ירונדיסטים חברי ה"בצה", התלכדו ורכזו את מאמצייהם בדבר אחד: מיגורו של רובספייר והפסקת הטיור! ומיום שועד ההצלה הצבורית הצליח למעט את דמותן של הסקציות, שהיו עד אז מקורותיהן האמתיים של תנועות-העם המהפכניות, ירד פלאים מצב-הרוחות בפריז ולמהפכה-שכנגד היו סיכויים להצלחה. מלבד זאת: ב-5 בספטמבר באה המועצה הראשית של הקומונה, שבראשה עמד כבר קלוד פיאן, ידידו הפרטי ומעריצו של רובספייר, ומיעטה שוב את דמותה של הקומונה בעיני העם בתקנתה הבלתי-צודקת בהחלט כלפי הפועלים. מחירי צרכי אוכל נפש עלו מאוד, מחמת שטרי הכסף ששערו ירד פלאים, ואף על פי כן צויתה מועצת הקומונה לפרסם בכל מ"ח הסקציות של פריז את מכסימום המחירים, שהגביל את שכר העבודה של הפועלים. ועל ידי כך ניטלה שארית החבה שרחש העם לקומונה. ועד ההצלה הצבורית הרי לא היה חביב בסקציות – מפני שביטל, כפי שראינו, את פועמאותן ונטל את הזכות למנות על דעת עצמן חברים לועדיהן. אכן: זו היתה שעת הכושר לחולל הפכה מדינית. רובספייר התמהמה. הוא לא עשה דבר. ורק ב-21 במסידור (ב-9 ביולי) החל את התקפתו על הקושרים. שבעו קודם לכן התאונן בקלוב היעקובינים על המלחמה האישית שאסרו עליו. כעבור יומים הרהיב עוז להתקוף בגלוי בקלוב היעקובינים את פושקה, קומיסר הקוננוט מן הטיוריסטים, בשל התנהגותו האכזרית בליון. בהשפעתו הועד פושה למשפט הקלוב. פושה סרב לבוא למשפט הקלוב היעקוביני ויצא נגד רובספייר, ובכ"ו במסידור ("ד ביולי)

התחילה מלחמה גלויה. בהתקפתו כלפי פְּרָךְ קומם רובספייר עוד שנים מחברי ועד ההצלה הצבורית מן הריפובליקנים הקיצוניים – קולו ד'ארבאו ובליווארן – וגם שני חברים תקיפים מועד הבטחון הצבורי, שהיו מזדמנים לעתים קרובות עם בארר ופעלו עמו יחד בחקירת הקשרים שבבתי הכלא. כל בעלי ההשפעה בסיעת השמאל, הרגישו את הסכנה הצפויה להם ועשו אגודה אחת נגד ה"שלישיה" של הטיוריסטים: רובספייר, סן-ז'יסט וקוֹתוֹן. המתונים שרצו להפטר לא רק מרובספייר וסן-ז'יסט, אלא מכל ההרריים הקיצוניים כלומר: גם מקולו, בילו, בארר וכו' – החליטו, כנראה, כי ניחא להם לשם התחלה לכוון את ההתקפה כלפי סיעת רובספייר. הם הבינו, כי לאחר שיכריעו את הסיעה הזאת – לא יכבד מהם להכריע גם את השאר. הסערה התחוללה בקונגס ב-8 בספטמבר (26 ביולי 1794). היא לא באה פתאום, שכן אולם הקונגס היה מלא קהל מפה אל פה. רובספייר נאם נאום מקיף והתקיף את ועד הצלה הצבורית בהאשימו אותו במעשי תְּכָכִים כלפי הקונגס. בדבריו אלה בקש להסיר מעליו ומעל הקונגס את הדופי שהטילו בהם. הוא הצטדק על האשמה שהאשימוהו בשאיפה לדיקטטורה, ולא חס על יריביו – לרבות קמבון ועוד. הוא דבר עליהם, בנוסח "המטורפים", כלומר: כינה אותם בשם פילאנטים, אריסטוקרטים, נוכלים. הכל חכו לסוף נאומו, ואז נתברר, כי בעצם אין הוא דורש אלא להגביר את שלטונו ואת שלטון סיעתו. לא השקפה חדשה ולא תכנית חדשה. לפני הקונגס עמד איש-ממשלה סתם, שדרש תגבורת שלטון, כדי לענוש את אויבי שלטונו. "במה לעקור את את שורש הרע?" – אמר רובספייר בסיום נאומו – הוי אומר: לענוש את הבוגדים; למנות אנשים חדשים בלשכת ועד הבטחון הצבורי; לטהר את הועד הזה ולהכניעו לועד ההצלה הצבורית; לטהר גם את הועד הזה, לקבוע אחדות בממשלה, בשלטון העליון של הקונגס, שהוא מרכז השלטון ובית-הדין העליון". והכל הבינו, שהוא לא דרש אלא להגדיל את שלטון השלישיה שלו, כדי לכוון אותה כלפי קולו ובליו, כלפי טאלן ובארר, קמבון וקרנו. הקושרים מסיעות הימין ודאי ששמחו על כך. הם יכלו לסמוך על ההרריים עצמם שישתדלו למגר את רובספייר, כדי לשמור על נפשם. ובערב ההוא הריעו חברי הקלוב היעקוביני לנאומו של רובספייר וחמתם בערה על קולו ד'ארבאו ובליו וארן. בקלוב דנו בדבר הסתערות מזוינת על ועד ההצלה והבטחון, אולם הדבר לא יצא מגדר של נאומים בלבד: הקלוב היעקוביני לא היה מעודו מרכז לפעולות. בלילה ההוא הבטיחו אנשי הימין לבורדון וטאלן את תמיכתם ונדברו, כנראה, להפריע את רובספייר וסן-ז'יסט מלדבר מעל הבמה, ואמנם, למחרת היום, ב-9 בספטמבר, כשפתח סן-ז'יסט את הרצאתו המתונה במסגרת (הואיל והמרצה לא דרש אלא לבחון מחדש את הארגון הממשלתי) – הפריעוהו בילו וארן וטאלין. הם דרשו לאסור את "העריץ", כלומר: את רובספייר, וכשפרצו בקריאות: "האלה העריץ!" – הצטרפו אליהם כל אנשי "הבצה". גם לרובספייר לא הניחו להוציא הגה. ולאחר מהומה גדולה נתנו פקודה לאסור אותו, את אחיו, סן-ז'יסט, קוֹתוֹן וליבה, והובילום לארבעה בתי-כלא מיוחדים. ומצביא החייל הלאומי אנרי בלוית שני שְׁלִישִׁים וז'נדארמים רוכבים אחדים, דהר אותה שעה בדרך אל הקונגס; אולם שנים מחברי הקונגס ראוהו ברחוב וציוו לששת הז'נדארמים שליווהו לאסור אותו – והפקודה נתמלאה. המועצה הראשית של הקומונה נתאספה בשעה הששית בערב. היא הוציאה כרוז אל העם, עוררה אותו למרוד בבארר, קולו ד'ארבאו וסיעתם ושלחה את קופינגל להוציא את רובספייר וידידיו לחפשי. אולם נתברר שאין הסקציות רוצות כלל למרוד בקונגס – אולי מפני שעוררון למרוד בשם האנשים שהעם האשימם בהרג יקיריו שומט ואָבֵר, במותו של ז'קרוֹ, בפיטוריו של פאש ובביטול עצמאותן של הסקציות. אגב: העם היושב בפריז הרגיש ודאי גם כן שהמהפכה גוססת וכי האנשים, שבשם עוררתו מועצת הקומונה למרוד – לא היו סמל של התחלה חדשה במהפכה העממית. בכל הסקציות היו חלוקי דעות – אומר לואי בלאן – מפני שהועדים האזרחיים לא הסכימו לועדים המהפכניים ולאספות הכלליות. 14 הסקציות שהחליטו לציית לקומונה לא עשו דבר, ו-18 סקציות, שמהן שש היו בטבורה של העיר, בקרבת בית העירייה, התנגדו להחלטתה של הקומונה. חברי הסקציה גראויליה, שלפנים נמנה עליה ז'קרוֹ, היו הגרעין באחת הפלוגות, שעלו על בית-העירייה על פי פקודת הקונגס. בינתיים הפקיר הקונגס את המורדים והקומונה. כשנקראה הפקודה בככר גרין – נפוצו חיילי אַנְרִיֹו שעמדו כאן בחיבוק ידיים. הככר שעל יד בית העירייה התרוקנה, והפלוגה המזוינת של הסקציות גראויליה וארסי נכנסה לבית העירייה באין מתנגד. ז'נדארם צעיר שנכנס ראשון לאולם שבו נמצאו רובספייר וידידיו, ירה ברובספייר מאקדוח ורוצץ את לסתו. מרכז ההתנגדות – בית העירייה – נכבש איפוא בלי כל התנגדות מצד המורדים. לְבָה שלח יד בנפשו: רובספייר הצעיר החליט לאבד עצמו לדעת וקפץ מחלון הקומה השלישית; קופינגל התנפל על אנריו, האשים אותו במורד לב וזרק אותו דרך החלון; סן ז'יסט וקוֹתוֹן נאסרו. למחרת הבוקר הוצאו כולם להורג בלי כל משפט. שעה ארוכה קודם שהביאום אל ככר המהפכה הובילום על פני חוצות העיר, כדי שיהיו מטרה לגידופיו של המון המהפכנים – שכנגד. רמי היחס, שכולם נתאספו לראות במחזה, צהלו הפעם יותר מביום הריגת האברטיסטים. במחירים עצומים שכרו אנשים את החלונות בבתי-הרחובות, שבהם עברו עגלות המובלים לטבח. בחלונות הללו ישבו גבירות בבגדי יום-טוב. הריאקציה חגגה את נצחונה. בא קצה של המהפכה.

כאן נסיים גם אנו ולא נאריך בתאור ההילולות של הטיורר הריאקציוני שהחלו לאחר 9 בספטמבר. אף לא בתאור שני נסיונות המרד נגד הריאקציה: תנועת פרייראל בשנה השלישית למהפכה, וקשר פאָפֶה בשנה הרביעית. מתנגדי הטיורר – כל אלה שלא חדלו מלדבר על הרחמים, הוכיחו כי הם דאגו לרחמים רק לעצמם ולחסידיהם. הם לא התמהמהו והוציאו להורג את כל החשובים שבין חסידי ההרריים הממוגרים. במשך שלושה ימים, כלומר: ב-10, 11 ו-12 בספטמבר, הומתו 103 הרריים. הבורגנים היו מלשינים בלי סוף, והמערכת עבדה בלי הרף – למען הריאקציה. 9 בספטמבר ועד ראש חודש פרייראל, במשך פחות מ-10 חודשים, נדונו למיתה או נאסרו 73 מצירי הקונגס, ו-73 צירים ז'ירונדיסטים חזרו אליו. עכשיו הגיע תורם של "אנשי-מדינה אמתיים". חוק המכסימום נתבטל. ביטולו גרר אחריו משבר מסחרי קשה. הספרות בבורסה קבלה צורה איומה. הבורגנות צהלה – כצהלתה לאחר ימי יולי ב-1848 ולאחר ימי מאי ב-1871. "אברכי הזהב" שכרו בחוצות פריז, והפועלים שראו כי המהפכה נוצחה – חזרו למאורותיהם לדון על סכויי המרד החדש. ואמנם ב-12 בז'רמינל שנה ג' (ראש חודש אפריל 1795) ובראש חודש פרייראל (20 במאי) ניסו הפועלים למרוד שוב בדרשם לחם וקיום חוקת 1793. הפרברים התקוממו שכם אחד; אולם הבורגנות כבר הספיקה לארגן את כוחותיה. בית-הדין הצבאי (הטריבוניל המהפכני נתבטל) דן למיתה את ההרריים האחרונים. מעכשיו כבשה הבורגנות את המהפכה כבוש מוחלט, ותקופת הירידה החלה. הריאקציה קבלה חיש-מהרה צורה מלוכנית גלויה. חברי "צבא-הזהב" לא הוסיפו להסתתר: הם לבשו מעיל אפור שדשיו ירוקים או כחולים בנוסח השואנים – הלא הם צבאות ואנדי – והרגו כל איש שהיה בעיניהם טיוריסט, כלומר: ריפובליקן. הטבח נערך "בסיונות" ו"לאחזים". על כל איש ששייע, ולו רק משהו, להרג המלך או למאסרו בנֶךְ – הלשינו בפני המלוכנים וחיו לא היו חיים. בפרווינציות, ביחוד בדרומה של צרפת, היו "אגודות ישו" "אגודות השמש" ושאר ההסתדרויות המלוכניות נוקמות "בסיונות". בליון, פָּאָה, במרסיליה הרגו בבתי הכלא את כל אלה שהיו מחסידי המהפכה ומשתתפיה. ויחד עם השמד "הסיונותי" עשו חברי "אגודות ישו" ו"אגודות השמש" גם מעשי "שמד לאחזים". ואם נזדמן להם בליון אחד המהפכנים שהועידוהו למיתה ולא הספיקו להוציא להורג – מיד היו הורגים אותו ברחוב וזורקים את גופתו אל הנהר – וכך עשו המלוכנים גם בטרֶסְקוֹן. נחשול הריאקציה הלך הלך וגאה, ולבסוף, ב-4 בפרייראל שנה ד' (ב-26 באוקטובר 1795), התפזר הקונגס. את מקומו ירש הדיקטטוריון שהכשיר תחילה את הקונסוליה ואחר כך את הקיסרות. הדיקטטוריון היה הילולא של הבורגנות שבזבזה בתוך פאר מופרז את הנכסים, שנרכשו בימי המהפכה וביחוד בימי הריאקציה הטרמיזורית. ואמנם, אם עד 9 בספטמבר הוציאה המהפכה קרוב ל-8,000 מיליון שטרי כסף – הרי הריאקציה הטרמיזורית השכילה להוציא במשך 15 חודשים שטרי כסף על סך עצום: 30,000 מיליון. נקל לשער את העושר הכביר, שעשו בעלי-עסק חרוצים בגלל המון שטרי הכסף שהוצאו השוקה. בשנה הרביעית למהפכה (במאי 1796) ניסו המהפכנים הקומוניסטים בהנהלתו של באבף לעורר מרד חדש, שהוכן באגודתם החשאית. אולם הם נאסרו קודם שנתלקח המרד. כמו כן נכשל נסיונם לקומם מחנה צבא בגרָנְלֶ אור ל-23 בפרוקטידור שנה ד' (9 בספטמבר 1796). באבף ורדיני נדונו למיתה ואבדו את עצמם לדעת בדקירת פניון (7 בפרייראל שנה ה') קודם צאתם להורג. אולם גם המלוכנים נכשלו ב-18 בפרוקטידור שנה ה' (4 בספטמבר 1797). ועל ידי כך החזיק הדיקטטוריון מעמד עוד שנתיים, עד 18 בפרייראל שנה ח' (9 בנובמבר 1799). ביום זה חולל נפוליאון בונפרטה, מי שהיה סנקילוט נלהב, את הפכתו המדינית. הגיגירל, שלימינו עמד בצבא, ביטל את באות-כוח העם. המלחמה שנמשכה 7 שנים הגיעה איפוא לסיומה ההגיוני. ב-28 בפרייראל שנה י"ב (18 במאי 1804) הוכרז נפוליאון למלך והמלחמה נתחדשה ונמשכה בהפסקות קצרות עד 1815.

“מה בצע במהפכה, אם אחריה צריכה הארץ לשוב ולשאת בעול חדש?” שאלה מעין זו לא ישאל איש אלא אם כן רואה הוא במהפכה הצרפתית חילופי ממשלות בלבד ומסיח את דעתו מן המהפכה הכלכלית שהיא חוללה ומערכה החנוכי. והרי תמורתה הכלכלית של צרפת, שהתחוללה בימי המהפכה, היתה כבירה ועמוקה מאוד. צרפת בימי המהפכה המדינית של נפוליאון לא דמתה כלל לצרפת של ערב שנת 1879. כלום יכלה צרפת שלפני המהפכה, שכמעט שלישי מאוכלוסי כפריה העניים היו רעבים בכל שנה, לשאת את כל המעמסה והחורבן של מלחמות נפוליאון אשר נמשכו עוד 15 שנים לאחר המלחמות שעמדה בהן הריפובליקה ב-1792–1799, כנגד התנפלותה של כל אירופה כולה? אכן, ב-1792 וב-1793 כבר נוסדה צרפת חדשה. בפלכים רבים בצרפת היו האוכלוסין סובלים עדיין ממחסור בלחם; ולאחר הפיכת טרמידור, כשהריאקציה ביטלה את שער המכסימום וכנגד זה הוציאה המון שטרי כסף, וכל המחירים האמירו פלאים. גם לאחר 1793 היו כמה פלכים שזרעו תבואה במדה שאינה מספיקה לכלכלתם, וכיון שהמלחמה לא נפסקה והזקקה לאמצעי הובלה – ממילא היה חסרון לחם במקומות האלה. אולם מכל התעודות אשר בידינו מתברר דבר אחד: צרפת כבר יצרה צרכי אוכל הרבה יותר מבשנת 1789. מעולם לא היתה בצרפת חרישה נמרצת כבסתיו 1792, בזמן שהאכרים העבירו את מחרשתם על קרקעות שלקחו מידי בעלי האחוזות, המנזרים, הכנסיות, ובשעה שזרזו את שוריהם בקריאה: “משכי, פרוסיה! הייא, אוסטריה!” מעולם לא הרבו בצרפת לניר נירים כבשנות המהפכה האלה. במשך ד' שנות המהפכה האלה כבר נתקמה בכל מקום צרפת חדשה. האכר אוכל לשובע בפעם הראשונה במשך מאות השנים האחרונות, הוא זקף סוף סוף את גבו, הוא העז לדבר קראוֹנֵא את הדינים יחושבונו המפורטים, ראו איך החזירו האכרים את המלך השבוי לודויג הט"ז מוארן לפריז – ואמרו: היתוארו בצרפת שלפני 1789 התענינו כזאת בעסקי צבור וחרות כזאת של מחשבה ופעולה בקרב האכרים? במשך השנים הללו התחוללה אומה חדשה. ורק בכוחה של התחיה הזאת יכלה צרפת לשאת את מלחמות הריפובליקה והקיסרות הנפוליאונית ולהפיץ את עיקרי המהפכה הגדולה בכל אירופה עד גבולות רוסיה. וכשאנו רואים בעיני רוחנו את המלחמות הללו והולכים בעקבות החיילות הצרפתיים עד מצרים ועד מוסקוה – נדמה לנו כי נמצא צרפת עניה ומדולדלת, ולא היא. במשך השנים הללו, בתוך סערות המהפכה, גדל כוחם הפנימי של הכפרים עד כי במשך שנים אחדות היתה צרפת לארץ האכרים האמידים, ולתמהונם הרב הכירו שכניה לדעת עד מהרה, כי אף על פי שאבדותיה היו מרובות – הרי היא הארץ עשירת-הפריון ביותר. וכן היא גם בימינו. ולא מהודו וממצרים הרחוקות ואף לא מן המסחר העולמי מקבלת צרפת את עשירותה, אלא מאהבתה את אדמת מולדתה, מדעתה להשתמש בה ומאהבתה את העבודה. אגב: צרפת היא גם הארץ העשירה ביותר בגלל חלוקת אוצרותיה בין מספר אוכלוסין רב ביותר. לבסוף, לאחר 23 שנים של מלחמה, לא היתה לצרפת המנוצחת ברירה אלא למסור את כסא המלכות לבורבוניס, אולם היא התנתה תנאים: הם ימלכו, אבל הקרקעות יהיו בידי האנשים שלקחו מידי הפיאודלים, אפילו הטיורר הלבן של הבורבוניס לא יכול היה לבטל את הדבר. המשטר הישן לא חזר לקדמותו. ועוד הערה אחת. בדברי ימיה של כל אומה יש תמיד תקופה שבה נעשית התמורה הממשית והעמוקה בכל סדרי החיים מחויבת המציאות. כך היה בצרפת ב-1789: חיי העריצות המלכותית והפיאודליזם קרבו לקצם, לשמור עליהם מכליון אי אפשר היה, היה הכרח לותר עליהם. אולם בתקופה זו יש שתי ברירות: או ריפורמה או מהפכה. במקרים כאלה יש תמיד רגע, שהריפורמה היא עדיין בגדר האפשרות. אולם אם מחמצים את הרגע הזה, אם במקום לקבל את הדרישות החדשות מתנגדים שליטי המדינה בעקשנות לגילוי החיים המתהווים ובראש חוצות נשפך דם, כמקרה אשר קרה ב-14 ביולי 1789 – או אז מתחילה מהפכה, ומשהחלה מהפכה – כלומר: לא תמורה מדינית סתם, אלא משהו עמוק יותר – מן ההכרח הוא שהמהפכה תפתח עד תוצאותיה הקיצוניות, כלומר: עד הנקודה שיש בכוחה להגיע אליה, ולו גם לזמן קצר, בהתאם להלך המחשבות ברגע היסטורי זה. וכך היה בצרפת. אם נתאר בצורה ב' את ההתקדמות האטית המתחוללת במדינה בתקופת האינולוציה – יעלה הקו לאט-לאט ובלי הפסק, אך הנה מתחילה מהפכה והקו קופץ קפיצה גדולה למעלה. באנגליה, למשל עולה הקו במהירות עד הריפובליקה של קרוֹמְלֵ; בצרפת – עד הריפובליקה של 1789–1793. אולם בגובה זה, ברגע היסטורי זה אין הפרוגרס יכול להחזיק מעמד; איביו חזקים עדיין. הם מתאחדים כדי להשביט את ההתקדמות הזאת ומורידים את החיים מגובה זה. הריפובליקה נוצחה ברוח המשטר הישן. באה ריאקציה – והקו שלנו יורד ירידה רהוטה. בפוליטיקה יכול הקו ליפול עד שפל המדרגה, אולם לאט-לאט הוא חוזר ועולה, וכשהחיים חוזרים לתיקונם – בצרפת ב-1815, באנגליה ב-1688, – נמצא הקו ברמה גבוהה יותר משהיה עד המהפכה. אז באה תקופה של התפתחות אטית, אינולוציונית; הקו חוזר ועולה לאט לאט ובהתמדה. אולם עליות חלה כבר ברמה גבוהה לאין ערוך משהיתה, וכמעט תמיד עליתה נעשית רהוטה יותר. אולם תוצאותיה של המהפכה אינן מצטמצמות במה שנעשה בתחומה של צרפת בלבד, את תוצאותיה אתה מוצא בעיקרי החיים הפוליטיים שהיא הנחילה למאה ה"ט – במצוות שהעמידה לעתיד לבוא לכל הארצות של העולם הנאור. את הרושה שהנחילה המהפכה משתדלים העמים להגשים במוסדותיהם. כל מה שהמהפכה לא הצליחה להגשים בשלמות בחיי המעשה – כל האידיאות הגדולות שהוכרו בימי המהפכה, והמהפכה לא יכלה או לא הצליחה להגשים בגשמה לאורך ימים, כל הנסיונות לשנות את פני הבנין הסוציאלי – כל הדברים האלה נעשים תכנה של תקופת ההתפתחות האטית הבאה אחרי המהפכה. אגב: לכל אלה יתוספו אידיאות חדשות, שתוליד את האינולוציה בשעה שתגשים בחיים את התכנית המונחלת לה מידי המהפכה החברתית שקדמה לה. אחר כך, בהתחולל מהפכה חדשה בקרב עם אחר – גם היא נתחיל תכנית פעולה לדור הבא. זה היה המלך ההיסטוריה במשך הדורות האחרונים. אכן, מאת השנים שעברו מ-1789–1793 מסתמלות באירופה בשני כבושים כבירים; ביטול השעבוד וצמצום שלטון המלך. אמנם, תוך כך נתהוו בעזרת המדינה המתחזקת שלטון הבורגנות וההון, אולם אף על פי כן נוצר במשך מאת השנים האלה חופש אישי פוליטי, שבמאה ה"ח לא העיזו לחלום עליו לא המשועבדים ולא נתיני המלך שהיה שליט מוחלט. שני הכבושים הללו ראשיתם נעוצה במהפכה הצרפתית הגדולה, שאף היא השתמשה במורשת המהפכה האנגלית, הרחיבה אותה בכוח ההתקדמות השכלית, שחלה מיום שהוציא העם האנגלי ב-1648 את השלטון מידי הצר המלכות ומסרו לפרלמנט. שני הכבושים הללו שחלו בצרפת בימי המהפכה, היו לעיקר מהותה של הפעולה הפרוגרסיבית במאה ה"ט, ושניהם התפשטו לאט-לאט בכל הארצות שבאירופה היבשתית. שחרור האכרים מן השעבוד הפיאודלי, שהתחילו בו האכרים הצרפתיים ב-1789, התפשט באירופה ונמשך ע"י צבאות הסנקולוטים בסווייה, בספרד, באיטליה, בשווייץ, בגרמניה ובאוסטריה. חבל שהוא לא חדר לפולין אלא מעט ולרוסיה לא חדר כלל בימים ההם. השעבוד בגרמניה נמשך רק עד 1848. רוסיה הוכרחה לותר עליו ב-1861, ומלחמת 1878 שמה לו קץ גם בחצי האי הבלקני. בארצות הברית נתבטלה העבדות ב-1863. המחזור הושלם, אפוא. זכותו של בעל האחזה כלפי אישיותו של האכר עברה ובטלה מאירופה, אפילו בארצות שבהן לא בטל עדיין פדיון התשלומין הפיאודליים, שנהפכו ממסים אישיים לתשלומין קרקעיים. כותבי העתים אינם מעריכים במדה מספקת את העבודה הכבירה הזאת. הם שקועים בשאלות פוליטיות ומסיחים את דעתם מערכו הרב של ביטול השעבוד לגבי תרבותנו, זה השעבוד שהיה הצביון המובהק של המאה ה"ט. ההתחרות שבין המדינות באירופה והמלחמות שפרצו בגללה, הפוליטיקה של הממלכות הגדולות שכל כך מרבים לדבר עליה – כל זה נובע, בעצם, מעובדה עיקרית אחת: ביטול השעבוד האישי וחילופו בשיטת תליותו של האדם בשכר עבודתו. האכרים הצרפתים, שמרדו לפני 120 שנה בבעלי האחוזות שהיו שולחים אותם להכות במקלות על מי האגמים, כדי שהצפרדעים לא יגזלו את שנת האדון – שחררו את אכרי כל אירופה. בשרפם את התעודות שבהן היה רשום דבר שעבודם לבעלי האחוזות, בשרפם את הדפתראות ובקדשם ארבע שנים מלחמה על כל אלה שסרבו להודות בזכויותיהם האנושיות – עוררו האכרים הצרפתים את כל אירופה והמריצוה להשתחרר ממוסדות הקלון של העבדות המומתקת משהו. ומאידך גיסא, צריך היה שתעבורנה מאה עשרים וחמש שנים עד שצמצום השלטון המלכותי המוחלט יקף את כל אירופה. לאחר המהפכה באנגליה והמהפכה בצרפת – החל שלטון המלך הבלתי-מוגבל להבטל גם בכל שאר חלקי אירופה. שלטונו הבלתי-מוגבל של המלך על נתיניו ושלטונו הבלתי-מוגבל של בעל האחוזו על אכריו – בטלו כמעט לחלוטין. באירופה שלטת עכשיו הבורגנות. אולם המהפכה הגדולה צייתה לנו עוד עיקרים גדולים לאין ערוך: עיקרי הקומוניזם. ראינו את הרעיון הקומוניסטי שבקש להבקיע במשך כל ימי המהפכה ואת הנסיונות הרבים שנעשו, לאחר מפתחם של הז'ירונדיסטים ביוני 1792, בכוון זה. הפורייריזם מתמשך בקו ישר מל'אנז' מצד אחד, ומשאליה – מצד שני. באבן – הוא פרי האידיאות שהסעירו את המוני העם ב-1793. הוא,

בואנורטי וסילון מרישאל תכנון אותן במדת-מה בשיטה ואולי רק הרצו אותן בצורה ספרותית. אולם האגודות החשאיות של באבך ובואנורטי היו אחר כך לאביאבות האגודות החשאיות של "הקומוניסטים המטריאליסטיים", שבלאנקי ובארביס קשרו בהן קשרים על המונארכיה הבורגנית של לואי פיליפ. ברבות הימים השתלשלה מן האגודות הללו ההתאגדות הבין-לאומית של הפועלים (האינטרנציונל). ואשר לסוציאליזם – הרי ידוע בימינו, שגם במלה הזאת החלו משתמשים כדי שלא להקרא בשם "קומוניסטים", – כי בסוף שנות הארבעים היה כל הנקרא בשם קומוניסט מתחייב בנפשו מפני הגזרות שגזרו על האגודות הקומוניסטיות החשאיות, שהיו בימים ההם מרכזי הפעולה המהפכנית. אכן, מן "המטורפים" של 1793 ובאבך של 1795 עד האינטרנציונל – אפשר לקבוע שלשלת-מורשה. הקומוניזם של 1793, שהורתו ולידתו בצרכי החיים של תקופה סוערת, שהכריז על זכות כל אדם לאמצעי קיום ולקרקע, שכפר בזכותו של יחיד להיות בעל קרקע יתר על המדה הדרושה למשפחה, ושניסה, לבסוף, להלאים את המסחר ובמדת מה גם את התעשייה – קומוניזם זה העמיק להבין את שורש הדברים. אולם דבר אחד ברור. כל עם שתבוא לו עכשיו תקופת מהפכות יקבל בירושה מה שהנחילה לנו צרפת של 1789–1793. דמם שנשפך – למען כל האנושיות נשפך. היסורים שנתיסרו בהם – למען כל אומה ולשון. מלחמותיהם הפנימיות, האכזריות, רעיונותיהם והתנגשויות רעיונותיהם – כל זה הוא נחלת האנושיות. כל זה נתן את פריו ועוד יוסיף לתת פירות רבים וטובים מאלה ויפתח לפני האנושיות אפקים רחבים, שבמרחקיהם יאירו כמגדלור המלים הישנות: "חרות, שוויון, אחוה".

1. העם ידע, כמובן. איך קבלו הגנרלים והמפקדות הראשיות – שכמעט כולן היו מן המלוכנים – את המתנדבים מ 1792. איש מהם לא רצה לקבל את המתנדבים וגודדיו ואומר אַנְל שחקר את גנזי המיניסטריין לעניני הצבא. היו מכנים אותם בשם "פורעי סדרים", "פחדנים" והוציאו להורג בעד כל שגיאה קלה; היו מעוררים נגדם את הגייסות ("Lundis révolutionnaires", Avenél, ע' 8).
2. כל הדברים האלה נשאו, כנראה, בגדר הבטחה בלבד (עיין מאמרו של אַנְל, "הנסיכים הלאומיים" בספרו הנ"ל).
3. אחדות מן הסקציות המהפכניות בפריז הציעו לְמִשְׁפָּן את כל רכושן בתורת ערובה לשטרי הכסף שהוצאו לאור. הצעתן לא תקבלה, אבל היא צפנה בתוכה רעיון נכון. אם האומה עומדת בקשרי מלחמה, צריך שהנטל שלה יועמס על המעמדות האמידים לא רק במדה השווה לאנשים המתפרנסים מיגיע כפיהם, אלא גם יותר מזה.
4. עיין "L'Europe et la Révolution Française" Albert Sorel: ספר שני פרק ב', עמ' 373 ואילך. כמו כן ספרו הנ"ל של אונל.
5. "יום יום – כתב הכומר פרנסוא שיואליה, מן המלוכנים שלא נשבעו אמונים לקונסטפוציה – נשפך דם, אשר למראהו יודעזע כל לב ישר, ואשר ללמוד סניגוריה אי אפשר אלא בפלולים פילוסופיים". (הדבר נעשה על פי פקודת הכמרים בשם הדת). ... "אולם הדבר מגיע לידי כך שהתחילו מדברים בגלוי, כי למען השלום צריך להרוג ולאבד את כל הפטריוטים בצרפת, שלא יסארו מהם שריד ופליט. חמת העם בערה להשחית, ואדם הבא להתפלל תפלת שחרית אצל אחד ה"שפלים" (הכמרים שנשבעו אמונים לקונסטפוציה) מתחייב בנפשו: אוסרים אותו ומכים אותו במקלות עד שתצא נשמתו או הורגים אותו ביריה, בתואנה שבתי הסוהר מלאים עד אפס מקום, כשם שעשו בשנים בספטמבר". – במשקולה הוצאו להורג 542 פטריוטים, ובפרהסיה הסיתו שם להרוג ולאבד את נשותיהם. שְׁטָט – אחד ממנהיגי ונדי – עורר לכך את האכרים הקנאים, שהיו נכנעים לכל מוצא פיו.
6. צדק מראש בכתבו, כי כל מה שפרסם בראשית המהפכה ומאת הגליונות של עתונו "Ami du peuple" – היה מלא "זהירות, מתינות ואהבת הבריות, החופש והצדק". – ז'ורס, שקרא בעיון רב את דברי מראט, סייע בלי ספק לגלות בהם פנים כהלכתם, – ביחוד בכרך הרביעי של ספרו "דברי ימי המהפכה".
7. זה לא כבר נשמדו בקלרוו תעודות חשובות לרוב. שרידים מהן מצאנו ב 1884-86 וגם כמה משרידי ספריתו של פלוני המכונה "Pélarin" שנמכרו לחנוני המקום כניירות לעטיפת סחורה.
8. היוכחים בקונוט היו מְאֻלְפִים מאוד. בהכניסו את הצעתו אמר קמבון: "רוצה הייתי, שהקונוט יתחיל במלוה אזרחי בשיעור של מיליארד אחד, שיוטל על האמידים בזוויי-הנפש. הַנְךְ עֵשִׂיר, הַשְּׁקוּפֵיךְ גוֹרְמוֹת לְנוּ הוּצָאוֹת כֶּסֶף, – על כן רוצה אני לרתקך אל המהפכה בעל כרחך: אני רוצה שתלוה את רכושך לריפובליקה". מראט, טירגו, מאטיו תמכו בהצעה: אך היא נתקלה בהתנגדות עצומה מצד הז'ירונדיסטים. כדאי לציין, כי המתחיל במלוה והראשון אשר שמש לו דוגמה ומופת היה הפלך Hérault. קמבון מזכיר את הדבר בנאומו. הקומוניסטן ז'אק רו (עיין להלן) הציע בסקציה גראויליה להתחיל ב"מלוה" כזה עוד בט' במארס.
9. כל קרקעות הקהלות – כתוב לאמור בחוק י'–יא' ביוני 1793 – הידועות בריפובליקה בשמות שונים של אדמה שוממה ועזובה, מגרשים, נאות מרעה, חורשות, יערות, שהם רשות הרבים, בצות, הרים או בכל שם שהוא – שייכות מעיקרן לכלל התושבים או לחברי הקומונה או הסקציות של הקומונה. הקומונות רשאיות לתבוע אותן מידי האנשים שכבשו בכות. הסעיף הרביעי (בדבר החלוקה) בפקודה הכ"ה משנת 1669 על דבר המים והיערות, וכמו כן כל שאר הפקודות, ההצהרות והתקנות של המועצה והתעודות שחתירו מני אז את השילוש, החלוקה, ההעברה החלקית או את ויתור היערות מנכסי המדינה והאצילים לרעת הקהלות... וכל פסקי הדין במשפטים הללו והמעשים שנעשו בתוקף ההחלטות האלה – בטלים ומבוטלים מעתה". החזקה של בעלות בת מ' שנים המזכה את הפרט, על פי חוק כ"ה באוגוסט 1782, להיות בעל קנין – "לא תוכל בשום פנים לבוא במקום תעודת בעלות, ותעודה שמוצאה משלטון פיאוודלי לא תוכל להחשב כתעודה חוקית".
10. חוץ מפייר ברידה (Bridet). הוא הציע משהו מעין התקנה שבימינו מכנים: הלאמת הקרקע. הוא כתב "קרקעות הקהלות הנן קנין האומה, ועל כן לא מן היושר הוא להשאיר בידי קהלות מעטות שטח-קרקע מרובים, בשעה שברשותן של שאר הקהלות יש שטח מצומצם". לפיכך הציע פייר להפקיע את כל קרקעות הקהלות לרשות המדינה ולהחזירן – חלקות קטנות אם ימצאו חוכרים, וחלקות גדולות אם לא ימצאו – ולהתיר לדרי הגלילות הסמוכים להשתתף בחכירה. את כל הענינים הללו התעתד לנהל הדיריקטוריון של הפלכים, שהיה, כפי שכבר אמרנו, בא כוח האינטרסים של המעמדות האמידים. הצעה זו לא נתקבלה, כנראה, הואיל ואת קרקעות הקהלה היו חוכרים בעיקר אכרי קהלה, (אגב, המחכירות היו הקהלות עצמן) – והחוכרים הזרים היו יחידי סגולה – הרי כל ההצעה לא היתה אלא מתן רשות לקומץ בורגנים לחכור, לפנים משורת הדין, קרקעות בגליל הסמוך לקהלתם; המדינה והביורוקרטיה התעתדו לתפוס את מקומן של הקהלות בבעלות הקרקעות. לכל מיני גבירים-תיקפים שבפרווינציות היתה ניתנת על ידי כך האפשרות להתעשר על חשבון הקהלות הכפריות. בזאת נצטמצמה כל ההצעה, אולם ראשיתה היתה ברעיונות היושר והצדק, המושכים את לב הסוציאליסטים בני הכרך שאינם בקיאים היטב בחיי העבודה של הכפרים.
11. "בשים אל לב כי הגשמת חוק י"א ביוני 1793 עוררה קובלנות רבות", כי בירור הקובלנות הללו היה נמשך זמן רב מדי וכי "אף על פי כן מן ההכרח לשים קץ לתוצאות הנפסדות של קיום חוק י"ט ביוני 1798 כצורתו, אשר כמה מלקוייו כבר נתנו את אותותיהם... ניתנת

- הוראת-שעה להפסיק את כל הבירורים המשפטיים והגזרות הנובעות מן החוק הזה, וכל בעלי הקרקעות הנ"ל יוסיפו לפי שעה לעמוד בבעלותם". [↵](#)
12. במשך כל ימי המהפכה היתה גבית המסים בדרך כלל לקויה מאוד. יש סוברים כי המהפכה יכלה לעשות קמוץ בהוצאות האדמיניסטרציה ולצמצם במספר הפקידים, אולם אין ספק, כי הדבר הזה לא היה אפשרי בשנות המהפכה 1789–1793, כי משנה לשנה הורחבו תפקידי המדינה: השכלת העם, שופטים שמשכורתם ניתנת להם מאוצר הממשלה, אדמיניסטרציה נבחרת העובדת בשכר, צבא גדול וכו' – כל אלה הצריכו הוצאות מרובות שהלכו ורבו משנה לשנה. [↵](#)
13. המכתבים, שכתבו המלוכנים באנגליה לסוכניהם שבצרפת, מגלים את האמצעים שבהם אחזו הספרים. באחד המכתבים, למשל, אנו קוראים: – "העלו את השער עד 200 פרנק כל ליטרה שטרלינג. צריך למעט ככל האפשר את ערכם של שטרי הכסף ולא לקבל את השטרות, שאין עליהם תמונת המלך. עשו כל מה שאפשר, כדי ליקר את מחיריהם של כל צרכי אוכל נפש: צוו לסוכניכם הסוחרים לקנות את כל הצרכים הראשוניים. אם תוכלו להשפיע על קוטי שיקנה את החלב והגרות – ותעלו את המחירים עד 5 פרנק הליטרה. **אנו מקווים, כי מעשי הרצח יעשו בזהירות.** ביחוד מתאימים לפעולה זו כמרים מתחפשים ונשים." [↵](#)
14. שיר המלחמה של הז'ירונדיסטים נקרא בשם "ההימנון האזרחי של אנשי בריטאן הנלחמים באנארכיה". הנה אחד הבתים: מְרוֹמֵי כְּסָאוֹ אֲשֶׁר בְּתַטְאִיו נְכוֹן/ מְרָאָה רוֹבֵסֶקֶר שְׂכוֹר מִדָּם/ אֵת קְרֶבְנוֹתָיו/ לְאֶנְכִיסָטוֹן הַמְנַחֵם. / זו "המרסלייזה של הז'ירונדיסטים" דרשה להוציא להורג את דנטון, את ראש עיריית פריז, פאש, ואת מרט, והנה הפזמון: קְרֶב מְנֵת לְעֲרִיצִים/ מְנֵת לְשְׁלִיחֵי הַכְּצָח! / ואגב דרשו, כמובן, את רצח המהפכנים וגם הכינוהו. [↵](#)
15. סיפורה של שרלוטה קורדי לפני שופטיה על תמרונים שהשתתפו בהם אלפי אנשים – ודאי שבדוי היה מלבה, כדי להטיל אימה על "סאנקילוטי" פריז. [↵](#)
16. במקור נדפס בטעות כך: "דיררו". הערת פב"י. [↵](#)
17. "לה" במקור – הערת פב"י. [↵](#)
18. "החיות" במקור – הערת פב"י. [↵](#)
19. "פצה" במקור – הערת פב"י. [↵](#)
20. "שמה" במקור – הערת פב"י. [↵](#)
21. "1390" במקור – הערת פב"י. [↵](#)
22. "כניסה" במקור – הערת פב"י. [↵](#)
23. "בימי" במקור – הערת פב"י. [↵](#)

את הטקסט [ים] לעיל הפיקו מתנדבי [פרויקט בן־יהודה באינטרנט](#).

הכל זמין תמיד בכתובת הבאה:

<https://benyehuda.org/read/57119>